

Het Euro Evangelie

© 2019, 2024 Arno Wellens

isbn: 9789465017891

© omslag, vormgeving en typografie: Arno Wellens

© omslagfoto: Carsten Tolkmit

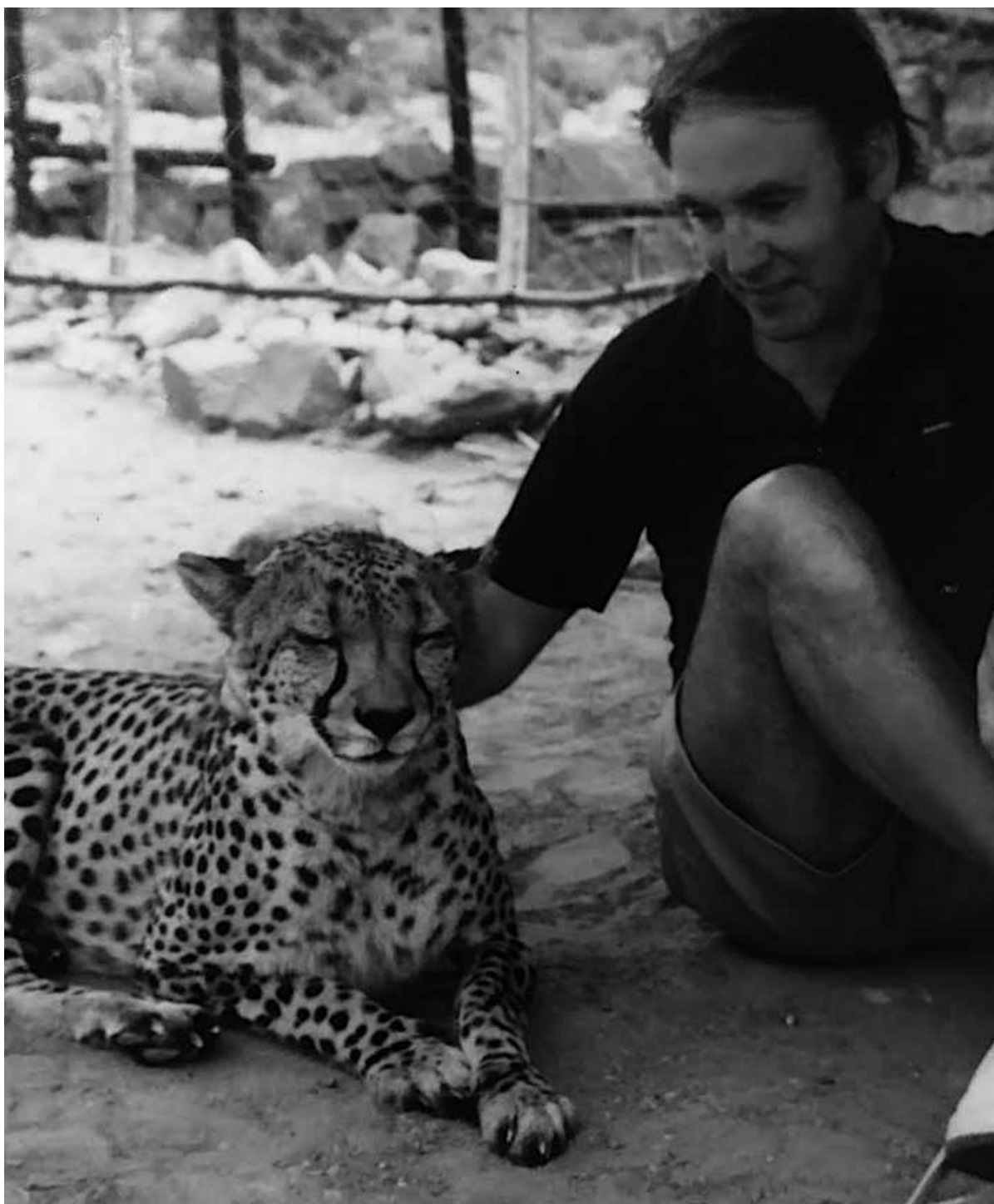
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de schrijver, behalve in geval van wettelijke uitzondering. All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored or made public by any means whatsoever, whether electronic or mechanical, without prior permission in writing from the writer.

Het Euro Evangelie

Tijd om te kiezen

Arno Wellens

2022

Voor mijn vader

Inhoudsopgave

Inlegvel: de munt van Frankenstein.....	9
Voorwoord.....	16
1 Weet u wat een vacuümbom is	23
2 De tragedie van het gemeenschappelijke	35
3 Uw pensioen is een illusie.....	47
4 Van Kolen en Staal naar papier-maché.....	59
5 Optimale muntunie, of niet	71
6 Over de Grafiek des Doods en meer	85
7 Merkel ficken.....	95
8 Het Hypotheek Huwelijk	104
9 Nederland hoofdkantorenland.....	118
10 Letland, net iets dichterbij dan Zwitserland	123
11 Onvoorstelbaar en onacceptabel	130
12 Een associatieverdrag is geen progressief relikwie.....	140
13 Van kamerplant tot plofkip	152
14 Stresstesten, crap in crap out.....	164
15 Crisis-potpourri.....	176
16 Hoe de EU afglijdt naar een oligarchie	189
17 De weg vooruit	198
18 Medicijn tegen radicalisering gezocht	211
19 Strijd zonder offers	228
20 Mijn Kalasjnikov voor een koninkrijk	252
21 Age of Erdogan 1: Het grondoffensief.....	272
22 Age of Erdogan 2: de zeeslag	290
23 Baizuo 1: minder, maar behoedzamer doden	305
24 Baizuo 2: Socialisme voor het Nieuwe Tijdperk	321
25 De schuldgedreven wiebeconomie.....	343
26 De laatste economische crisis	366
27 Het neusje van de kameel	390
28 Hoe kan dit legaal zijn?	408
29 Ruttes roulette op de wettentrein	427
30 Bien mal acquis 1: de apocaloptimist	445
31 Bien mal acquis 2: Oliver Twist in een groen jasje.....	466
32 bien mal acquis 3: omgekeerde bewijslast	482
33 Nostalgie naar de toekomst.....	509
Epiloog: de Oost-Slavische Henk en Ingrid.....	543

Inlegvel: de munt van Frankenstein

“We can not solve our problems with the same level of thinking that created them”

—Albert Einstein

Welkom in de wondere wereld van het Euro Evangelie, de grote allegorie van het goedbedoelde falen. Want dat is de samenvatting van zeventig jaar Europese integratie, met een bejubelde maar mislukte eenheidsmunt als kers op de taart. Aan die Europese integratie lagen zonder twijfel goede bedoelingen ten grondslag, maar dat op zich is helemaal geen garantie voor succes. Iedereen weet waar de weg naar de hel mee is geplaveid. Het boek dat u zojuist heeft opengeslagen bevat de tekst van Het Euro Evangelie III en Het Euro Evangelie Annex, het toegevoegde extra materiaal bij dat boek. Deze constructie heeft alleen al menig lezer in de war gebracht, vandaar een uitleg. Er zijn dus drie ‘Euro Evangelies’ en een annex. Hoe zit dat nu? Het Euro Evangelie I stamt uit 2014 en had als ondertitel ‘Waarom het misgaat met onze munt’. Het werk werd vanaf dag één met grote aversie ontvangen, omdat mensen bepaalde discussies niet willen voeren. Die weerzin is een interessant onderzoeksonderwerp op zichzelf. Daarom verscheen in 2017 het vervolg, Het Euro Evangelie II: ‘Help, we krijgen gelijk’. Het tweede deel bevatte het complete eerste boek en de extra hoofdstukken over de relevante gebeurtenissen in de tussenliggende periode. Het tweede boek werd zodoende twee keer zo dik als het eerste. In die periode, van 2014 tot 2017, vonden onder meer twee relevante gebeurtenissen plaats. Ten eerste was er ‘Peuro’, de poging om een parlementaire enquête naar de invoering van de eenheidsmunt te initiëren. Die opzet is grotendeels mislukt, de coalitiepartijen hadden geen zin een diepgaande analyse naar de reden waarom er een eurocrisis was. De zwakte van de euro zit in de fundamenteën van het gebouw en kan niet met wat pleisterwerk worden weggemoffeld. Een parlementaire enquête in of kort na 2015 had waardevolle kennis kunnen opleveren ter voorbereiding op de recessie van 2020. Dat de precieze datum van de volgende recessie in 2015 nog onbekend was, maakt niet dat de regering er destijds goed aan heeft gedaan de weeffouten weg te lachen en bewust niets aan voorbereiding richting de nakende zware storm te doen.

In 2015 besloten de bedenkers van Het Euro Evangelie, Jort Kelder en ondergetekende, verder om het referendum rondom Oekraïne te steunen. Er is een duidelijk verband tussen de eenheidsmunt en de territoriale uitbreiding van de EU naar het oosten. Beide gaan zo ondoordacht, met welhaast evangelische haast, dat er allemaal ongelukken gebeuren die voorkomen hadden kunnen worden. Probeer dat maar eens uit te leggen aan een Europees geloofsfanaticus als Frans Timmermans, maar vergist u zich niet, Mark Rutte is dat ook. De laatste gebruikt alleen euroscepsis om de verkiezingen te winnen: iets beloven, zoals ‘geen cent meer naar de Grieken’, terwijl meteen al duidelijk is dat die belofte geschonden gaat worden. De lessen uit ‘Peuro’ en het referendum staan opgesomd in Het Euro Evangelie II. Dat was in mum van tijd uitverkocht. Lezers vroegen vervolgens om meer duiding en een meerderheid van de zelfbenoemde focusgroep gaf aan het niet erg te vinden als een volgend boek niet enkel wat molliger maar zelfs ronduit obees zou zijn. Zo is Het Euro Evangelie III geboren, met de hoofdstukken 1 tot en met 18. De ondertitel luidde ‘Aan de vooravond van de nieuwe crisis’, omdat het in de lente van 2019 al duidelijk was dat alle signalen op rood stonden, door gebeurtenissen in het bankwezen van onder meer China. Toen zijn er alvast crisismaatregelen getroffen, zoals een financieel noodfonds, om een volgende eurocrisis te bestrijden. Die werden later aan Corona toegeschreven, zoals de eurobonds, maar dat is niet eerlijk. Het virus wordt zo een excuus om heftige maatregelen ter Europese integratie te nemen die anders met veel weerstand begroet zouden worden. Dat komt in een later hoofdstuk aan bod. De volledige inhoud van de eerste twee delen is in het derde deel opgenomen, al is de volgorde om esthetische redenen wat omgegooid. Het heeft dan ook geen zin om delen een en twee te bestellen, deze negeren de relevante gebeurtenissen van 2017 en daarna en ze zitten toch in hun geheel in deel 3, uit 2019. Om verwarring te voorkomen blijven die nummers voortaan achterwege: het

meest recente Euro Evangelie bevat voortaan alle relevante eerdere informatie en is zo up to date mogelijk.

Waarom moet dit alomvattende Euro Evangelie III dan een annex hebben, een toevoegsel? Er zijn meerdere redenen voor die opgeteld een rechtvaardiging vormen, maar afzonderlijk misschien niet. Om te beginnen levert elk vooronderzoek voor een boek meer informatie en materiaal op dan er in de uiteindelijke versie te vinden is, zeker als het schrijven een periode van meer dan zeven jaar in beslag neemt. Bij films werkt dat ook zo, daar spreekt men van ‘cuts’. Vaak is er een ‘director’s cut’, waarin de regisseur het eindproduct toont zoals het eigenlijk zou moeten zijn, volgens die regisseur zelf dan. Niet zelden is dit eindresultaat vervolgens wel erg lang. Bij boeken kan dat verschijnsel ook bestaan. Hoofdstuk 28 is zo’n hoofdstuk dat de schrijver graag geplaatst zou zien en waarin hij zelf ook niet gespaard wordt. Wel zou het de vaart uit de hoofdstukken 1 tot 18 hebben gehaald. Het is ook vrij omvangrijk, maar werd met genoeg ontvangen door enkele proeflezers. De corrector stelde uiteindelijk voor het maar uit deel drie te laten, ook omdat het erg veel ging over een specifieke, vroegere crisis. In 2020 is dit verhaal toch weer relevant geworden, omdat het past in een patroon van periodieke economische crises waarbij de mens steeds dezelfde fout maakt. Dat patroon wordt weer toegelicht in hoofdstukken ervoor en zo is er een reden ontstaan om dit materiaal toch in het annex te publiceren. Verder kwam drie maanden na publicatie van Het Euro Evangelie III de voorspelling uit de ondertitel uit: die volgende crisis is er gekomen. Dat roept om een toevoeging op basis van die kennis, zoals een eerder weggelaten hoofdstuk over de problematische relatie met China. De extra hoofdstukken en de bespreking van de nieuwe crisis rechtvaardigen samen de publicatie van een annex, waarin ook eerder weggelaten hoofdstukken een plekje krijgen. Het toevoegselje, is in de traditie van Het Euro Evangelie weer dikker dan het boek zelf en dat verklaart waarom er een monsterlijke hoeveelheid papier onder deze bladzijde ligt.

Het Euro Evangelie III beschrijft de periode tussen de start van de kredietcrisis in de zomer van 2007 (niet 2008, ook dat zal blijken) en de Europese verkiezingen van 23 mei 2019. De annex beschrijft vervolgens ook de periode tot het aanbreken van de lente van 2022, die vooral in het teken van het coronavirus staat. Het jaar 2020 zou het jaar van de nieuwe crisis worden. Corona kunnen we de EU en diens slippendragers niet aanrekenen, de abject slechte mate waarin de EU zich voor heeft bereid op welke ‘volgende crisis’ dan ook weer wel. Door consequent wegstijven, doormodderen en kiezers verkeerd voorlichten over de zwakte van het Europese collectief creëerden de Europese regeringsleiders een unie die enkel kon falen en burgers zou teleurstellen. Daar ondervinden we nu de gevolgen van. Naast corona gebeurt er ook nog het een en ander in de Levant, de oostelijke Middellandse Zee, dat mag niet ontbreken. Erdogan heeft eigenhandig een nieuwe migratiecrisis veroorzaakt. Dat feit wist het nieuws niet te domineren in 2020, wat niet wegneemt dat ook op dit vlak de EU uiterst slecht georganiseerd is, wederom het gevolg van historische vergissingen. Door al die recente gebeurtenissen is de update vrij fors, het is eigenlijk een boek op zich maar het is wel het vervolg op Het Euro Evangelie III. Zo lopen de hoofdstukken ook door, de annex begint bij Hoofdstuk 19 en eindigt bij Hoofdstuk 33.

Het Euro Evangelie III begint met een beschouwend voorwoord. Hoofdstuk 1 beschrijft vervolgens het bijzondere verschijnsel, dat zelfs een brave borst die met de beste bedoelingen en de juiste feiten toch wat barstjes in het Europese project meent te ontwaren, als een halve zedendelinquent wordt weggezet. Een normale discussie voeren is welhaast onmogelijk, vandaar de titel van het boek: kom niet aan iemand zijn geloof. In dit hoofdstuk en het volgende bespreken we enkele politieke mechanismen die voor deze blikvernaauwing hebben gezorgd. Hoofdstuk 3 dient om enkele financiële begrippen uitgelegd te krijgen die later gebruikt worden, maar ook pensioenproblematiek op zich verdient aandacht. In hoofdstuk 4 komt de geschiedenis van de Europese eenwording aan bod: waarom is de EU zo wankel, welke gebeurtenissen hebben bijgedragen aan de relevante besluitvorming? Hoofdstuk 5 behandelt het theoretisch kader van een succesvolle muntunie, iets wat de EU om in het hoofdstuk hiervoor genoemde redenen niet is. Dat heeft een reeks financiële problemen tot gevolg en de Europese regeringsleiders hebben besloten om die met creatief boekhouden te verbergen, zoals uitgelegd in Hoofdstuk 6. Als onderdeel van de oplossing van de Europese schuldencrisis is er het opkoopprogramma van de ECB, dat vervelende neveneffecten kent: Hoofdstuk 7. In het hoofdstuk

daarna bespreken we de methode van het securitiseren. Lehman Brothers veroorzaakte daarmee de Amerikaanse kredietcrisis en bepaalde politici zien in deze techniek de oplossing van de Europese. Goed idee? Vanaf Hoofdstuk 9 gaan we oostelijk Europa in, ook daar liggen allemaal landen die versneld bij de reeds wankele unie moeten komen. Hier vinden we ‘ondernemers’ die in zeer korte tijd astronomisch rijk zijn geworden. Wie zijn deze markante mannen en welke invloed hebben ze? In Hoofdstuk 10 maken we voor het eerst kennis met derivaten, die kunnen banken met problemen gebruiken om overheidsstatistieken en die van banken tijdelijk op te vijzelen. Het is een Letse methode die Italië ook gebruikt. Sindsdien stabiliseert de staatsschuld daar, wonderwel. Hoofdstuk 11 gaat over MH17 en hoe onze regering doelbewust de sancties tegen Rusland die daarna zijn ingesteld, heeft gebroken. Nederland wil aantrekkelijk blijven voor internationaal kapitaal, ook het minder nette, en dan moet je soms je fatsoensnormen flink verlagen. Hoofdstuk 12 gaat over de uitbreiding van de EU met Oekraïne, want dat is feitelijk het gevolg van het associatieverdrag waar in 2016 een referendum over werd gehouden. Wat zijn de externe politieke gevolgen van dat beleid? De interne aspecten worden besproken in Hoofdstuk 13, zoals de mogelijkheden voor oneerlijke concurrentie. Vervolgens is Hoofdstuk 14 weer een zeer financieel hoofdstuk. Waarom dalen de koersen van de Europese banken al sinds 2014? Hoofdstuk 15 bespreekt de situatie met betrekking tot migratie, ook in dat dossier stelt de EU teleur. Net als bij de mislukte euro ligt de oorzaak in de haast waarmee er zeer verstrekkende beslissingen worden genomen. Er spelen nu meerdere problemen tegelijkertijd en die kennen ook een onderlinge dynamiek. Ook zorgt het migratiedossier voor een illegale handel in paspoorten en de mensen die zich hiermee bezighouden zijn bereid journalisten te vermoorden, om hun belangen te beschermen. Dat, in combinatie met de feiten uit Hoofdstuk 11, maakt dat de EU vooral een paradijs wordt voor de extreem rijke maar minder nette ondernemer en zich niet primair meer richt op de belangen van de ‘gewone mensen’. Daarin zit nog een verklaring voor de toegenomen eurosceptis. Dat komt aan bod in Hoofdstuk 16. De noodzaak van referenda op elk van de vlakken: Markt, Migratie en Munt wordt toegelicht in Hoofdstuk 17. Uiteindelijk zijn ze onvermijdelijk, of het blijft doormodderen. Ook kan een Europese Unie voltooid worden met minder ambitie: de interne markt is een succes maar die kan ook functioneren zonder eenheidsmunt. Het Euro Evangelie III sluit af met wat persoonlijke reflecties, in Hoofdstuk 18. Wat zijn de beweegredenen om een dergelijk boek te schrijven? Aan de integriteit van eurokritische schrijvers wordt ten onrechte meteen getwijfeld.

De Annex begint met een beschrijving van Het Emotionele Tijdperk, dat is Hoofdstuk 19. Het is vrij lijkig maar noemt de omstandigheden waaronder de milde eurocriticus tegenwoordig moet opereren. Of beter nog, het mijneveld van de publieke opinie waarin je na een foute tweet of een ander misverstand al afgeserveerd kunt worden. Probeer dan maar eens een fatsoenlijke, inhoudelijke discussie te voeren. Veel journalisten durven dat laatste niet meer en dat verklaart waarom de feiten uit Het Euro Evangelie III niet besproken worden in journaals en kranten. Dan volgt Hoofdstuk 20, van bescheidener omvang. Het gaat over de nakende toetreding van Albanië tot de EU. Hoe is die besluitvorming tot stand gekomen, gegeven de risico’s? Het land heeft een nogal omvangrijk misdaadprobleem, daar zal vast rekening mee worden gehouden. Dan krijgt Erdogan met twee hoofdstukken die een boek op zich zijn een groot podium, de man die feitelijk verantwoordelijk is voor het Europese migratiebeleid. Hij is in vijf oorlogen tegelijk verwickeld geraakt en intussen chanteert hij de EU met de migratiedeal van 2015. Als het hem zint, zet hij de grenzen weer open en dat deed hij ook, begin 2020. Zonder Corona zou de EU nu een nieuwe migratiecrisis hebben gehad. Die is voorlopig uitgebleven, omdat Erdogan deze kennelijk niet aan wilde jagen tijdens een wereldwijde epidemie met onbekende economische gevolgen, ook voor zijn eigen land. Eerst is er een hoofdstuk over de drie landoorlogen van Erdogan, daarna een over de twee zeeslagen waarin hij zijn strijdkrachten heeft gestort. In Hoofdstuk 23 en 24 kijken we naar de statistieken van de handel met China. Dat land speelt een oneerlijk spel en bouwt zo aan een machtsbasis, gefinancierd met de export richting de EU en de VS. Het is de bankier van de wereld geworden dus als dit land ziek wordt, om welke reden dan ook, dan wordt dat overal gevoeld. Een economische crisis is ook helemaal niets nieuws, helaas heeft de mens een slecht geheugen en herhaalt de geschiedenis zich steeds weer. Hoofdstukken 25 en 26 beschrijven deze historische patronen en enkele methoden om een crisis in een vroegtijdig stadium te ontdekken. Dat de eurocrisis, de oude en de nieuwe, gemist werden, ligt niet aan een gebrek aan meetinstrumenten, maar aan de politieke onwenselijkheid van de discussie. Een mogelijkheid om bij een economische crisis te kunnen doormodderen is het gebruik van onzichtbare derivaten en garanties

om banken te redden, wat in Hoofdstuk 27 besproken wordt. Hoofdstuk 28 laat wat licht schijnen op het verleden van de auteur. Daaruit kunnen we lessen trekken over de cycli genoemd in Hoofdstuk 26 maar bij de dotcom-crash gaat hij ook niet helemaal vrijuit. Na enige zelfkastijding is Rutte weer aan de beurt. Waar hij geen gelegenheid onbenut laat om trots te verkondigen dat hij de ongebreidelde expansiedrift van Brussel probeert te temperen, laten de verdragen waar hij zijn handtekening onder heeft gezet een andere intentie zijn. Er is een Haagse Rutte, en een Brusselse, blijkens Hoofdstuk 29. Aan doormodderen zit een einde en daarom is Rutte druk bezig om ‘digitalisering’ aan de man te brengen. Die is nodig, omdat de middelen van de ECB opraken. Op een gegeven moment wordt het geld daarom digitaal gemaakt.

Hoofdstukken 30, 31 en 32 bevatten zes toekomstvoorspellingen voor de rest van dit decennium, als er op de huidige koers wordt doorgegaan. Het fundament onder de huidige democratische en economische orde wordt ingrijpend veranderd, zeker niet altijd in het voordeel van de burger. Deze hoofdstukken bespreken dan ook de bewegingsruimte die de eurosceptische medemens nog heeft. Die wordt met de dag geringer, naarmate de tijd vordert groeit de financiële samenklontering van de EU en dat maakt het voor een toekomstige premier steeds moeilijk om Europese integratie terug te draaien, mocht een meerderheid van Nederland dat ooit willen. Dat laatste verschijnsel is reeds aangestipt in Hoofdstuk 18. Door de coronacrisis zijn er echter verdere stappen ondernomen in de richting van de Europese superstaat, zoals de voorspelde mogelijkheid voor de Europese commissie om zelf geld te lenen middels eurobonds. Europese integratie wordt zo een opgelegd verschijnsel, u wil het niet maar teruggaan is zo moeilijk. Het is een fait accompli, een voldongen feit waar men mee geconfronteerd wordt. Dat is wat er wordt bedoeld met de term ‘bien mal acquis’, al vraagt dit om meer toelichting. Het komt aan bod in het voorlaatste hoofdstuk. Als er een manier is om fatsoenlijke burgers met een democratische inborst te laten radicaliseren is het wel deze. Het alternatief is het terugnemen van het initiatief, het afschalen van de ambities van de EU naar realistischer niveaus, naar een politiek die rekening houdt met de menselijke maat. Daarmee sluit Het Euro Evangelie af, een toekomstvisie die het nastreven waard is.

Het Euro Evangelie III

Aan de vooravond
van de nieuwe crisis

Arno Wellens, 2019

Voorwoord

“Keuzes maken is simpel, maar niet makkelijk”

—Ronald Reagan

Voor u ligt Het Euro Evangelie III; ik wens u sterkte met lezen. Maar voordat u verder gaat, is het belangrijk om stil te staan bij een paar prangende vragen die zonder vroegtijdige beantwoording voor misverstanden zouden kunnen zorgen.

Het kan bijna geen toeval zijn, maar op het moment dat dit voorwoord bij de derde editie van Het Euro Evangelie in een Amsterdamse woonkamer wordt geschreven, staat Buitenhof op de achtergrond aan, het zondagse discussieprogramma. Presentator Jort Kelder spreekt de Franse filosoof Bernard-Henri Lévy over het ‘Europese huis’, dat volgens Lévy in brand staat. In een kwartier leggen beide heren ongevraagd toch vrij helder uit waar het principe ‘Het Euro Evangelie’ om draait. De filosoof vertelt op deze druilerige 27 januari 2019, de dag van de herdenking van Auschwitz, dat de Holocaust ‘een open wond’ in het Europese geheugen heeft geslagen. De ernst en ontmenselijking van de gaskamers heeft zonder enige twijfel vorm gegeven aan Europa zoals dat nu is, met een Europese Unie (EU) die desondanks wel in een existentiële crisis zit. Maar volgens Lévy ligt de EU, het mooie vredesproject, onder vuur van de ‘populisten’ - volgens hem zijn dat eigenlijk ‘fascisten’ - en ook van Trump, Poetin en Erdogan. Dat is een boude uitspraak, bijvoorbeeld omdat de laatste verantwoordelijk is voor de beveiliging van de Griekse buitengrenzen van de EU. Dat collectief van landen heeft daar zelf immers het geld niet voor over gehad, in de redenering van Het Euro Evangelie is dat nu juist het probleem. Europeanen, of de politieke klasse in de meeste lidstaten, dromen over meer Europese integratie dan waar hun bevolkingen voor willen betalen. Dan ontstaat er een reeks aan problemen, zoals binnengrenzen die al verdwenen zijn voordat er is nagedacht over hoe de gemeenschappelijke bewaking van de nieuwe buitengrenzen wordt gefinancierd. Het Europese huis staat inderdaad in brand, om bij de woordkeuze van Lévy te blijven, maar het gaat te ver om dat in de schoenen van mannen als Erdogan te schuiven.

Lévy vervolgt met het benadrukken van hoe klein elke individuele Europese lidstaat is. Geen enkele lidstaat kan toch in zijn eentje problemen zoals klimaatverandering of terrorisme tegengaan? Dat is ook een thema dat ruimschoots aan bod zal komen. Steeds herhalen hoe klein landen zijn en ze daarom maar laten opgaan in een groter geheel waarin niemand zich vertegenwoordigd voelt, is alleen geen goede manier om problemen zichzelf op te laten lossen. Die problemen over de schutting gooien, naar een hoger niveau en een andere politieke arena, is geen garantie voor succes. Er bestaat geen automatisme dat ‘Brussel’ alles altijd beter doet dan een afzonderlijke lidstaat. Dat dat wel zo zou zijn is een fataal misverstand.

Toevallig is Kelder ook de man die aan de wortel stond van Het Euro Evangelie, al ontkent hij dat zelf in alle bescheidenheid. Maar hij was het, die in 2012 een column wilde schrijven over de eurocrisis. Alleen wist hij niet precies wat hij er zelf eigenlijk van vond. Dat is het interessante aan Kelder en zijn ‘learning by doing’-methode: het niet hebben van een mening over iets belemmert hem niet de opiniepagina van een zelfbenoemde kwaliteitskrant te vullen. We kenden elkaar van *Quote* en hij dacht aan mij, als iemand die hem wel kon helpen bij het vergaren van statistieken en feiten over de eenheidsmunt, voor zijn nog te vormen mening. Kelder vermoedde al wel dat er ‘iets niet klopte’ met die euro en de EU, maar wat dat precies was, daar kon hij zijn vinger niet op leggen. Hij twijfelde er niet aan dat ik wel zou ontdekken wat er dan niet klopte, als ik me er maar in verdiepte. Dan konden we vervolgens samen een mooie column schrijven. Dat projectje is wat uit de hand gelopen.

Tot dat moment geloofde ik zelf toch vrij heilig in de de euro. Het was immers Lehman Brothers die de wereld in een kredietcrisis stortte met een faillissement. Een Amerikaanse bank, geen Europese. Maar simpelweg het zoeken naar statistieken over de Europese kredietcrisis maakt een mens al sceptisch over de officiële lezing. In het filmpje *Emerging stronger from the crisis: the European vision* legt de Europese Commissie (EC) bijvoorbeeld uit hoe de euro ‘landen afschermt’ van de gevolgen van de crisis die die vermaledijde Amerikanen hadden veroorzaakt. Dat past in het Calimero-betoog van Lévy, ze zijn allemaal te klein om zichzelf te beschermen. Dus exportwonder Duitsland en nucleaire macht Frankrijk zijn kleine landjes, vooruit. Het interessante is ook dat er geen bewijs is voor die stelling. Wel voor de omgekeerde. Buurlanden van Griekenland die geen euro hebben, zoals Bulgarije, werden lang niet zo hard getroffen door de financiële crisis. Toen Griekenland de euro kreeg, moest het land beloven de staatsschuld grofweg te halveren. Na zeven jaar euro was deze alleen bijna verdubbeld in plaats van gehalveerd. Bulgarije, dat moederziel alleen zonder bescherming van de euro blootstond aan de crisis die de Amerikanen over arme kleine landen uitstrooien, slaagde wel in het halveren van de staatsschuld, zonder dat het daartoe verplicht was. Lid zijn van de eurozone biedt dus geen automatische bescherming.

Deze statistieken, net als die van de handelsbalansen van landen binnen de eurozone, doen het vermoeden rijzen dat een te snel ingevoerde eenheidsmunt landen en mensen juist uit elkaar drijft. De goede bedoelingen in de Europese politieke machtscentra doen daar niets aan af. Ook voorstanders van de EU en de euro zoals die er nu zijn, doen er goed aan om de geschetste problemen ter harte te nemen. Zo staan we inderdaad aan de vooravond van een nieuwe recessie en tijdens de vorige crisis werd de Europese solidariteit al ernstig op de proef gesteld. Euro-enthousiastelingen kunnen nu alvast nadenken over de uitdagingen die zullen komen. Net als in 2010 en daarna zal er een noodfonds nodig zijn om zwakke landen en banken te helpen. Hoe eerder dat fonds gevuld is, hoe krachtiger het kan zijn als de omstandigheden erom vragen. Een chaotische ineenstorting van het project is altijd de meest onwenselijke uitkomst.

Het ‘Euro Evangelie’ zorgt ervoor dat besluiten tot diepere integratie van de EU-lidstaten met een enorme haast worden genomen. Vaak op het irrationele af, omdat er een politieke wens aan ten grondslag ligt. Economische literatuur laat zien dat die haast een ongewenste uitwerking kan hebben, maar dat wordt dan over het hoofd gezien. Europese integratie is een doel op zich, waarvoor andere zaken moeten wijken. Daarom is het een evangelie, een uit te dragen religieuze boodschap, hoeveel historisch begrip er voor die religie zelf ook op te brengen is. Er zal van alles geofferd moeten worden op het altaar van de religie, van nationale soevereiniteit en het budgetrecht van parlementen tot veiligheid en dierenwelzijn. Het is maar de vraag of de gemiddelde burger in een willekeurige lidstaat dat een goede afweging vindt.

Hoewel er voor dit boek gebruik is gemaakt van vrij verkrijgbare economische statistieken en een reeks wetenschappelijke onderzoeken uit andere vakgebieden, is dit geen academische tekst, in de zin dat de academische methode wordt gevolgd. Dat kan ook helemaal niet. Een universitair onderzoeker zal als onderdeel van die academische methode herhaalbaarheid mogelijk moeten maken. Dat betekent dat als een wetenschappelijk onderzoek naar bijvoorbeeld een nieuw medicijn tot een bepaalde conclusie leidt, de onderzoeker precies moet vertellen wat hij heeft gedaan; welke tests er op proefpersonen zijn afgenomen, hoeveel dat er waren en onder welke omstandigheden dat gebeurde. Iemand die het niet vertrouwt kan hetzelfde onderzoek dan precies nog een keer zo uitvoeren, om te kijken of er niet een andere uitkomst volgt.

Bij het onderzoek voor Het Euro Evangelie is dat vaak niet mogelijk gebleken. Veel informatie is verkregen dankzij de journalistieke methode, wat betekent dat insiders de ruimte krijgen om te lekken. De meeste bronnen willen dat hun anonimiteit gegarandeerd wordt, want we gaan bijvoorbeeld kijken hoe bepaalde witwasbanken in de EU met hun cijfers rommelen. De insiders vrezen - terecht - represailles van hun voormalige werkgevers en praten alleen onder voorwaarde van absolute geheimhouding. Dan volgt het vervelende effect dat de herhaalbaarheid in het gedrang komt, als een bron bijvoorbeeld aangeeft met geen andere journalist te willen praten. In dat geval is het zaak om de informatie ‘wit te wassen’, zoals dat heet. Via een omweg wordt er dan naar een manier gezocht om de

betrouwbaarheid van de informatie aan te tonen, zonder de bron, diens carrière of soms zelfs lijf en leden in gevaar te brengen. Als die opzet slaagt, is het gebrek aan herhaalbaarheid geen belemmering om de bron te vertrouwen. Een minister van Financiën die een bepaalde opzienbarende stelling desgevraagd en onvrijwillig bevestigt is een beproefde methode.

Al met al zou de tekst ook als politiek geëngageerd of zelfs als activistisch gedreven kunnen worden opgevat. Prima, het was zelfs de bedoeling. Het Euro Evangelie noemt een aantal mechanismen waardoor er steeds weer zelf uitgelokte economische crises ontstaan. De te snelle invoering van de euro past in die rij. Omdat de mens steeds in herhaling lijkt te vallen, is het redelijk dat een boek dat een verschijnsel beschrijft, ook kijkt of er lessen getrokken kunnen worden. In het geval van de Europese schulden crisis - het gevolg van het overhaast bij elkaar vouwen van totaal verschillende landen in een munt die bij niemand past - is het zelfs zo dat de problemen worden doorgeschoven naar de volgende recessie. Elke zeven tot tien jaar is er wel een grote of kleine economische crisis, maar het unieke aan de huidige malaise is dat de rommel van de vorige kredietcrisis nooit is opgeruimd. Het gevaar bestaat dat er binnenkort een nieuwe recessie uitbreekt, waarbij overheden geen middelen hebben om de gevolgen ervan te bestrijden. Het even laten oplopen van de staatsschuld om de economie te stimuleren is een populair middel. Als de recessie voorbij is, kan die overheidsschuld weer teruglopen, zodat het medicijn weer beschikbaar is bij een volgende crisis. In het jargon noemt men dat 'het dak repareren als de zon schijnt'. De eurocrisis was (of is) zo heftig, dat de schade ervan in 2019 nog niet is hersteld. Schulden van onder meer overheden zijn hoger dan ooit, bij tegenvallende groeicijfers. Daarom kan de volgende klap dubbel zo erg zijn. Een ander middel, de spaarrente tijdelijk op nul zetten om mensen over te halen meer uit te geven, kan ook niet werken, want deze staat nog steeds op (of onder) nul. De onvrede in de samenleving, of radicalisering, is zichtbaar aan het toenemen. Daarom is dit een oproep om te stoppen met doormodderen en pijnlijke en nodige keuzes te maken.

Het probleem met veel voorstanders van Europese integratie, is dat ze wel de lusten, maar niet de lasten willen benoemen. In Nederland is vooral de VVD daar goed in. Bij de partijstandpunten noemt de grootste regeringspartij: 'handel in Europa levert ons geld en banen op'. Ongetwijfeld, maar die vraag was niet aan de orde. Het smijten met ongerelateerde clichés is een uiterst effectieve manier om de aandacht af te leiden. De VVD loopt om de echte vragen heen. Vragen als: zijn de voordelen groter dan de nadelen? Of: zou die handel dan verdwijnen als landen weer eigen munten krijgen? Politiek bedrijven is keuzes maken en kiezers eerlijk vertellen welke afweging er wordt gemaakt. D66 schrijft bijvoorbeeld over de euro: 'D66 kiest voor de euro. De voordelen van onze gezamenlijke munt wegen ruimschoots op tegen de tastbare pijn die nu veroorzaakt wordt door haar gebreken.' Daar wordt wel een eerlijke voorstelling van zaken gegeven. Wie de euro wil, moet bereid zijn offers te brengen in termen van soevereiniteit en geld. Ook ontkent deze partij niet dat er gebreken zijn, een discussie waar de VVD niet eens aan begint. Wie vindt dat Europese eenheid de offers waard is, wordt van harte uitgenodigd om D66 te stemmen. Na een eerdere publicatie sprak ik prominent D66-lid Wouter Koolmees. Hij stelde dat 'de euro geld is, maar ook meer is dan geld' en 'daarom mag het ook geld kosten'. Daar kunnen we iets van vinden, consequent is het wel. Het probleem zit hem bij de partijen die menen dat een succesvolle euro bereikt kan worden zonder offers. Daarvan is de VVD de grootste. Omdat die partij elke serieuze discussie over het onderwerp stelselmatig saboteert, zitten Nederland en de EU in de doormoddermodus. Geen heldere keuzes durven maken en intussen de problemen wegmasseren, als een luie puber die het leren van het tentamen wiskunde maar weer een dagje uitstelt.

Tussen 1985 en 1992 zijn er drie grote verdragen getekend die Nederland als onderdeel van de EU binden op het vlak van markt, munt en migratie. Tot 1993 sprak men dan ook van een Europese Gemeenschap en daarvoor van de Europese Economische Gemeenschap, 'vrijblijvender' termen dan 'Europese Unie'. Letterlijk tot nu toe is er nooit werk gemaakt van het voldoende opvangen van de gevolgen die de drie verdragen hebben en dat is zich nu aan het wreken.

De EU kent een interne markt, met lokale overheden die toch zelf totaal verschillende regels invoeren over zaken als milieu en arbeidsomstandigheden. Dat veroorzaakt oneerlijke concurrentie, zoals de Poolse trucker en de Oekraïense plofkip. Er zijn open binnengrenzen zonder dat er maatregelen zijn genomen om grensoverschrijdende criminaliteit aan te pakken, of de nieuwe gemeenschappelijke

buitengrenzen samen veilig te houden. En de meeste landen hebben hetzelfde geld, maar zijn niet bereid macht te delen met een centraal ministerie van financiën. Het kan zo onmogelijk een succes worden. En, zoals D66 het noemt: die gebreken zorgen voor tastbare pijn. In de rest van de tekst noemen we dit de drie M's: Markt, Migratie, Munt, in die volgorde.

Wie er langer over nadenkt, komt tot de conclusie dat er maar twee mogelijkheden zijn. Of de unie wordt afgebouwd, of afgebroken. Er is geen middenweg, waarbij we een beetje van het een en een beetje van het ander kiezen. De keuze tussen stoppen of doorgaan moet op elk van de drie M's genomen worden. Als lidstaten niet bereid zijn een gemeenschappelijk ministerie van financiën op te richten maar ze willen wel de open binnengrenzen behouden, dan zouden ze naar een EU zonder euro kunnen toewerken. Als de kiezer zich uitspreekt voor het behoud van de open binnengrenzen, dan is de onvermijdelijke conclusie dat de EU-begroting fors wordt opgehoogd of dat er elders pijnlijk wordt bezuinigd. Gemeenschappelijke buitengrenzen moeten immers ook bewaakt worden en dat kost geld. Wat er nu gebeurt, is dat politieke leiders het doen voorkomen alsof een EU die steeds verder integreert een succes kan zijn zonder die offers. Dat is een illusie.

Dit boek is geschreven om precies deze impasse te doorbreken. De beste mogelijkheid daartoe is een referendum, op elk van de drie M's. Er wordt weleens gezegd dat kiezers niet deskundig genoeg zijn om een beargumenteerde keuze bij een referendum te maken, maar als dat klopt zouden ze ook geen stemrecht moeten hebben. In het geval van de EU-referenda gaat het ook eigenlijk niet eens om het meten van kennis, maar politieke wil. Wie een referendum afwijst omdat hij de kiezer niet in staat acht over moeilijke zaken te oordelen, begrijpt de kern van democratie niet. Het gaat om de bereidwilligheid van Europese burgers om te doen wat nodig is om de Europese integratie te redden. Als die bereidwilligheid er niet is, dan is Europese integratie een kansloze kruistocht die we beter vandaag nog staken. Zoals later zal blijken, is een monetair huwelijk tussen Griekenland en Nederland alleen mogelijk als het economisch sterkere Nederland grote financiële offers brengt. Een gemeenschappelijk project kan immers alleen slagen als iedereen wat in de pot legt en daarbij moeten de sterkere schouders nu eenmaal de zwaarste lasten dragen. In de EU is het gebruikelijk de omvang van de economie, het Bruto Binnenlands Product of BBP, leidend te laten zijn: landen die meer verdienen, leggen meer in de pot.

Uit wetenschappelijk onderzoek uit onder meer de VS blijkt dat we het dan over meerdere procenten van het jaarlijks nationaal inkomen hebben en dat de deelnemende landen hun soevereiniteit moeten opgeven om ellende te vermijden. Tussen 1990 en 2010 droeg de staat New York 950 miljard dollar meer af aan de Amerikaanse muntunie dan het ontving, een bedrag gelijk aan de economie van die staat in het jaar 2004. Dat was kennelijk acceptabel: om samen een VS te kunnen vormen, moet de een wat meer afdragen dan de ander. The Economist kwam tot deze conclusie, op basis van statistieken van de Amerikaanse Internal Revenue Service. Virginia kreeg in die periode tweehonderd procent van de economie meer dan dat het aan de gemeenschappelijke pot bij heeft gedragen. Minnesota betaalt standaard tien procent van de economie meer aan de anderen dan dat de staat ontvangt. Omdat Griekenland en Nederland veel meer van elkaar verschillen dan North en South Dakota dat doen, kan de werkelijke kostprijs aan de vrij hoge kant zitten. Laten we aannemen dat het om vijf procent gaat. Nederland moet dan elk jaar bijna veertig miljard euro extra belasting ophalen bij zijn burgers. Hoeveel is dat voor een gewoon gezin? Dat bedrag, gedeeld door het aantal werkenden in Nederland, bedraagt vijfduizend euro. Dat is hoeveel belasting elke werkende gemiddeld extra moet betalen om van de euro een succes te maken. Wie samen grote ambities heeft, kan niet krenterig zijn. Het kan natuurlijk ook zo zijn dat de ambities te groot zijn. Waarschijnlijk zit de EU in die problematische situatie.¹²³⁴⁵⁶

¹ De Grauwe, P., "Costs and Benefits of a Monetary Union", Tijdschrift voor Economie en Management Vol. XXXVI, 2, 1991

² Theurl, T. (1992), "Eine gemeinsame Währung für Europa", Österreichischer Studienverlag, Innsbruck

³ Fishman, K. E. (2013). "Optimum currency area: Euro as a practical paradigm?" (Working Paper of Rutgers, the State University of New Jersey).

⁴ Mongelli, P., ECB Working Paper no. 138, "'New' views on the optimum currency area theory: what is the EMU telling us?", 2002

⁵ Obstfeld, M., Peri, G., "The red and the black: where federal taxes are raised and spent", The Economist, 1-8-2011

⁶ Berger, Helge, Dell'Ariccia, Giovanni, Obstfeld, Maurice. International Monetary Fund. "Revisiting the economic case for

Het gaat er dus niet zozeer om of kiezers te dom zijn om keuzes te maken, het gaat erom of ze bereid zijn om dit soort bedragen te betalen. Een referendum is een prima middel om te peilen of de doorsnee Nederlander (of Fin of Duitser) er überhaupt wel zin in heeft. Als een overgrote meerderheid van de Nederlanders de extra belasting op het inkomen, elk jaar weer, met liefde overmaakt naar de Europese broeders, dan kunnen we verder met de euro. Als bij het referendum meer dan de helft van de kiezers de belasting afwijst, dan ontbreekt het bewezen aan de benodigde solidariteit in de eurozone om het project te kunnen voltooien en dan wordt het ook nooit een succes. Zo simpel is het. Een gesprek met een gemiddelde euro-enthousiasteling over dit onderwerp dwaalt al snel af. Poetin is eng, de Grieken kopen toch onze komkommers, terrorisme is een bedreiging en andere irrelevante ruis. Het kan allemaal wel zo zijn, maar je gaat geen slecht huwelijk geforceerd in stand houden, omdat de buurman zo'n vervelende vent is. Omdat vooral de VVD als grootste regeringspartij geen keuze durft te maken, zitten deze partij en diens premier in een constante spagaat. Aan de ene kant is het de kunst om de gemiddelde Nederlander gerust te stellen, de EU gaat geen extra geld kosten. Of, zoals Mark Rutte het bij de verkiezingen van 2012 noemde: 'geen cent meer naar de Grieken'. Dat was toen een onmogelijkheid en dat wist hij, waarover later meer. Met dat geluid, dat ongetwijfeld bedoeld was om een paar zeteltjes bij de eurosceptische PVV weg te snoepen, won de VVD nipt de verkiezingen; mooi, die drempel is genomen, op naar de volgende. Maar aan de andere kant is er de Brusselse politiek. Binnen twee maanden werd de belofte verbroken en zette Nederland zijn handtekening onder het zogeheten ESM-verdrag, waarmee het redden van andere landen en banken in procedures wordt vastgelegd.

Rutte werd opgebeld door de Duitse Bondskanselier Angela Merkel met een simpele boodschap: je hebt dan wel een verkiezingsbelofte gedaan, maar Nederland gaat gewoon meebetalen aan de volgende Griekse redding. Daarmee was de kogel door de kerk, je kunt net zo goed geen Haagse politiek hebben. De Nederlandse regering gaf zonder tegenspartelen van belang het budgetrecht van de Tweede Kamer weg aan een instituut dat boven elke vorm van democratische controle staat. Het ESM-verdrag is namelijk een blanco cheque: het bedrag dat Nederland in dit fonds moet storten is in theorie oneindig hoog, er is geen begrenzing vastgelegd. De beslissing over de hoogte van het bonnetje wordt door de directeur van het ESM gemaakt, Nederland heeft daar niets meer over te zeggen. Door beloftes te doen waarvan de premier weet dat hij ze niet kan waarmaken, kaatst hij constant heen en weer tussen 'Brussel' en zijn kiezer. Nederland wil een gidsland zijn als het om Europese eenwording gaat, maar het mag allemaal niks kosten: lekker voor een dubbeltje op de eerste rang zitten. Uiteindelijk bepaalt Merkel dat er toch meer betaald mag worden en dan is er weer een verkiezingsbelofte gebroken. Dat heet de salamitactiek. Het voorover vallen, van gebroken belofte naar gebroken belofte, steeds weer links en rechts een brandje blussen, houdt het kabinet voorlopig in leven. Het maakt de kiezer uiterst cynisch en dat helpt niet bij het in toom houden van de eerder genoemde radicalisering.

Dit boek is niet al te beschouwend of 'filosofisch' van aard. Het is vooral cijfermatig en feitelijk ingestoken. De belangrijkste inspiratiebronnen zijn wiskundigen als Krishna Palepu. Hij is een professor aan Harvard. In India studeerde hij wiskunde en natuurkunde, tegenwoordig schrijft hij managementboeken. Dat klinkt niet zo spannend, maar dat is het wel. Palepu gebruikt empirische en wiskundige methoden om organisaties te helpen ontdekken waar de knelpunten zitten. Een bedrijf is een geoliede machine waarin alle grootheden op elkaar zijn afgestemd, zoals voorraden, verkopen en liquide middelen. Het is voor een bedrijf dat continuïteit nastreeft, belangrijk om snel te ontdekken wanneer die grootheden uit de pas lopen. Zo moet er een voorraad grond- en hulpstoffen aanwezig zijn om het technisch omzettingproces draaiende te houden. Dat klinkt allemaal als een open deur.

Een goede manager krijgt op enig moment bijzonder veel informatie over zich heen. Palepu leert dan welke indicatoren het meest acuut zijn en direct actie vereisen. Een samenleving zou zichzelf ook zo kunnen besturen en dat gebeurt aantoonbaar niet. Op soortgelijke wijze gaan we ook de problemen rondom de euro bespreken: wanneer hadden we bijvoorbeeld voor het eerst kunnen zien dat de eurocrisis zou aanbreken? Neem de Griekse schuld, niet alleen van de overheid maar ook van burgers en bedrijven, bij partijen buiten de eigen grenzen. Dat heet een externe schuld en kan een crisis doen

overslaan naar een ander land. In 2000 bedroeg de externe schuld van de Grieken nog honderd miljard euro, om in slechts zeven jaar te verviervoudigen. Dat is een totaal onduurzame situatie die op korte termijn wel moet ontsporen.⁷⁸ Een realistische boekhouder zal het probleem eerder onderkennen dan een dromende politicus. De analyses in dit boek zijn gebaseerd op logica en wiskunde in plaats van emotie. Als u op zoek bent naar sentimentaliteit over Europese eenwording, dan bent u aan het verkeerde boek begonnen.

Ook is dit boek europositief en niet euronormatief. Een positieve opmerking is een neutrale observatie van een situatie, zoals een kamerplant die groen is. Een normatieve opmerking gaat vervolgens over de vraag of de groene kamerplant eigenlijk niet veel lelijker is dan een rode. Het gaat hier dus om het onderscheid tussen feiten en meningen. Dit boek blijft bij de feiten: integratie kost offers. Of die offers het waard zijn, is een tweede. Dat is een mening, maar het noemen van de noodzaak tot het maken van keuzes is vaak al controversieel. Zo gaan we het ook uitgebreid over de migratieproblematiek hebben. Als de Europese landen hun binnengrenzen openen, dan wordt het land aan de rand van het collectief de grens met de rest van de wereld, een droog feit. Dat land zal dan door de andere lidstaten geholpen moeten worden om de gemeenschappelijke grens te bewaken. Van D66 tot PVV is men het met dat positieve standpunt eens. Of dat een weg is die men moet bewandelen is een andere, normatieve discussie.

Bijzonder genoeg kan men een grote euro-enthousiasteling al onbedoeld op de kast jagen met het noemen van positieve feiten. Een eenheidsmunt kan enkel bestaan als de sterkere deelnemers grote financiële offers brengen. Het is maar de vraag of Duitsers en Nederlanders die offers willen brengen. Bij meerdere debatten werd me na het noemen van dat soort feiten tegengeworpen dat Europese integratie wel een reactie op de Oorlog is. Wilde ik dan terug naar 1940? Een normale discussie voeren over Europese integratie, met feiten in plaats van meningen is al een uitdaging gebleken. We hebben het dan ook over een evangelie. Misschien bent u op vakantie als u dit leest. Op een strandbed in Spanje, in een campingstoel in Frankrijk of een hangmat in Bali bent u aan Het Euro Evangelie begonnen. U bent al bij het einde van het voorwoord aangekomen. Het is de bedoeling dat u in de twintig tot veertig uur die voor u liggen, compleet op de hoogte wordt gebracht van de problematiek rondom de eenheidsmunt en alles wat daarbij komt kijken. Regeringen en Europese instituten hebben namelijk voor de doormoddermethode gekozen, wat betekent dat ze problemen doorschuiven naar een volgende generatie en ze de omvang ervan optisch verkleinen. Soms zet men dan technieken in die door bekende beroepsfraudeurs zijn gebruikt. Op andere momenten gaat het om het zogeheten securitiseren, het opknippen van schulden als woninghypotheken tot onbegrijpelijke beleggingsproducten zoals Lehman Brothers dat deed.

De ironie van Het Euro Evangelie is dat Amerikaanse banken de schuld krijgen van de Europese kredietcrisis. Vervolgens gebruiken Europese politici dezelfde technieken van die Amerikaanse banken, om de risico's van overkreditering in Europa voor de kiezer te verbergen. Om uit te leggen hoe dat allemaal werkt, moeten we alles uit de kast halen om het binnen de komende ruim vijfhonderd pagina's uit te leggen. Het is allemaal veel en heftig, dus het kan geen kwaad om na elk hoofdstuk even een pauze te nemen en wat anders te gaan doen.

Het zal dus over Europese politieke keuzes gaan, maar net zo goed over het bankwezen en financiële crises in het algemeen. Dat alles in hapklare brokken uitleggen is een flinke uitdaging, maar het kan. Het klopt dat ik berucht ben om mijn neiging soms wat uit te wijden. Als u zich op bepaalde punten afvraagt of de tekst niet van de hak op de tak springt, houdt dan vast aan uw geloof in Het Euro Evangelie: wat u leest is op een later punt vast relevant. Anders had het er zo niet gestaan.

⁷ Centrale Bank van Griekenland. <https://www.bankofgreece.gr/en/statistics/monetary-and-banking-statistics>

⁸ De Grauwe, P., *"Economics of Monetary Union"* (Oxford UP, 2018), p. 19

1 Weet u wat een vacuumbom is

“More is lost by indecision than wrong decision”

—Tony Soprano

Een debat over een Europees onderwerp, zoals de euro, migratie of de vraag wat te doen met Oekraïne, wordt vaak extreem emotioneel gevoerd. Dat is jammer, want echte oplossingen voor praktische problemen blijven zo uit. Door historisch gewicht aan het maken van simpele keuzes te hangen, zitten Europese verdragen die integratie tot gevolg hebben, vol met weeffouten. De discussie over Europese integratie moet op een veel dieper niveau worden gevoerd dan nu. Helaas houden bepaalde politieke mechanismen dat tegen.

Het is misschien wel de meest interessante wedervraag uit de geschiedenis van de Nederlandse persconferenties. Het is 28 oktober 2016 en onze minister-president Mark Rutte heeft het zwaar. Het referendum over het associatieverdrag met Oekraïne was een fiasco voor het kabinet, want een vrij ruime meerderheid van de kiezers zei ‘nee’. Het was een raadgevend referendum, dus Rutte en de zijnen hadden de uitslag ook direct kunnen negeren. Een andere optie was natuurlijk geweest om de uitslag wel te respecteren en niet tot ratificatie over te gaan.

Rutte koos voor een derde weg, die niet misstond in de polder: hij wilde met mensen in gesprek gaan om recht te doen aan de nee-stem. Misschien moest er een extra ‘inlegvel’ komen, waaruit de Oekraïners duidelijk konden opmaken dat ze geen geld zouden krijgen van Nederland, of nooit lid van de EU mochten worden. Deze methode noemde hij ‘het geitenpaadje’. Nog altijd is niet duidelijk wat hij daarmee bedoelde.⁹ Ruim een half jaar na de stemming op 6 april 2016 heeft Rutte helaas maar weinig voor elkaar gekregen. Omdat zijn coalitie geen meerderheid in zowel de Eerste als de Tweede Kamer heeft, bestaat de kans dat ratificatie van het verdrag stukloopt. Vandaar zijn pogingen om de boel bij elkaar te polderen, iets waar hij bewezen bijzonder goed in is.

Bij de laatste persconferentie voor de deadline op 1 november 2016 die Rutte zichzelf had gesteld, vraagt een journalist of het niet gewoon redelijk is om de uitslag van het referendum te volgen. Als er gestemd wordt in beide kamers, dan kunnen veel politici die eerder in de media beloofden de uitslag te respecteren, zich simpelweg aan hun woord houden, toch? En dat is het moment waarop Rutte een pompeuze wedervraag uit de hoed tovert. ‘Weet u wat een vacuumbom is?’

De premier doelde op Syrië. In de burgeroorlog van dat land stond het regeringsleger eind 2016 op het punt de op één na belangrijkste stad van het land, Aleppo, terug te veroveren op de rebellen. Rutte vertelt over de ‘vacuumbom’, een vat met vloeistof die bij een explosie alle zuurstof uit de lucht zuigt ‘in

⁹ Rutte verwijst hier misschien naar de Slag bij Thermopylae, in de zomer van het jaar 480 voor Christus in Griekenland. Hier ontstond de mythe dat de koning van Sparta, Leonidas, met slechts driehonderd soldaten een invasiemacht van misschien wel honderdduizend Perzische soldaten onder Xerxes tegen wist te houden. Onder andere de film ‘300’ is hier op gebaseerd, een lezer keek deze film en zag daarin de term ook voorbijkomen. De Perzische soldaten moesten tijdens hun opmars om Griekenland te annexeren bij het Perzische rijk door een nauwe pas trekken, bij Thermopylae. Leonidas wist die met een klein contingent te blokkeren, volgens het verhaal driehonderd soldaten. In werkelijkheid was er een Griekse alliantie met wellicht zeventuizend soldaten: nog steeds een minderheid maar toch slaagden ze erin hun tegenstanders grote verliezen toe brengen. Overdag werd er gevochten, aanvankelijk zonder Perzisch succes, ‘s nachts werd er uitgerust. Uiteindelijk wijst een Griekse verrader, Ephialtes, Xerxes op de mogelijkheid om zijn landgenoten te verrassen door ze bij nacht in de rug aan te vallen via geheime bergweggetjes. Dat zal uiteindelijk tot een Perzische overwinning leiden. De bergweggetjes werden normaal gesproken gebruikt door geitenhoeders. Toen Leonidas zich kort ervoor bewust werd van de mogelijke aanval in de rug die volgens Herodotus ook echt tot een nederlaag voor de Grieken leidde, ‘stuurde hij de Phoceanen naar het geitenpaadje’, om het te bewaken - tevergeefs. Er kleeft dus een negatieve connotatie aan een ‘geitenpaadje’, je valt daarmee iemand stiekem in de rug aan als je het op een normale manier niet kan winnen.

een vrij groot gebied', zodat de longen van 'vrouwen en kinderen imploderen'. Het wapen kan zich wonderbaarlijk genoeg door beton boren, zodat ook gezinnen in schuilkelders doelbewust worden geraakt. Op die manier worden er vluchtelingenstromen gecreëerd die Europa zullen destabiliseren, volgens Rutte een snode opzet van Poetin die West-Europa kennelijk haat en het zo wil treffen. Het antwoord met de vacuümbom is een prachtige illustratie van wat Het Euro Evangelie behelst. Op de vraag of het niet 'redelijk' is om de uitslag van een referendum over Oekraïne, in Nederland, te respecteren, wordt de Slag om Aleppo er bijgehaald. Een dergelijk antwoord overstijgt het rationele, vandaar ook de referentie naar een evangelie, een uit te dragen geloof. Zou er ook wel met een puur rationele bril naar de tekst van het verdrag gekeken kunnen worden? Want daar ging het referendum immers over, door de 'vacuümbom' zou je het bijna vergeten.

Het associatieverdrag met Oekraïne is een vorm van verregaande economische integratie, die naast voordelen wegens het wegnemen van handelsbelemmeringen, ook minder mooie kanten kent. Het gaat geld kosten, het risico op de verspreiding van criminaliteit en corruptie is immens en er zijn allerlei nadelige kanten op het vlak van concurrentie. Alles overwegende was de gemiddelde Nederlander er niet enthousiast voor te krijgen. Uit onderzoek door de politicoloog Kristof Jacobs van de Radboud Universiteit Nijmegen bleek later dat er bij de nee-stemmers vooral veel angst was voor corruptie in Oekraïne, een terechte, rationele angst mogen we wel zeggen.¹⁰ En dan wordt die vacuümbom er vervolgens met de haren bijgesleept.

Wie een fatsoenlijk gesprek wil voeren over de vraag of de Europese integratie (waar het associatieverdrag onderdeel van is) niet te snel gaat, wordt vaak met de nek aangekeken. 'Europa' is een antwoord op de Tweede Wereldoorlog. Deze was zo verschrikkelijk, dat men lukraak besloot het compleet anders te doen, een zeer begrijpelijke reactie. Wie tegen Europese integratie is, of daar al vraagtekens bij zet, wil 'dus' terug naar de tijd van voor de EU. En toen had je oorlog, grenzen, nationalisme, onderdrukking, nazi's. Een criticaster van de EU is eigenlijk een onwelriekend sujet, liever heb je dit soort mensen niet op je verjaardagspartijtje.

Dit overheersende denkbeeld maakt dat een debat over het project van de Europese integratie niet op rustige, rationele toon gevoerd kan worden. Het is emotioneel beladen en dat maakt dat er allemaal ernstige weeffouten in het project zitten die het in zijn voortbestaan bedreigen. Dat is 'Het Euro Evangelie' en het principe werkt in vier stappen. Eerst is er emotie, vooral over de ernst van de Oorlog. Daarom maakt men een grote politieke stap, zonder over de negatieve kanten na te denken. Die nadelen manifesteren zich vervolgens, waarbij uit nadere analyse blijkt dan men bij stap één en twee allang op de hoogte was van die gevolgen. Kleine of grote delen van de bevolking raken daarna zo verbolgen, dat een belangrijk deel van het project van de Europese integratie zichzelf in de voet schoot.

Neem ter illustratie het Verdrag van Schengen, dat regelt dat leden van de EU en enkele andere staten hun binnengrenzen opheffen. Logischerwijs moeten ze dan samen hun buitengrenzen bewaken - wat nu niet gebeurt - en bestaat het risico dat criminaliteit uit het ene land zich verspreidt naar het andere. Wie geïnteresseerd is in dit verdrag, kan een informatiepakket bij de Europese commissie (EC) aanvragen. Daar zit de verdragstekst in, samen met een welkomstbrief van de Europese commissaris voor migratie, de Griek Dimitris Avramopoulos. In die brief staat:

'On a continent where nations once shed blood to defend their territories, today borders only exist on maps... Removing borders, ensuring safety and building trust took many years after two devastating world wars.'

De herkomst van het Europese ideaal wordt maar weer eens benadrukt, als je het zo opschrijft, kan geen redelijk mens tegen de rest van de inhoud van het informatiepakket zijn. Of wel? In het Schengenverdrag en het uitvoeringsprotocol staat in de artikelen 1 en 2 dat de vijf deelnemende landen (in de jaren '80 waren dat enkel nog de Benelux, Duitsland en Frankrijk) zo snel mogelijk hun grenscontroles gaan opheffen. Inwoners van lidstaten mogen zich vrijelijk over het continent bewegen,

¹⁰ "Het Oekraïne-referendum: Nationaal Referendum Onderzoek 2016." Namens de Stichting KiezersOnderzoek Nederland (SKON), Kristof Jacobs et al., Radboud Universiteit, Nijmegen

zonder irritant oponthoud bij de grens. En sowieso, een grens is iets uit de tijd dat Europeanen elkaar nog naar het leven stonden.

Wat als een paal boven water staat - in 1985, het jaar waarin 'Schengen' werd getekend, maar ook nu - is dat Nederland de bedenkelijke reputatie heeft een drugsland te zijn, een narcostaat. Nederland heeft voor drugs een bijzonder beleid, wat betekent dat een 'coffeeshop' legaal kleine hoeveelheden marihuana aan een gebruiker mag verstrekken. Het leveren aan die coffeeshop, een logisch aspect van de handel, is echter verboden. Verkoop aan de voordeur is toegestaan, bevoorradings via de achterdeur niet. Hoe die drugs dan legaal in de coffeeshop moet komen is een groot raadsel, een wonder eigenlijk. Het geheel heeft de bijzondere naam 'gedoogbeleid', hetgeen bijzonder lastig is om te vertalen, laat staan aan een buitenlandse bekende in diens eigen taal uit te leggen. Geen enkel ander Schengenland kent deze constructie. Hoe u over drugs denkt is verder irrelevant, het gaat hier om het voorspelbare effect van het weghalen van grenscontroles met een land waar het nummer 'Nederwiet' ooit een grote hit was.

Het verdrag ter opheffing van de controles aan de Europese binnengrenzen werd op 14 juni 1985 gesloten in het Luxemburgse plaatsje Schengen; vandaar de naam. Op 26 maart 1995 trad het in werking en kon elke Nederlander zonder grenscontrole naar de Franse camping rijden. 'Schengen' regelt dat landen die zich zorgen maken om grensoverschrijdende criminaliteit nog wel steekproefsgewijs controles uit mogen voeren. Daarbij kan een individueel verdacht voertuig van de weg worden gehaald, maar in het verdrag staat dat het overige verkeer daarbij niet gehinderd mag worden. Eerder moest letterlijk elk Nederlands voertuig langs de Duitse of Franse drugshond. Het Schengenverdrag noemt dat Europa meer één zal zijn als de interne handel toeneemt, indachtig de idealen om mensen te verbinden. Maar het is natuurlijk naïef om aan te nemen dat crimineel Nederland niet ook zo denkt. Een drugshandelaar verschilt daarin in niets van een aandelenhandelaar of een ander commercieel persoon, verschillen zijn er voor ondernemers om uit te baten.

Met 'Schengen' gaat het al snel mis, blijkt op 17 april 1996 tijdens een overleg tussen de Tweede Kamer en staatssecretaris Michiel Patijn van Buitenlandse Zaken, belast met Europese samenwerking (kamerstuk 19326). In het rapport 'Waar een klein land groot in kan zijn' uit 2018 van de Nederlandse politieacademie staat verder dat Nederlandse MDMA (een kernsubstantie van XTC) 'mondiaal een geliefd product' is. Uit deze documenten blijkt dat 84 procent van de heroïne, 97 procent van de LSD en 88 procent van de XTC die de Fransen in 1996 in beslag hebben genomen, uit Nederland komt. In dat jaar kwam 98,3 procent van de in Duitsland onderschepte XTC van Nederlandse producenten. Nota bene: het genoemde Kamerstuk verschijnt al binnen een jaar nadat 'Schengen' in werking trad. Drugscriminelen zijn ondernemers die er geen gras over laten groeien. Volgens het genoemde politierapport bedraagt de omzet van de Nederlandse drugsindustrie op dit moment 18,9 miljard euro. Dat zit tussen de jaarlijkse omzet van Philips en die van KLM-AirFrance in. En grote industrieën lobbyen, weten we, ze houden niet van regelgeving of ander overheidsingrijpen die de winstgevendheid schaadt. Drugscriminelen hebben de vervelende gewoonte om in de Brabantse gemeentes waar ze actief zijn, burgemeesters en politiemensen die zich bezighouden met de aanpak van het probleem, te intimideren. Het Kabinet Rutte-III heeft eenmalig 100 miljoen euro beloofd om deze bedrijvigheid in die regio aan te pakken, via een zogeheten ontmantelingsfonds voor drugslaboratoria. Dat is, gegeven de grootte van de sector, niet heel veel geld.

Een zeer groot gedeelte van de drugsproductie in Nederland is bedoeld voor de export. Dat blijkt wel uit de genoemde Duitse en Franse cijfers over onderscheppingen van drugs, maar het is ook logisch. Om aan de genoemde omzetcijfers te komen, maken Nederlandse drugsproducenten elk jaar bijna een miljard pillen die vervolgens hun weg vinden door heel Europa. Deze export is overigens een officieel onderdeel van de Nederlandse economie, de toegevoegde waarde van criminaliteit wordt dankzij nieuwe Europese boekhoudregels bij de waarde van het nationaal inkomen opgeteld. Dat is een van de maatregelen waardoor Europese economieën na de kredietcrisis weer zijn gaan groeien, zonder dat burgers voelen dat het beter gaat. Later zullen we uitgebreid ingaan op dit interessante statistische verschijnsel. Veranderingen in de boekhoudmethode verklaren waarom economieën op papier groeien, maar mensen toch klagen dat ze het niet beter krijgen.

Veel voorstanders van Europese integratie wijzen wel op de voordelen, maar niet op de nadelen van verdragen zoals 'Schengen'. Individuele Europese landen zijn zo klein, ze stellen niets voor en alleen samen hebben ze nog iets in de melk te brokkelen, is de overheersende gedachte. Frappant genoeg waren de staatshoofden die het Verdrag van Schengen ondertekenden, zich bewust van de risico's. De verdragstekst bestaat uit twee delen. Er is een deel 'korte termijn', waarin wordt geregeld dat de grenscontroles meteen verdwijnen; en een deel 'lange termijn', waarin wordt gesproken over maatregelen die genomen moeten worden om de negatieve gevolgen op te vangen. Omdat er een kloof is tussen korte en lange termijn, ontstaat er juist een gat in de handhaving waar drugsproducenten gebruik van kunnen maken. Eigenlijk zouden we kunnen zeggen dat Frankrijk en Nederland zo'n verdrag pas moeten tekenen, als de regels met betrekking tot drugs zijn geharmoniseerd. Artikel 19, onder het kopje 'Lange Termijn', stelt dan ook:

'The Parties shall seek to harmonise laws and regulations, in particular on ... narcotic drugs.'

De ondertekenaars van het verdrag waren zich dus bewust van het genoemde risico, anders had het niet zo in de tekst gestaan. Het is dus niet zo dat men verrast werd door negatieve gevolgen, toen en nu was het Nederlandse drugsprobleem een forse olifant in de Europese kamer. Ook staat er dat de deelnemende landen 'zullen proberen' om regels te harmoniseren, wat veel zachter en minder bindend is dan 'grenscontroles verwijderen'. Artikel 18c noemt verder:

'The Parties shall open discussions, in particular on the following matters, account being taken of the results of the short-term measures ... seeking means to combat crime jointly, inter alia, by studying the possibility of introducing a right of hot pursuit for police officers...'

Wederom is het verdragsartikel boterzacht, want 'discussies zullen geopend worden over het zoeken naar middelen om misdaad samen te bestrijden'. Een discussie openen is in een seconde gebeurd, wat daar de uitkomst van is blijft natuurlijk vooralsnog een vraagteken. Let wel, dit is een illustratie van een groter probleem. Want bij alle verdragen tot Europese integratie is dit verschijnsel zichtbaar: eerst snel en zonder omwegen integreren, later praten over het zoeken naar en bestuderen van oplossingen maar dan zijn er al allemaal problemen geboren, die juist als reden worden aangevoerd waarom de kleine Europese landjes als een Calimero samen moeten schuilen onder de vleugels van de moederkip in Brussel. De oorzaak ligt steeds voor een groot deel in die verdragen zelf. Daar komen veel Europese crises vandaan en sommige daarvan zijn zo heftig dat ze het project zelf in het voortbestaan bedreigen.

Ook mag niet onvermeld blijven dat de ondertekenaars bepaalde veiligheidsrisico's bewust namen. Er staat immers 'account being taken of the results of short-term measures', wat bewijst dat het duidelijk was dat de 'resultaten', zoals meer drugsmokkel, het gevolg waren van een verdrag dat ze zelf tekenden! Wel stelt het verdrag dat als criminelen de Europese grenzen over mogen scheuren met busjes vol handelswaar, de politie dat ook zou moeten kunnen. Dat heet 'hot pursuit', in de haast van de arrestatie betreedt een agent terrein dat hij eigenlijk niet zomaar mag betreden, zoals uw achtertuin of het grondgebied van een ander soeverein land. Normaal gesproken mag een Nederlandse politiewagen die met zwaailichten en gillende sirenes een verdacht busje van de snelweg probeert te duwen, niet zomaar de grens met België oversteken. Als er eerst assistentie gevraagd moet worden van de Belgische collega's, via de geldende juridische procedure, is de boef natuurlijk gevlogen.

'Schengen' wordt in 1985 getekend, om in 1995 ingevoerd te worden. Uit 'Waar een klein land groot in kan zijn' blijkt dat de relatie tussen Nederland en Frankrijk binnen een jaar al dusdanig is verzuurd, dat de Fransen zich niet meer aan het verdrag houden: ze voeren de grenscontroles eenzijdig weer in. Het verdrag werd een rommeltje door de te snelle invoering, waarna er weer stappen de andere kant op werden gezet. Pas in 2005 kwam de Europese commissie op eigen initiatief met het idee om hot pursuit mogelijk te maken. Het document heet het 'The Hague Programme'. Het bevat voorstellen om 'het Verdrag van Schengen te implementeren'. In 1985 wordt dus de noodzaak van iets duidelijk geformuleerd, namelijk hot pursuit. In 1995 is het er nog steeds niet, zodat het gebrek eraan een jaar later het hele Europese project in gevaar brengt. In 2005 werd er dan eindelijk een voorstel geformuleerd om het veel te laat in te voeren. Uit persoonlijke gesprekken met enkele Nederlandse

Officieren van Justitie blijkt dat dit aspect in de zomer van 2018 nog steeds niet is opgelost; een Europese binnengrens blijft voor de opsporing een grote reële blokkade, ook al bestaat die volgens de Europese commissaris voor Migratie 'enkel nog op papier'. Criminelen bewegen zich makkelijker over het continent dan misdaadbestrijders.

Stel dat de misdaadbestrijding, op Europees niveau, in 2020 het niveau heeft bereikt dat nodig is bij een verregaande vorm van integratie zoals 'Schengen'. Dan hebben de Europese regeringsleiders de georganiseerde misdaad een kwart eeuw vrij spel gegeven. Men zou ook kunnen zeggen dat 'Schengen' pas geratificeerd had mogen worden, nadat de misdaadbestrijding naar een hoger, Europees niveau was getild. Zoveel geduld was er kennelijk niet. Men kan een voorstander van 'Schengen' zijn of niet. In ieder geval heeft men gekozen voor een manier van uitvoeren, die de georganiseerde misdaad een enorme stimulans heeft gegeven. Dat is eigenlijk best vreemd gedrag.

Tussen 1958 en 1993 was de Europese Economische Gemeenschap (EEG), de voorloper van de EU, een enorm succes. Het makkelijker maken van handel binnen Europa zorgde voor economische groei. Ook mag in de discussie over Europese integratie niet onvermeld blijven dat er een manier was gevonden om Duitsland vreedzaam te laten samenleven met landen waar het kort daarvoor verschrikkelijk had huisgehouden. Dat is een prestatie van formaat, misschien wel uniek in de geschiedenis. Daarna volgen de Verdragen van Schengen (1985), dat voor open binnengrenzen zorgt, het Verdrag van Luxemburg (1986), ter vervolmaking van de interne markt, en het Verdrag van Maastricht (1992), waar we de euro, de eenheidsmunt, aan hebben te danken. Hier begon het fout te gaan. Deze tekst is geen aanval op Europese integratie op zich, maar wel op de manier hoe landen in een feitelijke federatie zijn geduwd, zonder dat er aan de basisvoorwaarden voor succes werd voldaan. Waarom moest het wel fout gaan? De Europese integratie mislukt op twee manieren. Ten eerste de diepte van de integratie, gecombineerd met de ambitie om dat vervolgens met meer - en steeds verschillender - landen te doen.

Als iets opvalt, is het dat de verdragen steevast met veel haast geratificeerd zijn, zonder voldoende rekenschap te geven van de logische negatieve gevolgen van die verdragen. De Nederlandse drugshandel, zoals eerder genoemd, is maar een van de vele voorbeelden. Met de euro is het niet anders. Landen van de EU hebben afgesproken dat ze allemaal de euro zullen invoeren, een enkele uitzondering zoals het VK daargelaten. Deze verdieping van de EU is het bekende Verdrag van Maastricht. Daarin staan wat afspraken, die ervoor moeten zorgen dat het allemaal niet in een kredietcrisis ontspoot. De landen leggen vast dat een lidstaat pas de euro mag krijgen als de staatsschuld, als percentage van de economie, niet groter is dan zestig procent. Waarom het niet vijftig of zeventig procent is laat zich lastig verklaren, het is waarschijnlijk de uitkomst van een zwaarbevochten compromis. Maar afspraak is afspraak. Omdat alle landen die in de EU zitten ook ooit de euro moeten krijgen, is deze regel eigenlijk verplicht voor iedereen. Op dezelfde manier mogen leden van de EU per jaar niet meer dan drie procent van hun economie aan staatsschuld opbouwen. De begroting moet elk jaar weer zo goed als in evenwicht zijn.

Kennelijk zijn de ondertekenaars van 'Maastricht' in 1992 bang dat als het ene land veel te veel schulden maakt, dat problemen voor een ander land kan opleveren. Anders is de eventuele roodstand van Griekenland niet iets waar de Nederlander of Fin zich druk om hoeft te maken. Deze regels worden ingesteld om overheden te tuchtigen en het risico op financiële stabiliteit vanuit overheden in te perken, het zijn regels voor overheidsbudgetten. Voor banken is er ook iets. Artikel 125 stelt dat geen enkele regering of een andere partij, waar dan ook in de Unie, verplicht kan worden gesteld om onvrijwillig de schulden van anderen te moeten dragen. Als Land A de staatsschuld laat ontsporen, dan is dat het probleem van Land A en diens schuldeisers, wat vaak banken zijn. De belastingbetaler in een willekeurig ander land mag daar later geen last van hebben, toevallig omdat deze zijn koffie op het terras in dezelfde munt afrekent.

Dit principe heet de 'no-bail-out clause' en is een essentieel onderdeel van het Verdrag van Maastricht. Als banken en landen weten dat ze toch wel gered worden met een 'bail-out' als ze er een potje van hebben gemaakt, dan is dat juist een reden om niet voorzichtig te zijn. Als een riskante deal

goed gaat is er een mooie bonus. Gaat het fout, dan mag een ander het bonnetje pakken. Een muntunie zonder no-bail-out clause vraagt om problemen, dus op papier doet 'Maastricht' het goed. Het gaat met de euro fout in de uitvoering, net als bij de grenzen. In 1992 spraken de deelnemende landen af dat ze in 1999 hun munten giraal omzetten in euro's, dus dat bankbetalingen over en weer in de eenheidsmunt worden gedaan. Het fysieke geld dat uit de pinautomaat komt, volgt pas in 2002. In 1999 bestaat de euro eigenlijk al, dus vanaf dat jaar moet de 60 procent-regel worden gerespecteerd. Veel landen, zoals Nederland, doen daarom zichtbaar hun best, met nog wat bezuinigingen op het laatste moment, om net voor de deadline onder de afgesproken grens te duiken. Drie landen gooien er met de pet naar. Dat zijn België, Griekenland en Italië. Ze zitten met staatsschulden van boven de 100 procent niet eens in de buurt van de vastgelegde grens. De gevolgen laten zich raden.

In theorie zou 'Maastricht' ervoor moeten zorgen dat landen dan later alsnog de score verbeteren en hun schulden aflossen. Afspraak is immers afspraak en bovendien is er ook nog zoets als een 3 procent-regel: die houdt in dat het begrotingstekort in een individueel jaar bij een land dat meedoet met de euro, nooit groter mag zijn dan 3 procent. Daarom zou het in theorie zo moeten zijn dat die score van een hoge staatsschuld als percentage van de economie niet ineens heel erg kan verslechteren in magere jaren. De combinatie van het hebben van een staatsschuld van minder dan 60 procent van de economie en begrotingstekorten in slechte jaren nooit boven de 3 procent uit te laten komen heet het Stabiteits- en Groei Pact, of SGP. Op papier klopt het allemaal. Helaas ging het in het begin al mis, hetgeen een kernpunt van de argumentatie in dit boek is. Het werd de drie overtreders vergeven dat ze zich willens en wetens niet aan de regels hielden. De positie van België was helemaal pijnlijk, omdat dit het land is waar het Europees parlement en de commissie zetelen. Volgens de eigen regels is het de leden van deze instituten zelfs verboden om hun lunch op een Brussels terras in euro's af te rekenen, want België mag die munt helemaal niet hebben.

Van 1994 tot 2007 was Gerrit Zalm de Nederlandse minister van Financiën, met een kleine onderbreking. De Italianen noemden hem 'Il Duro', 'de harde', omdat hij bij Europese topontmoetingen over de euro altijd zo streng was over de Italiaanse begrotingstekorten. 'Il Duro' of niet, hij bleek niet hard genoeg om zijn veto te gebruiken: komen de drie overtreders België, Griekenland en Italië bij de euro, dan moet je het zonder Nederland doen. Toen Il Duro eenmaal niet van graniet maar van marsepein bleek te zijn, ging het van kwaad tot erger. Als die 60 procent-regel eraan mag, geldt dat ook voor de 3 procent-regel. Van 2002 tot 2005 hadden Frankrijk en Duitsland onafgebroken begrotingstekorten die hoger waren dan het SGP toestaat, omdat de regeringen de economie wilden stimuleren met extra uitgaven. De EC besloot geen boete op te leggen voor deze overtreding, hetgeen volgens Zalm 'ernstige problemen' op zou kunnen leveren, quod non. Juist Griekenland was destijds voorstander van het handhaven van het SGP, dat toen door Duitsland werd gebroken. Nu is dat misschien onvoorstelbaar. Voor Griekenland verdween toen elke prikkel om er nog iets van te maken, zodat de staatsschuld bijna verdubbelde van 2002 tot 2010.¹¹ Het breken van de 60 procent-regel zorgt er dus voor dat de 3 procent-regel al snel volgt, waarna steeds meer landen lak hebben aan de regels. Het 'grote' Europese denken omdat al die individuele landen 'te klein' zijn klinkt misschien erg kosmopolitisch, het is echter niet zo dat problemen zo in de kiem worden gesmoord. Leden van een zeker collectief zijn samen groter, dat klopt. Maar het kan ook zo zijn dat de interne dynamiek de leden de verkeerde kant op drijft, denk maar aan een vrijgezellenfeest met enkel mannen. Groter is niet altijd beter.

Er kwam ook geen einde aan. De banken kregen vervolgens door dat er op papier dan wel een verbod was om een risicovolle collega van een mooi pakket aan staatssteun te voorzien, in werkelijkheid betekent zo'n verbod niks. Het is zo hard als Zalm zijn reputatie als 'Il Duro'. Het werd het startsein om een consumptieve orgie op krediet te beginnen, met steeds lagere rentes voor landen en bedrijven die daar veel te risicovol voor waren. En toen het fout ging, was daar een verboden bail-out van de banken. Bankiers die na eind jaren '90 doelbewust excessief veel risico namen, gokkend dat de EU de no-bail-out clause toch wel zou breken, kregen gelijk. Sterker nog, het redden van banken is nu vastgelegd in Europese verdragen. Dat heet de 'Gemeenschappelijke Afwikkeling'. Het gaat daarbij om het

¹¹ Database Eurostat.eu: 'Government finance statistics'

afwikkelen van een failliete bank, ergens in een ander euroland, mocht de overheid van dat land het faillissement zelf niet kunnen dragen. Tekenend is dat de genoemde 3 procent-regel door landen als Estland en Finland nog nooit is geschonden, Griekenland heeft zich er nog nooit aan gehouden. Daar kunnen we wat van vinden, maar tot 1999 was de rente op een Griekse staatslening ook aanmerkelijk hoger dan die op een Nederlandse of Finse. Wie toch in Griekenland wilde investeren kon lekker profiteren van een hogere rente, als het fout ging mocht men zelf de wonden likken. Dan komen de eurogelovigen, die alles in een munt willen vatten. Volgens de theorie dat 'al die kleine landjes samen beter af zijn' zouden de overtredende landen de netten moeten volgen, maar u raadt het al: het tegenovergestelde gebeurde. Europese integratie maakt problemen als een matige budgettaire discipline bij overheden groter, niet kleiner, omdat iedereen het slechte voorbeeld uit de groep volgt.

De 3 procent-regel is sinds de start van de girale euro 169 keer geschonden. Als het SGP een voorwaarde is voor een succesvol monetair huwelijk, dan stemt die score weinig hoopgevend. Het vervelende aan Europese integratie is dat het ene slecht functionerende verdrag al heel snel wordt opgevolgd door het andere, waarbij er ook nog eens steeds meer landen bij het collectief worden getrokken. Midden jaren '90 functioneerde 'Schengen' maar matig, omdat de landen er niet in slaagden om het Nederlandse drugsprobleem adequaat te adresseren. In plaats van een pas op de plaats te maken, werd daar een volgend ambitieus project overheen gegooid: de eenheidsmunt. De deelnemende landen waren niet bereid een politieke unie te vormen waarbij overtreders hard aangepakt konden worden, dus het succes van de euro hing af van de mate waarin landen zich aan gemaakte afspraken hielden. Dat ging voor de start al mis. Zo stapelt de EU het ene probleem op het andere, door steeds nieuwe verdragen af te sluiten die later onherroepelijk voor problemen zorgen.

De tweede dimensie van de uitbreiding is de geografische kant van het verhaal. Terwijl er geen duidelijkheid is over het bewaken van grenzen en het elkaar houden aan gemaakte financiële afspraken, moeten er wel meer landen bij het collectief. Het Schengenverdrag werd oorspronkelijk tussen vijf landen gesloten, de Benelux, Duitsland en Frankrijk. Toen dat begon te mislukken besloot men niet alleen om ook alvast een nog ambitieuzer Verdrag van Maastricht te sluiten, maar dat ook nog eens met heel veel nieuwe landen te doen, zoals evident probleemgeval Griekenland. Inmiddels is de Europese Unie bezig met een avontuur in Oekraïne, terwijl Griekenland nog een grote chaos is. En met de steeds groter wordende groep landen wordt er ook nog eens gewerkt aan het vergemeenschappelijken van de staatsschulden, nadrukkelijk tegen het Verdrag van Maastricht in. We willen dus te veel en dat ook nog eens met een groeiende groep landen, dan valt er weleens eentje af.

Toen de Britten er in 2016 voor kozen om de door ambitie overladen EU te verlaten, besloot de EC maar om verder uit te breiden. Op de 'Western Balkan Leaders' Summit' van 4 juli 2016 in Parijs werd besloten dat alle landen uit het voormalige Joegoslavië en Albanië zo snel mogelijk bij de club zouden komen. Volgens de buitenlandwoordvoerder van de commissie, Federica Mogherini, had Brexit aangetoond dat het 'in de EU aan enthousiasme voor het project ontbreekt'. En op de Balkan is dat enthousiasme wel te vinden, dus moeten we dat 'importeren'.¹² Bepaald geen rationeel, wiskundig ingestoken argument, maar we hebben het hier dan ook over een evangelie.

Door de heftigheid van de emoties die rondom de Europese integratie leven, is de kritiek die eurosceptici te verduren hebben nogal fors, om het zacht uit te drukken. Dat zet een mens extra aan het denken - heb ik het hier wel bij het juiste einde, gegeven de enorme belangen die op het spel staan? Drie Nederlandse politici hebben me met hun handelen enorm gestimuleerd om door te gaan op de mild-eurokritische weg van Het Euro Evangelie. Als je even twijfelt of je het wel bij het juiste eind hebt, dan komen de drie musketiers je onbedoeld in al je overtuigingen sterken. Er is namelijk bewezen iets grondig mis met de manier waarop er in Nederland politiek wordt bedreven en dat heet vanaf hier het PTZ-syndroom. Dat stelt dat de gemiddelde politicus van lage kwaliteit is, de eigen kiezers voor de bus gooit als dat een hoger geacht doel dient dan waar de volksvertegenwoordiger in eerste instantie voor is aangenomen en bovendien dat moeilijke, fundamentele vragen doelbewust worden vermeden, om

¹² Youtube-kanaal European External Action Service (EEAS): 'Western Balkans Leaders' Summit in Paris – Statement by Federica Mogherini, 2016'

plaats te maken voor politiek opportunisme via doormodderen, het overleven van dag tot dag. Deze drie kenmerken zijn in die volgorde op te hangen aan Alexander Pechtold, Frans Timmermans en Halbe Zijlstra, vandaar 'PTZ', dat moet het makkelijk te onthouden maken.

Zo is er in 2016 een interessant gesprek geweest met Halbe Zijlstra, toen nog fractievoorzitter van de VVD. Hij had het vorige Het Euro Evangelie gelezen, net als een aantal artikelen over Russische boeven en de steun die naar een paar dubieuze bankiers is gegaan, in het kader van het redden van de euro. Zoals zal blijken verdwijnt het geld van pogingen om landen te redden altijd in de zakken van een beperkte selectie aan bankiers. Zijlstra was opgetogen over de inhoud en de kwaliteit van het werk, maar hij deelde de conclusie toch niet. Het gaat hier niet om Zijlstra in persoon, maar om de wetmatigheid die hij blootlegde gedurende dit gesprek. Het vond overigens plaats op 5 april 2016, in de NOS-studio waar een groot debat over het Oekraïne-referendum van de dag erna werd opgenomen. De VVD was een groot voorstander van het associatieverdrag. Zijlstra ook: hij had Poetin immers een keer gesproken, in zijn buitenhuisje of 'datsja' in Rusland. Zo was Zijlstra op de hoogte gebracht van de gevaarlijke intenties van het Kremlin.

De Russische leider vertelde Zijlstra, die hij had uitgenodigd voor een goed gesprek, dat hij vond dat het uiteenvallen van de Sovjet-Unie eind jaren '80 en begin jaren '90 'de grootste geopolitieke ramp uit de geschiedenis van de vorige eeuw' was. Hij wilde het rijk herstellen door voor Moskou verloren gebieden weer in te lijven. Daarbij ging het heel specifiek om de Baltische Staten, Oekraïne en Wit-Rusland. Maar waarom staat Kazachstan niet op dat lijstje, vroeg Zijlstra aan Poetin, nippend aan een shotglasje met door de vrouw van Poetin gestookte bietenwodka. 'Njet', sprak een norse Russische leider. 'Dat land hoef ik er niet per se bij te hebben, Kazachstan is slechts nice to have'.

Terwijl Zijlstra zo vertelt over zijn ontmoeting met Poetin, in de coulissen van de studio waar later de NOS-uitzending over het Oekraïne-referendum wordt opgenomen, houdt hij zijn hand verticaal naast zijn mond en buigt hij zijn hoofd naar voren als hij 'nice to have' zegt, op licht fluisterende toon. De VVD'er laat je zo deelgenoot zijn van een groot geopolitiek geheim, een op handen zijnde aanval door de stoottroepen van de Russische strijdkrachten waarvan de toehoorder zomaar op de hoogte wordt gesteld. Op 9 september van dat jaar sprak ik Zijlstra nog een keer. De toenmalige buitenlandwoordvoerder van de VVD, Han ten Broeke, had in een van de gebouwen van de Universiteit Leiden een symposium georganiseerd over geopolitiek en wat hij als realistische buitenlandpolitiek ziet. Onder de sprekers bevond zich eurocommissaris Frans Timmermans maar Zijlstra was er dus ook. De VVD'er vertelde het 'nice to have'-verhaal nog een keer, maar nu aan de ongeveer driehonderd toehoorders, waaronder veel academici, journalisten en politici. Als Zijlstra vol enthousiasme over zijn ontmoeting begint te vertellen, durft niemand daaraan te twijfelen, ook omdat het verhaal zo makkelijk te controleren is. Later bleek dat Zijlstra de ontmoeting met Poetin compleet had verzonnen, toen twee collega's van *De Volkskrant* eindelijk deden wat elke andere journalist al veel eerder had moeten doen: het verhaal op juistheid controleren. Zijlstra was inmiddels tot minister van Buitenlandse Zaken benoemd en mocht aftreden wegens zijn opzichtige verzinsels.¹³

Bij het eerste gesprek op 5 april 2016 had ik de kans om bij Zijlstra mijn verbazing te uiten over de politiek van de VVD. Ik noemde dat een euro, zonder permanente overdrachten van geld van noord naar zuid, niet kan bestaan. Omdat de gemiddelde kiezer die overdrachten helemaal niet wil, zit de regering in een vervelende spagaat. Inhoudelijk was Zijlstra het met me eens, maar in zijn model van de werkelijkheid speelde nog een variabele mee die verder voor mij irrelevant leek en dat is 'politiek kapitaal'. Als politici zich langdurig hebben ingezet voor een politieke actie, zoals Griekenland geld geven om de euro te redden, dan is de ingezette energie een argument op zich. Er moet over politieke verschillen heen worden gekeken om zo een grote coalitie te krijgen dat Nederland tientallen miljarden euro's in een zwart gat gaat gooien. Het overleg om die coalitie te bouwen is al een succes op zich. Dat heet 'politiek kapitaal' en vertegenwoordigt ook een waarde. Of het überhaupt slim was om zoveel geld ergens aan te besteden, of de Grieken het ooit gaan terugbetalen en of we een dergelijke uitkomst in de

¹³ Hendrickx, F.: 'Halbe Zijlstra treedt af: de leugen die zijn geloofwaardigheid als minister moest vergroten ontplofte in zijn gezicht'. *De Volkskrant*, 17-2-2018

toekomst niet moeten voorkomen, is dan geen onderwerp van gesprek meer. Met het associatieverdrag was het precies zo. Daar werd al twintig jaar over gepraat, aldus Zijlstra. Twintig jaar! En dus ga je ermee door, omdat je er al zo lang mee bezig bent. Wat erin staat en of dat goed uitpakt voor specifieke Nederlanders is dan van ondergeschikt belang.

Zijlstra vroeg me in de drie minuten dat het gesprek duurde hoe ik het dan zou doen. Ik stelde voor om ten eerste eerlijk te zijn, wat erop neerkomt dat Nederland een min van een paar honderd miljard in de boeken gaat opnemen. Wat we aan Zuid-Europa hebben uitgeleend komt toch niet terug en het oplossen van de erfenis van de eurocrisis zal minstens nog eens zulke bedragen kosten. Volgens Zijlstra was dat inhoudelijk misschien wel juist maar ook politiek onmogelijk en daarom werd mijn argumentatie van tafel geveegd. Of er correcte berekeningen aan mijn mening ten grondslag lagen en of het economisch wenselijk was, vond hij irrelevant. Hetgeen politiek niet haalbaar is, is daarmee automatisch niet iets dat men publiekelijk moet gaan nastreven. Zo wordt er dus in een politiek machtscentrum naar de optimale keuze gezocht. Men doet wat kan binnen de politiek beschikbare ruimte, niet wat nodig is.

Zijlstra beschreef het zo. ‘Als ik ga doen wat jij voorstelt, dan steek ik mijn nek in de politieke strop. Dat heeft alleen maar zin als ik honderd procent zeker weet dat er 75 anderen ook zo gek zijn om dat te doen. Omdat ik dat niet zeker weet zou ik politieke zelfmoord plegen en dat was ik niet van plan’. Aangezien stevige, fundamentele oplossingen op deze manier uitblijven blijft het politiek gezien vaak bij ‘doormodderen’, Zijlstra gebruikte dat woord letterlijk. Bij dit gesprek waren zowel mijn partner in crime bij de eerdere twee Euro Evangelies, Jort Kelder, als stagiair Davy van Gilst aanwezig. In de auto terug hebben we het gesprek teruggehaald, omdat we alle drie zeker wilden weten dat we het ons het goed herinnerden. ‘Hoorden jullie het hem ook zeggen?’ Ja dus, zo redeneert men kennelijk in Den Haag.

Om uit de impasse op het gebied van de drie M’s te komen is het tijd om harde keuzes te maken. Dat gebeurt niet, want zoals Zijlstra het uitlegt ‘modderen we voort’. We doen dus maar wat, we proberen telkens het einde van de dag te halen en hopen dat er dan niks vervelends gebeurt. Dat is de ‘Z’ uit het PTZ syndroom, de bijdrage van Zijlstra in deze. Als men twijfelt of het politieke dralen en uitstellen niet gewoon een impliciete of expliciete keuze is, dan weten we dankzij de gevallen VVD’er dat dat zo is. Het gaat er niet om dat we dit veroordelen, maar wel dat we begrijpen dat we zo op echte oplossingen nog lang kunnen wachten.

Dan de ‘T’ uit het PTZ-syndroom. Bij het genoemde Leidse congres was eurocommissaris Frans Timmermans een van de sprekers in de ochtend. Later dat jaar zou hij een film uitbrengen, De Europeaan, die gaat over hemzelf. Wie op internet naar deze film zoekt, vindt foto’s van Timmermans die bij een voorvertoning emotioneel wordt van een film - over hemzelf. In zowel de speech in Leiden, als een kort gesprek in de koffieruimte van het universiteitsgebouw waar het seminar werd gehouden, illustreerde de eurocommissaris de ‘T’ uit het PTZ-syndroom: kiezers zijn er voor eenmalig gebruik, voor de lancering van de carrière van de beroeps politician buiten de dampkring, daarna mag de stuwkracht terugstorten op aarde en heeft de ruimtecapsule met Timmermans erin zich aan de aardse wetten van de zwaartekracht onttorsteld. Dan moeten er grotere belangen worden gediend, die boven het aardse uitstijgen en dat betekent dat er iets geofferd mag worden, belangen van burgers bijvoorbeeld. Soms zijn er verkiezingen en dan moet de politician zieltjes winnen, wat betekent dat hij uit de capsule zal treden, liefst zo kort mogelijk. Zo loopt de politician de zaal in Leiden in en staat hij helaas bloot aan vragen van bijvoorbeeld journalisten, dat is buiten de Brusselse ruimtecapsule niet te vermijden. Ik had zo kort de kans om Timmermans uit te horen over oneerlijke concurrentie, de eerste van de drie problematische M’s.

Timmermans was ook een groot voorstander van het associatieverdrag met Oekraïne. Dat verdrag is om meerdere redenen problematisch. Een van de nadelen van het verdrag voor Nederland is dat de importtarieven op Oekraïense landbouwproducten verdwijnen, wat betekent dat de Nederlandse ondernemer meer concurrentie tegemoet kan zien. In Oekraïne gelden echter andere, veel lagere normen en regels voor milieu, dierenwelzijn en werknemersrechten. Het gevaar bestaat, bewezen, dat

de Nederlandse boer nu met oneerlijke concurrentie te maken krijgt. De plofkip mag hier dan verboden zijn, door het associatieverdrag komt hij via de achterdeur weer binnen. Veel mensen zien milieu en dierenwelzijn wellicht niet als reden om een geopolitiek gezien belangrijk verdrag af te laten ketsen. Daarbij is het relevant om te noemen dat hogere milieunormen ondernemers op kosten jagen.

In zijn speech in Leiden noemde Timmermans de bekende riedel dat Europa moet integreren omdat er anders oorlog dreigt en over het associatieverdrag dat we samen ‘een geopolitiek doel’ moeten bereiken. Timmermans wil vooral Europese waarden uitdragen. Als een Europees verdrag wordt gesloten zonder oog te hebben voor de problemen die dit bij Nederlandse ondernemers veroorzaakt, dan is dat toch echt weinig ‘sociaal’ en ‘eerlijk’, om maar wat termen uit een PvdA-verkiezingsprogramma te halen.

In de pauze was er een minuscule kleine mogelijkheid om Timmermans aan de jas te trekken over dit onderwerp. Als een Europees verdrag wordt gesloten, moet een politicus dan niet kijken naar de belangen van zijn achterban, de mensen die hem om te beginnen al op die plek hebben gezet? Die belangen negeren is immers een bron van ongemak en zoals gezegd wordt het er niet gezelliger op in de samenleving. Timmermans was kort in zijn woorden en al snel moest hij vertrekken wegens andere verplichtingen. Volgens Timmermans ging het inderdaad om het Europese belang en dan moet je soms ‘afwegingen maken’. Grote handelsverdragen, zoals het associatieverdrag met Oekraïne, kunnen een forse impact hebben op lokale gemeenschappen. Uit meerdere onderzoeken komt naar voren dat vrijhandelsverdragen per saldo niet enorm veel economisch voordeel bieden voor een groep landen als geheel, omdat er vooral sprake is van ‘reallocatie’. Als een bepaalde Nederlandse sector verdwijnt, zoals de Twentse textielindustrie, dan wordt hij ergens anders weer opgebouwd. De baan hier verdwijnt en elders duikt hij weer op, wat het netto effect op werkgelegenheid verwaarloosbaar maakt.

Omdat Nederland relatief hoge milieunormen kent voor de landbouw en ook wereldwijd wetenschappelijk onderzoek verricht op dat vlak, is het toelaten van Oekraïne tot de vrijhandelszone waar ons land in zit, waarschijnlijk onvoordelig. Oekraïne kent vooral lagere normen als het om milieu en arbeidsomstandigheden gaat. Een Oekraïens minimumloon bedraagt ongeveer honderd euro per maand, een zestiende van het Nederlandse; ruimte genoeg voor reallocatie en niet zozeer meer economische activiteit. Timmermans vond dat geen argument, het ging om ‘het grotere plaatje’ en dat is dat Oekraïne de ‘Europese keuze’ maakt. Dat staat letterlijk ook zo in het associatieverdrag overigens. Voor Nederlandse producenten die zich net in de schulden hebben gestoken om zich aan de laatste Nederlandse regels te houden is dat bijzonder vervelend, zo niet de nekslag van het bedrijf. Maar dat valt dus onder ‘keuzes maken’, een nadeel dat hoort bij het voordeel van het hebben van een groeiende EU. Timmermans noemt zichzelf niet voor niets ‘De Europeaan’. Ik heb Timmermans hier nog een keer op willen aanspreken, ook om te voorkomen dat ik het verkeerd zou begrijpen. Op 11 december 2017 waren we allebei uitgenodigd in Maastricht, waar de Tweede Kamer een seminar organiseerde naar aanleiding van de invoering van de euro, waar toen precies een kwart eeuw geleden over werd besloten. Het seminar is integraal terug te zien op YouTube, onder Witboek toekomst van Europa. Ik zat naast Timmermans en probeerde zijn aandacht te trekken om een gesprekje aan te knopen, ook voor en na zijn officiële bijdrage.

In zijn speech noemt Timmermans dat er enorm veel is gebeurd in Europa, de afgelopen jaren, in positieve zin dan. SP'er Renske Leijten stelt daar tegenover dat gewone Nederlanders er zeker sinds 2000 helemaal niet op vooruit zijn gegaan. Die bewering is met gemak te staven op basis van cijfers van het CBS, terwijl de kosten voor levensonderhoud omhoog gaan en de salarissen en uitkeringen van mensen stagneren.¹⁴ Maar volgens Timmermans klopt dat niet, wie zo denkt als Leijten ‘leeft buiten de realiteit’. Dit onderdeel is op precies 46 minuten terug te zien. Het gesprek geeft een buitengewoon interessante inkijk in het brein van ‘De Europeaan’.

Ook noemt hij regelmatig macro-economische cijfers op Europees niveau die niet zoveel zeggen, zoals ‘werkloosheid in de eurozone’. Het frappante aan ‘Europese werkloosheidscijfers’ is niet zozeer dat die

¹⁴ Lees in dit kader bijvoorbeeld “Besteedbaar inkomen van huishoudens staat al bijna veertig jaar vrijwel stil” van Martijn Badir, 2018, Rabo Research, te vinden op www.economie.rabobank.com

met een procentje omhoog of omlaag gaan, maar dat de kloof tussen landen als Duitsland enerzijds en Griekenland anderzijds enorm is. Zoals we later bespreken, in economisch opzicht bestaat ‘De Europeaan’ niet. Wellicht dacht u dus dat een volksvertegenwoordiger, een politicus zoals Frans Timmermans, met het mandaat van de kiezer op zak op een andere plaats dan waar die kiezer woont, zijn belangen gaat behartigen. Timmermans is dus ‘onze man in Den Haag’, vanuit Limburg gedacht, of ‘onze man in Brussel’, vanuit Nederland gedacht. Men zou kunnen aannemen dat hij zich in Brussel optimaal zal inzetten om de belangen van zijn geboorteland te behartigen. Helaas is dat een illusie. Zoals een andere politicus het me eens uitlegde: als Timmermans namens Nederland in Brussel zit maar hij is meer in Brussel dan ergens anders, is hij dan de vertegenwoordiger van Nederland in Brussel of andersom? In het eerste geval is hij inderdaad de ouderwetse belangenbehartiger, in het laatste geval probeert hij juist het idee van een verenigd Europa aan zijn Nederlandse achterban te verkopen. Het is een semantische nuance maar een met enorme gevolgen.

Het feit dat Timmermans in Nederland een film verkoopt die ‘De Europeaan’ heet (en niet de film ‘The Dutchman’ verkoopt in Brussel) laat zien welke kant het kwartje op valt. Als de belangen van individuele Nederlandse boeren opgeofferd moeten worden voor een EU die groter wordt, want Oekraïne komt feitelijk bij de club, dan is dat het waard. Zowel bij de borrel in Leiden als bij het gesprek in Maastricht heb ik dit bevestigd willen krijgen. ‘De Europeaan’ is altijd druk bezig, maar hij leek bevestigend te antwoorden. Het gaat om het grotere plaatje, die onverschilligheid ten opzichte van de noden van een individuele stemmer ergens tussen Venray of Vaals is dus opzet. Het is niet zo dat Timmermans even niet oplette en daarbij de belangen van zijn oorspronkelijke achterban per ongeluk wat verwaarloosde; dat verwaarlozen is juist een keuze, een bewust offer op het altaar van de Europese integratie. Dat die boer uit zijn achterban failliet gaat is slechts acceptabele nevenschade op een groot Europees schaakbord. Dat is de T van het PTZ-syndroom.

Dan Alexander Pechtold, voorman van D66 gedurende de referendumcampagne. In de herfst van 2015 was het nog onduidelijk of het referendum er wel zou komen, er waren immers 300.000 handtekeningen nodig. Dat die zijn behaald is enkel en alleen de verdienste van het ‘roze weblog’ Geenstijl. Dat heeft een flinke schare volgers, maar belangrijker wellicht is nog dat een van hun lezers een tool heeft gebouwd waarmee handtekeningen digitaal ingezonden kunnen worden. Vervolgens was het de kunst om tot die 300.000 te komen. Presentator van Geenstijl Jan Roos ging tijdens die campagne naar de Tweede Kamer en interviewde Pechtold. Daarbij is het ten eerste jammer dat Roos wat onbehoorlijk wordt en daarnaast dat het fragment in tweeën is geknipt maar dat verandert de conclusie niet. Pechtold vraagt aan Roos of hij ‘alle 420 pagina’s van het verdrag zeker gelezen heeft’. De toon van de D66 voorman is wat smalend, alsof het een wonder zou zijn dat zo’n vraag met ‘ja’ beantwoord gaat worden; alsof het bijzonder is dat een journalist verdragen leest die de Kamer tekent en daarmee het werk van de Kamer controleert. Roos antwoordde met ‘ja’, tot zichtbare verbazing van Pechtold.

Op de wedervraag of Pechtold het ook had gelezen, antwoordde deze ontkennend. In de vervolgvragen kreeg Pechtold de kans om zich te herstellen, maar die greep hij niet aan. Wel vertelde hij dat hij het verdrag inderdaad had goedgekeurd en dat hij pas later besloot zich erin te verdiepen, toen de discussie over het referendum begon. Hij las het dus omdat er een referendum over kwam, nadat de tekst allang was afgehamerd. Dat is een bijzondere volgorde. De kern van het verhaal is hier dat het niet ongebruikelijk is dat een politicus een verstrekkend verdrag niet leest maar het toch van een goedkeurende krabbel voorziet.¹⁵

Samengevat is dat het PTZ-syndroom. Als Europese integratie tastbare problemen oplevert voor specifieke inwoners van lidstaten, dan leven die wellicht in de hoop dat hun gekozen vertegenwoordigers zo snel mogelijk oplossingen zullen aandragen. Dat is echter een illusie; op het moment dat een burger schade ondervindt dan is dat een ingecalculerd offer van een reeds genomen besluit. Het doormodderen, het niet benoemen van die problemen, is een ook doelbewuste keuze.

¹⁵ Geenstijl.nl: “Alexander Pechtold: ‘Ik heb het associatieverdrag met Oekraïne zelf helemaal niet gelezen’”, 2015

Blijkt dat Haagse politici, met hun controlerende taak, die verdragen hierover überhaupt niet hebben gelezen, dan hoeft dat ook geen verrassing te zijn.

Het gebrek aan zelfkritisch vermogen in de politiek bleek ook uit de gang van zaken rond het burgerinitiatief 'Peuro', tot het organiseren van een parlementaire enquête naar de invoering van de euro. Dat was een idee van ondergetekende met Thierry Baudet en Victor Broers, de laatste is een andere bekende publicist over de EU; Kelder sloot zich er later ook bij aan. Een van de vragen die we boven water wilden krijgen was wat men in de jaren '90 eigenlijk wist over de invoering van een eenheidsmunt zonder politieke unie. Bij een Nederlands burgerinitiatief moet men 40 duizend handtekeningen verzamelen om een onderwerp op de politieke agenda te krijgen. Die handtekeningen waren snel binnen. De Tweede Kamer stemde het voorstel helaas weg. CDA'er Pieter Omtzigt wist er nog wel een motie uit te slepen waarin de Raad van State werd opgeroepen om een diepgaand onderzoek naar het onderwerp in te stellen, maar het enthousiasme om een volledig parlementaire enquête uit te voeren ontbrak.

Daarbij zou de Kamer de beslissers uit voormalige regeringen en de directie van DNB van de jaren '80 en '90 onder ede gaan horen, maar veel van deze mensen zijn inmiddels overleden of met pensioen en sommigen zouden letterlijk in een rolstoel uit het bejaardentehuis voor de commissie gereden moeten worden. Kamerleden die graag anoniem willen blijven, vertrouwden me toe dat ze niet bereid waren hun inmiddels bejaarde politieke idolen dat aan te doen. Een specifiek Kamerlid noemde daarbij ook dat een parlementaire enquête een paar jaar kan duren, 'en het zou fijn zijn als zo'n onderzoek klaar is voor de volgende eurocrisis'. Met die redenering vonden de belangrijkste partijen het terecht om een diepgravend onderzoek tot nader order uit te stellen. Vanuit de bestaande politieke partijen zal er dus nooit een initiatief komen om grote keuzes te maken en oplossingen te bedenken voor de impasse op elk van de drie M's. We modderen lekker door, hopende op een mirakel.

2 De tragedie van het gemeenschappelijke

“Selfish, a judgment readily passed by those who have never tested their own power of sacrifice”

—George Eliot

Om te begrijpen hoe de EU in deze - voor zichzelf - levensgevaarlijke situatie terecht is gekomen, moeten we dus de juiste analyse van de lamelendigheid van het voortmodderen maken. Van de traditionele middenpartijen valt niets vernieuwends te verwachten. Van wat er aan de politieke flanken gebeurt, hoeven we helaas ook niet erg blij te worden.

Het politieke midden zal blijven doormodderen maar vooralsnog zit er bij de recent ontstane politieke splinters ook weinig probleemoplossend vermogen. De nieuwe criticasters van het huidige politieke klimaat zijn verdeeld in twee kampen, die we vanaf nu samen de ‘PaPa mensen’ noemen. Ze geloven in ofwel het ‘partijkartel’, ofwel het ‘patriarchaat’, het allitereert lekker. Hoewel ze onderling elkaar de tent uit vechten - neem de regelmatige clashes in de Tweede Kamer tussen de PVV en DENK - verschillen ze helemaal niet zoveel van elkaar. Zo hebben beide partijen een hekel aan statistiek en logisch redeneren. Dat moet ook wel. Zouden ze daaraan beginnen, dan valt het complete fundament onder hun politieke bestaan weg. De eerste groep, de Partijkartel-mensen, wordt aangevoerd door de inmiddels bekende Baudet en Geert Wilders. Het Partijkartel is een soort complot van allerlei zichtbare en onzichtbare krachten die het land bewust in een bepaalde richting duwen, de afgrond in eigenlijk. Veel FVD-stemmers menen daarentegen dat er met het Partijkartel een enigszins gezapige elite wordt bedoeld die onderling de baantjes verdeelt. Zo’n bestuurderscollectief kan inderdaad te gesloten worden, met vervreemding van de bevolking tot gevolg: denkt u aan Timmermans in zijn ruimtecapsule. Er is veel voor te zeggen om dat open te breken, maar dat is niet wat er met ‘Partijkartel’ wordt bedoeld. Dat is namelijk op zoek naar het ontwrichten van Nederland zoals we het kennen. In plaats van passieve vervreemding van de samenleving hebben we het hier dus over actieve vernietiging. Er zijn voorbeelden te over. Het verkiezingsprogramma van FVD noemt bijvoorbeeld (sic):

‘Het partijkartel blijft maar doorgaan met het binnenhalen van ongehoorde aantallen kansarme immigranten. (met steun van de NPO en gesubsidieerde instanties zoals Vluchtelingenwerk).’

Dat impliceert opzet. De NPO en Vluchtelingenwerk ‘steunen’ het partijkartel in het ‘binnenhalen’, in de actieve vorm, van mensen van buiten. Om deze opzet te keren moet Nederland de eigen grenscontroles weer invoeren. De energieke en charismatische Baudet heeft zich recentelijk helaas omringd met mensen die sites met gekke complottheorieën als Time2WakeUp lezen en daar put hij inmiddels zelf ook uit. Daar volgen dan analyses uit die botsen met de werkelijkheid, om het zachtjes uit te drukken. Het kan ook zijn dat Baudet ze met zijn levendige fantasie zelf heeft ontwikkeld, het effect is hetzelfde. De boodschap over Peuro van de genoemde Kamerleden, die te angstig waren hun eigen idolen aan de tand voelen, werd door Baudet dan ook flink versterkt. Op de avond voordat het voorstel tot het invoeren van een parlementaire enquête werd afgewezen, bracht ik hem op de hoogte van wat de uitkomst van de stemming een dag later zou zijn en wat de beweegredenen waren: geen zin hebben in de rolstoelparade. Dat deed ik per mail, om misverstanden te voorkomen - tevergeefs. Een dag later volgde de inderdaad teleurstellende stemming over Peuro, waarna hij naar een zaal vol belangstellende leden van FVD toog, ergens in Nederland.

Hij bracht daar het ter plekke verzonden nieuws dat ‘het Partijkartel wacht met die parlementaire enquête totdat Wim Kok en Gerrit Zalm dood zijn’. Het Partijkartel gaf de twee zo kennelijk nog de kans om ‘lucratieve baantjes’ te hebben en geld te verdienen, zonder dat ze last hebben van hun fouten rondom de invoering van de euro. Het fragment is terug te vinden op de facebookpagina van de partij,

de video van 7 maart 2017, op 9 minuten. Dat is niet wat er werd gezegd, maar het applaus in de zaal was er niet minder om, net als de afkeer die vervolgens opleefde, over deze vermeende gemene streek van het Partijkartel. We gaan ze slopen! Baudet wordt inmiddels persoonlijk gemist om zijn vurigheid en drive, of nog meer om zijn voorliefde voor en kennis van klassieke kunst en cultuur; niet zozeer om zijn kennis en kunde omtrent het verzamelen van betrouwbaar bewijsmateriaal. Inhoudelijk is de bijdrage meestal wat mager en daarmee is hij geen haar beter dan Zijlstra die bang is voor Russische tanks op het Binnenhof. Het is allemaal politiek gebaseerd op angst voor verzonnen bedreigingen, fantasie dus. Daar heeft een gemiddelde Nederlander bar weinig aan.

Ook is het niet zo dat 'een elite ongehoorde aantallen migranten binnenhaalt'. Dat zou namelijk opzet zijn, een actief plan. In werkelijkheid ontbreekt het aan de middelen om migratie beheersbaar te houden, er is juist een gebrek aan een plan. Daarom is de EU reactief bij situaties zoals in 2015. Het probleem zit hem in de onvolledigheid van het Schengenverdrag, in termen van opzet en uitvoering. Zoals gezegd is er bij het tekenen van het verdrag in 1985 voor gekozen om het uitwerken van gemeenschappelijke grensbewaking 'op lange termijn' te regelen. De EU is zich bewust van de noodzaak om een gemeenschappelijk buitenlands beleid te voeren als de binnengrenzen weg zijn gehaald, alleen gebeurt het niet. Er is een soort Europese minister van Buitenlandse zaken - de genoemde Mogherini - en er is zelfs een grenswacht, Frontex. Landen eisen nu dat Frontex functioneert en migratie ordentelijk laat verlopen. Het mag alleen niks kosten. Van 2015 tot en met 2018 kreeg Frontex 903 miljoen euro van de Europese Unie om de grenzen te bewaken. De besteding bedraagt dus een stuiver per inwoner per maand, om de veiligheid van die burger te garanderen. De uitkomst laat zich raden. In dezelfde periode heeft de ECB een programma van quantitative easing (QE) oftewel monetaire verruiming uitgevoerd, wat neerkomt op een massale bail-out van de financiële sector. Daarmee is een bedrag van 2,6 biljoen euro gemoeid, een biljoen is duizend miljard. Voor elke euro die er in de genoemde periode aan veiligheid is uitgegeven gingen er bijna drieduizend naar de financiële sector. Dat zouden we een EU mogen noemen die niets of te weinig levert aan de burgers en vanzelf ongeliefd wordt. Hoe is dat zo gekomen?

Zoals we in latere hoofdstukken bespreken, zijn veel Europese banken technisch failliete wandelende zombies. De EU moet dan alles uit de kast trekken om ze te redden en daarna is voor iets anders - zoals zaken die veel burgers belangrijk vinden - geen geld meer over. Dat blijkt ook wel uit het rapport *Delivering on Europe* van de Europese commissie uit 2018. In elk EU-land werden enquêtes afgenomen om te ontdekken in hoeverre burgers vinden dat de EU genoeg doet op een bepaald vlak. Bij de onderwerpen 'de migratiekwestie' en 'het bestrijden van werkloosheid' vind een kwart van de ondervraagden dat de EU genoeg levert, het dubbele is de tegenovergestelde mening toegedaan. Dat kan kloppen, de focus van de EU is het afhouden van een nieuwe bankencrisis die de eurozone verscheurt en niet zozeer het omscholen van arme, werkloze taxichauffeurs uit Athene of het vullen van de schappen van de voedselbank in Amsterdam-Noord. Een EU die het redden van banken als bewezen kerntaak heeft, is een politieke keuze geweest en ook nog een die tot nu toe maar beperkt is afgestraft door Europese kiezers. Als de doormodderaars zoals Halbe Zijlstra de verkiezingen steeds winnen, dan is de uitkomst voorspelbaar. Er is dus geen geheime 'elite', een partijkartel dat we kunnen opbellen en vragen om het allemaal beter te doen.

Wilders en zijn PVV vermoeden ook een complot, en daar is de islam de oorzaak van alle ellende. Misschien moeten we Wilders eens vragen hoe de islam heeft bijgedragen aan het faillissement van Lehman Brothers of de Griekse schulden crisis. De exclusieve focus op islam is van de laatste jaren, eerder waren andere bevolkingsgroepen ook nog wel eens de klos. Zo kwam de partij in 2012 met het 'Meldpunt Overlast Polen'. Wie last had van Polen kon daar anoniem klikken, erg sjiek. Enkel de PVV'er Hero Brinkman kwam ertegen in opstand, zich realiserend dat het meldpunt stigmatiserend is voor individuele Polen die geen kwaad in de zin hebben en slechts gebruik maken van de regels die de EU uit eigen beweging biedt. Daarna is hij niet lang meer Kamerlid voor de PVV geweest. De wanorde rondom immigratie is al met al het gevolg van een gebrek aan organisatie in plaats van iets anders.

Griekenland heeft bijvoorbeeld tien miljoen inwoners, verspreid over het vasteland en allemaal eilanden, wat grensbewaking tot een uitdaging maakt. Vervolgens wordt dit land tot de Schengenzone

toegelaten, wat betekent dat een immigrant die de stranden van een Grieks eiland heeft bereikt, zonder enige hinder door kan lopen naar Nederland, of hij nu een echte vluchteling is of niet. De kleine groep Grieken moet de aantrekkingskracht in termen van migratie die uitgaat van een half miljard Europeanen met hoog consumptieniveau opvangen met een budget dat wordt opgebracht bij slechts twee procent van die groep. Daarbij moeten de Grieken ook nog bezuinigen van de EU, want er was immers een schuldenprobleem. De helpende hand uitsteken doet een land als Nederland vervolgens niet, het adagium was immers ‘geen cent meer naar de Grieken’. Dat moest wel een drama worden.

Sinds november 2015 is de immigratie vanuit Turkije toch zo goed als drooggevallen. De EU en Turkije sloten een deal. Voor elke illegale immigrant die Turkije terugneemt, accepteert de EU een echte vluchteling. Dat betekent dat er op Europees niveau een manier moet worden uitgevonden om vluchtelingen over het continent te verspreiden. Dat is een logisch gevolg van open binnengrenzen: dan ontstaat er automatisch behoefte aan een gemeenschappelijk migratiebeleid. Land A kan wel veel strenger zijn dan land B, maar als de binnengrenzen open staan, betekent dat praktisch niets. Brussel moet vluchtelingen dus over de unie kunnen verdelen, net zoals dat de Nederlandse regering een geaccepteerde vluchteling een woning kan aanbieden in een provincie naar keuze. Ook kreeg Erdogan drie miljard euro van de EU. En sinds hij feitelijk onze uitsmijter is geworden, blazen EU-landen ook een stuk minder hoog van de toren als het over mensenrechten in Turkije gaat en zijn Hongarije en Polen de kop van jut. Politiek wordt het ‘succes’ van de verminderde immigratie ook niet te uitbundig gevierd, want de EU is voor de veiligheid compleet afhankelijk van een de facto dictator, best een blamage voor het vredesproject. Irena Vojáčková-Sollorano, hoofd van de VN in Turkije en belast met de organisatie van de vluchtelingenkampen, noemde in een interview met een Duitse krant dat de EU ‘verlamd’ is, niet in staat om het eigen heft in handen te nemen. Dat kan ook niet, met het minimale budget voor Frontex.¹⁶

Of er wel of geen migranten binnenkomen is afhankelijk van de keuzes die Erdogan maakt en niet wat ‘het partijkartel’ of ‘de islam’ besluit. Om uit deze impasse te komen zou een referendum over ‘Schengen’ terecht zijn. Willen we dit verdrag, dan zullen we vervolgens wel de knip moeten trekken en van Frontex een grotere organisatie maken. Maar dat is dan een bewuste keuze, in welke richting deze ook uitvalt. De PVV heeft echter een verkiezingsprogramma volgens welke Nederland ‘gedeïslamiseerd’ moet worden. Moskeeën wil de partij sluiten, er komt een verbod op de koran en hoofddoekjes verdwijnen uit de publieke ruimte. Het laatste zou nog uit te voeren zijn maar de eerste twee punten komen neer op het breken van de traditie van vrijheid van godsdienst. Deze maatregelen kunnen volgens de PVV morgen genomen worden en op mysterieuze wijze zullen ze het begrotingssaldo met 7,2 miljard euro verbeteren. Er valt niet in te zien hoe er plotseling meer geld op de rekening van een inwoner of een heel land komt, als deze van de ene dag op de andere besluit godsdienstvrijheid niet langer te respecteren. Toch kan daarmee volgens de PVV de AOW op 65 blijven en gaan de huren ook nog eens omlaag, volgens het A4-tje waar het complete verkiezingsprogramma op past. De plannen zijn alleen niet doorgerekend.

Aan de andere kant van het PaPa-spectrum vinden we de Patriarchaat-mensen. Die zijn net zo boos en onredelijk als de aanhangers van de theorie van het Partijkartel, maar vooral feller en agressiever. Linkse en rechtse PaPa’s accepteren complottheorieën zonder een greintje bewijs te hebben gezien, het verschil zit hem er vooral in dat de tweede groep zich beter kleedt en prettiger ruikt - naar lavendel bijvoorbeeld. Bij de gelovenden in het Patriarchaat hangt men vooral gekke theorieën aan van Amerikaans universitair links. Het zogeheten Patriarchaat is een geheim complot van blanke, niet-transseksuele heteromannen als Donald Trump en Michiel de Ruyter, die al het andere onderdrukken. Daarom zitten er nauwelijks vrouwen in de top van het bedrijfsleven en wie een willekeurig praatprogramma aanzet ziet verdacht weinig gehandicapte transseksuelen van kleur; dat is allemaal geen toeval maar opzet, een onzichtbare maar net zo effectieve onderdrukking door de ‘witte man’. Wederom hebben we hier met een complot van doen.

¹⁶ Brunner, K., “Die europäischen Länder sind wie paralysiert”. Süddeutsche Zeitung, 23 oktober 2015

Alles moet door de ‘genderbril’ worden bekeken, de obsessie met sekse is oneindig. Er is zelfs een onderzoeksgroep genaamd ‘Feminist Political Ecology and Feminist Postcolonial Studies’. Deze bestudeert kolonialisme en smeltende gletsjers als aspecten van een te mannelijke cultuur. Tussen kolonialisme en gletsjers bestaat correlatie, dat wist u misschien nog niet, maar witte mannen rijden nu auto en vroeger waren ze verantwoordelijk voor kolonialisme. Alles is dus met elkaar verbonden. In de extreemlinkse hoek noemen ze dat ‘intersectionaliteit’. U bent wat uw afkomst reeds heeft bepaald, niet wat u doet. Best deprimerend, inderdaad. Deze groep activisten heeft het recentelijk op straatnamen voorzien, want die zijn ook vaak genoemd naar ‘witte mannen’. Zo zijn er mensen die de Coentunnel in Amsterdam racistisch vinden. De naamgever, Jan Pieterszoon Coen, was in de 17e eeuw namelijk betrokken bij kolonialisme. Boos worden op namen van straten en tunnels is in Amsterdam tegenwoordig bijzonder hip, maar het maakt de files natuurlijk niet korter. Het is minstens zo zinloos als de poging van de PVV om het begrotingsaldo met zeven miljard euro te verbeteren middels het verbieden van hoofddoeken.

In het Nederlandse parlement is DENK de belangrijkste spreekbuis van knotsgek links. Partijleider Kuzu noemde in 2017 het verschijnsel dat ‘witte’ artsen allochtone ouderen doelbewust eerder laten sterven, om van ze af te zijn. De arts stelt een einde van de behandeling voor, een palliatief traject, met een humane dood als onvermijdelijk gevolg. De patiënt wordt dan gevraagd om te knikken als die het ermee eens is maar de arme drommel, die als gastarbeider zijn lichaam heeft opgeofferd om het racistische Nederland diens rijkdom te geven, begrijpt de vraag niet en tekent ongewild zijn eigen doodvonnis. Daar wilde Kuzu wat aan doen, elk ziekenhuis moest een tolk krijgen om dit te voorkomen. Ik heb contact gezocht met de partij om bewijs te krijgen voor deze monsterlijke claim: om welke ziekenhuizen gaat het? Dan konden we kijken of het sterftecijfer van patiënten van diverse komaf erg verschilt, dat zou een begin van bewijs voor de stelling zijn. Kuzu wilde niet vertellen om welke ziekenhuizen het ging, want de media zijn volgens hem een ‘vierde macht’ in Nederland die het op mensen van kleur heeft voorzien, zoals hijzelf. Later heeft hij de claim iets afgezwakt maar inmiddels leeft onder veel mensen met buitenlandse roots de angst dat ze doodgaan als ze een ziekenhuis met ‘witte’ artsen betreden, zonder dat er ooit een greintje bewijs is geleverd. Feitelijk hoeft het allemaal niet te kloppen, electoraal is het een kaskraker.

Kenmerkend voor deze stroming is dus dat de aanhangers overal racisme zien en om zelf niet verdacht te zijn, diversiteit bij het zieke af aanbidden. Meer gematigde partijen zoals de PvdA gaan het bizarre gedrag overnemen. Aan de andere kant van het PaPa-spectrum zien we dat ook. Als Wilders wat krachttermen in de mond neemt, zoals het uitspreken van de wens om relschoppers neer te schieten, dan volgt Rutte vanzelf. Hij wil nu mensen die hulpverleners tijdens hun werk aanvallen, zelf in elkaar slaan. Ook heeft hij wel eens gezegd dat ‘Turken moeten oppleuren’, wat weer voer is voor de claims over racisme van Kuzu. De gematigde middenpartij volgt dus het voorbeeld van het extremere broertje. Een goed voorbeeld daarvan aan de linkerkant is de speech van Frans Timmermans, die in oktober 2015 vanuit de ruimte reageerde op de dan escalerende migratieproblemen.

‘Diversity is humanity’s destiny. There is not going to be, not even in the remotest places of this planet, a nation that will not see diversity in its future. Those politicians that want to sell to their electorate a society that is composed exclusively from people of one culture are trying to portray a future based on a past that never existed. Europe will be diverse.... If we do not get this right, Europe will not be a place of peace and freedom for very long.’¹⁷

Dat is natuurlijk niet waar, migratie vanuit Afrika en Azië naar Europa is een zeer recent verschijnsel. Zo is op dit moment 24,1 procent van de Zweden niet in dat land geboren, terwijl de score een eeuw geleden nog onder de 1 procent lag (volgens het Statistiska Centralbyrån). De manier waarop Timmermans reageert op de ongecontroleerde migratie van 2015 past in een patroon van cognitieve dissonantie. Timmermans schuwt zelfs grove leugens niet. Bij cognitieve dissonantie verandert een individu een opvatting, omdat deze niet op prettige wijze strookt met de werkelijkheid. Een bekend

¹⁷ EC.Europe.eu: Opening remarks of First Vice-President Frans Timmermans at the First Annual Colloquium on fundamental rights, 1 oktober 2015

voorbeeld van cognitieve dissonantie is de fabel van de vos door Aesopus. De vos ziet druiven hangen, maar op zo'n hoogte dat hij er met geen mogelijkheid bij kan. Hij besluit daarom door te lopen, aangezien ze bij nader inzien toch te zuur zijn. Mensen hebben de neiging om de waarheid een beetje aan te passen aan de gewenste situatie.

Timmermans noemt de vluchtelingenstroom van 2015 dus een zegen, omdat Europa anders niet 'divers' zou zijn en dan riskeert men kennelijk oorlog. Hoe dat mechanisme werkt wordt niet duidelijk, maar het is dan ook een excuus dat achteraf wordt bedacht, als men met een voldongen feit wordt geconfronteerd; nu deze mensen er zijn, moeten we op zoek naar de mooie kanten van het voldongen feit. Op dezelfde manier valt er regelmatig een artikel in de dagbladen te lezen waaruit blijkt dat vluchtelingen heel veel economische voordelen opleveren. Een voorbeeld is het artikel *Banengroei door toestroom asielzoekers* van Marjon Bolwijn in *De Volkskrant* van 25 juli 2015. Daarin staat dat vluchtelingen goed zijn voor de werkgelegenheid, vooral de IND heeft al 295 extra tolken aangenomen! Uit wetenschappelijk onderzoek zou verder blijken dat een migrant meer dan een baan oplevert, omdat de migrant ook extra vraag naar goederen en diensten uitoefent in zijn of haar nieuwe thuisland.

Dat laatste klopt wel, alleen heeft dat specifieke onderzoek betrekking op de VS en Canada, die alleen hoogopgeleide migranten werven: dat zijn bij uitstek landen die migratie organiseren en niet wachten wat er op hen afkomt, zoals de bij 'Schengen' aangesloten landen. Ook is de redenering dat we blij moeten zijn met tolken die meer banen hebben bij de IND natuurlijk twijfelachtig. Het is een voorbeeld van de 'broken-window fallacy'. Een ingegooide ruit moet hersteld worden en dat levert werk op voor de glaszetter. Alleen moet er wel eerst schade worden aangericht. Op dezelfde manier is het lastig om blij te worden voor een paar tolken die de Arabische taal machtig zijn en nu een nieuwe baan bij de IND hebben, als daarvoor eerst honderdduizenden mensen in Irak en Syrië moeten sterven waarna er een vluchtelingenstroom op gang komt. Het is moeilijk om voor te stellen dat zelfs een Timmermans vooraf voor de toegenomen migratie zou kiezen, als dat mogelijk was. Omdat Europa inderdaad 'verlamd' is door het gebrek aan regie, volledig te wijten aan de regeringen die Schengen tot een onvermijdelijke mislukking maakten, kunnen we niet anders dan het achteraf allemaal een beetje goedpraten. Eigenlijk zijn we altijd al lekker divers geweest en kijk eens hoeveel banen werkloze tolken ineens hebben. Bij GroenLinks leeft nu zelfs het idee om gammele bootjes met migranten van de Middellandse naar de Amsterdamse haven te slepen. Raadslid in Amsterdam Tirza de Fockert schreef in Het Parool:

'Laten we de idealen van Fearless Cities in de praktijk brengen door het volgende schip dat vluchtelingen uit de Middellandse Zee redt uit te nodigen in Amsterdam.'

Met 'Fearless Cities' bedoelt ze steden als Palermo die deze boten met migranten wel toelaten, hetgeen ze doen uit progressieve overwegingen. Wat De Fockert alleen vergeten was, is dat de steden die dit zo doen, aan de Middellandse Zee liggen. Om een boot met migranten triomfantelijk in Amsterdam te kunnen verwelkomen, moet deze eerst door de straat van Gibraltar en het Kanaal worden gesleept, wat misschien wel een week duurt. Als er echte vluchtelingen tussen zitten, dan gaan we deze niet veilig, warm en droog invliegen voor een paar tientjes maar wil GroenLinks ze nog iets langer emotioneel 'showcasen' met een hoger risico op verdrinking. Het was een statement om de eigen progressiviteit te tonen, met beleid dat het leed bij echte vluchtelingen vermindert heeft het niets te maken.

Patriarchaat noch Partijkartel bestaat. Met het jagen op spoken vergeten we echte analyses te maken, die ons bij oplossingen kunnen brengen. Om te begrijpen hoe de EU op de vlakken van de 3 M's heeft kunnen ontsporen volstaan ook andere theorieën, waarbij het menselijk falen kunnen verklaren zonder tussenkomst van duistere complotten. We noemen Nash, Moyo en Taleb. John Nash is een bekende wiskundige en econoom uit het midden van de vorige eeuw. Hij beschreef het zogeheten prisoners' dilemma en droeg meer bij aan de speltheorie. Daarbij wordt menselijk handelen niet zozeer vanuit moreel oogpunt bekeken, maar gaat men uit van de aanname dat de mens een rationeel wezen is dat vooral voor het eigenbelang gaat. Vervolgens is er een enorm verschil tussen het persoonlijke en het algemene belang. Wat de uitkomst is van een bepaalde dynamische situatie laat zich vaak wiskundig voorspellen. Een herkenbaar voorbeeld is de situatie bij het in- en uitstappen van treinen bij spitsuur.

Elk persoon heeft twee belangen: bij drukte wil men een zitplek voor zichzelf, maar de trein moet ook op tijd vertrekken. Het algemene belang, dat iedereen deelt, is enkel dat de trein op tijd vertrekt. De beste situatie voor een individu bij een gebrek aan zitplaatsen is daarom wel kunnen zitten en op tijd vertrekken, los van hoe de anderen zich vervoeren. Dat veroorzaakt gedrang bij de deur, waardoor de trein vaak te laat vertrekt. Het collectief van individuen met de wens om op tijd te vertrekken, neemt individueel een beslissing die het collectief schaadt waardoor de trein te laat vertrekt: kenmerkend voor egoïsme. De Britse schrijver William Forster Lloyd noemde dit verschijnsel in 1833 al ‘Tragedy of the Commons’ of ‘de tragedie van de meent’, in oud Nederlands. Als een groep mensen de verantwoordelijkheid krijgt over een gemeenschappelijke natuurlijke hulpbron, dan hebben ze de neiging om die zo uit te wonen dat ze hem vernietigen. Lloyd beschrijft een grote weide in een Engels dorp waar iedereen zijn vee mag laten grazen. Als een zekere herder besluit om veel meer vee mee te nemen dan afgesproken, dan heeft hij daar een voordeel van. Het extra gevoerde vee kan in het dorp worden geslacht, hetgeen nog meer winst oplevert. De weide wordt wel meer belast dan gepland, wat de andere herders schade oplevert; deze hebben dus enkel last van wat de overtreder doet. Maar per saldo is de overtreder beter af. Na een tijd gaat iedereen zo redeneren en binnen een oogwenk is de weide een dorre vlakke; vandaar, een tragedie. De meest praktische oplossing is dat partijen die de regels breken, met sancties worden geconfronteerd. Als een gemeenschappelijke bron wordt ingesteld en er zijn geen sancties tegen de overtreders, dan vernietigen de laatsten die bron, zonder ingefluisterd te zijn door Partijkartel of Patriarchaat. Deze literatuur past in de zogeheten speltheorie. Daarbij maakt een econoom een analyse op basis van de mogelijkheden die deelnemers aan een proces hebben om ‘een spel te spelen’, voor eigen gewin. Vaak speelt men het spel zo dat het eigen nut wordt vergroot, ook als dat ten koste gaat van de groep.

Het bruggetje naar de EU is snel gemaakt. Er kwam immers een muntunie zonder politieke unie, met alle risico's van misbruik van dien. Zoals we in Hoofdstuk 4 beschrijven is het toelaten van de overtreders van de regels België, Griekenland en Italië een catastrofale blunder gebleken. In het Verdrag van Maastricht (artikel 104, in de meest recente versie van het verdrag gaat het specifiek om TFEU artikel 126 lid 13) is geregeld dat een land niet te veel schulden mag hebben. Als er echter toch een ‘excessief’ tekort ontstaat, dan kan de Europese Commissie een sanctie voorstellen. Of de straf ook echt wordt uitgedeeld is weer aan dezelfde regeringsleiders, de EC kan zelf niet heel veel. De regeringsleiders stemmen vervolgens over de vraag of een specifiek land een sanctie moet krijgen in verband met het tekort. Een gebruiker van speltheorie ziet het al snel verkeerd aflopen. Als meer dan de helft van die regeringsleiders zelf de regels overtreedt, dan stemt meer dan de helft vervolgens natuurlijk tegen sancties tegen de overtreders. Griekenland zal Italië nooit op de vingers willen tikken voor de tekorten, maar andersom geldt dat natuurlijk ook. Artikel 104 maakt dat de meerderheid elke vorm van het afdwingen van begrotingsdiscipline zal torpederen. Ook grote voorstanders van de euro mogen zich realiseren dat het Verdrag van Maastricht zo slecht is opgezet, dat het wel in een drama moest eindigen. Dat is een positief feit. Het staat los van de normatieve vraag of een Europese eenheidsmunt wel wenselijk is: als je het op deze manier aanpakt, kan het alleen maar mislukken. De regels over het naleven van financiële afspraken zijn nu in een klap ongeloofwaardig geworden, met alle gevolgen van dien. Door het gebrek aan een echte politieke unie was er geen mechanisme bedacht, waarmee overtreders gestraft konden worden. Daarom gaan meer en meer landen de regels overtreden en te veel schulden maken; dan komt er vanzelf een kredietcrisis die door het collectief moet worden opgelost.

Wat Zijlstra vertelde past ook prima in dit patroon. Hij ziet wel wat het collectief nodig heeft, maar als hij dat uitspreekt dan kost hem dat zijn persoonlijke carrière en daarom zwijgt hij. Wie zich graag verdiept in de economische geschiedenis, ziet dit mechanisme wel vaker optreden. Om uit te leggen hoe een gebrekkig opgezet economisch project zichzelf aan het wankelen brengt, hebben we aan het pamflet van Lloyd uit 1833 al genoeg. Boze PaPa-mensen wijzen graag naar een specifieke boeman als veroorzaker van al onze problemen, van blanke bankier tot per boot reizende buitenlander, maar die bestaat niet. Het collectief waar u inzit is slecht georganiseerd, dus u zult er zelf iets aan moeten doen, in uw omgeving. Het was een collectieve, politieke beslissing om een EU te maken zoals die nu is: een teleurstelling op een zeer wankel fundament, al waren de bedoelingen nobel. U maakt er deel van uit, ongeacht of u het wil of niet. De Europese landen zouden zich collectief of individueel aan de eigen

haren uit het moeras moeten trekken, net als de Baron van Münchhausen. Dat gebeurt helaas niet, blijkt uit het werk van Dambisa Moyo.

De Europese lethargie wordt treffend beschreven door de econome van Goldman Sachs, die in Zambia is geboren. Haar achtergrond maakt haar als persoon lastig in een hokje te stoppen. Veel progressieve commentatoren smullen bij het idee van een zwarte academische vrouw, maar wie haar boeken leest zal het opvallen dat ze eigenlijk gewoon best wel 'lekker rechts' is, met allemaal pleidooien voor eigen verantwoordelijkheid. In haar eerste boek *Dead Aid* (2009) keerde ze zich tegen ontwikkelingshulp, die was goed bedoeld maar werkt volgens haar averechts. Dat statement maakte haar populair in rechts-conservatieve kringen, maar toen kwam ze met een ander boek: *How the West Was Lost* (2011). Daarin, evenals in *Edge of Chaos* (2018), legt ze uit waarom Westerse economieën aan het einde van een lange periode van groei staan. In de EU en de VS maken politici verkeerde keuzes, waardoor westerse landen aan alle kanten ingehaald worden. Investerings in infrastructuur en onderwijs blijven achter, maar de schulden lopen wel op. Dit is vaak ter dekking van consumptie, een onverstandige keuze. De factoren die eerst maakten dat Westerse economieën zich zo fantastisch ontwikkelden na de Oorlog, werken nu de andere kant op. Zo ontstond er een geboortegolf dankzij de 'Great Generation', dat zijn de mannen die eerst de nazi's versloegen, door Franse stranden te bestormen of het verzet tegen de bezetter te organiseren, en daarna de wederopbouw verzorgden. Ze kregen relatief veel kinderen, de zogeheten babyboomers, waardoor het aantal werkenden in de Westerse economieën tijdelijk toenam en de welvaart na de Oorlog sterk groeide. Dat was destijds gunstig, in het begin, maar als diezelfde babyboomers veertig jaar later massaal met pensioen gaan dan daalt de werkzame beroepsbevolking weer. Vervolgens heeft deze demografische groep sociale voorzieningen nodig als pensioenen, die maar in beperkte mate zijn opgebouwd. In veel Westerse samenlevingen bestaat het idee dat 'we rijk zijn' maar zoals *Edge of Chaos* aantoont is het een illusie om te denken dat dit altijd zo moet blijven. De factoren die de tijdelijke hoge consumptie mogelijk maakten zijn aan het afbrokkelen. Het ontbreekt kennelijk aan de politieke wil om een doorbraak te forceren en bijvoorbeeld het gebrek aan investeringen in onderwijs aan te pakken.

Sterker nog, ouders in Westerse landen gaan mee in de lethargie. Er is daar een enorme interesse in sport en entertainment, met buitensporig veel aandacht voor talentenjachten met jury's op tv en de privé-beslommeringen van muzikanten. Kenmerkend wellicht voor de huidige tijdsgeest - niet het oordeel van Moyo - is dat er een overdreven focus is op gender en identiteit, op het ongezonde af. De nieuwste rage is de 'babydrag', waarbij kinderen al op tweejarige leeftijd van hun ouders meekrijgen dat ze niet hetero zijn. De ouders maken dan pagina's aan op Instagram, waarbij ze hun kinderen sexy dansjes laten doen op liedjes van oudere popsterren van het andere geslacht. In 2018 was er een controversie rondom een tienjarig jongetje dat in een homobar in San Francisco een uitdagende dans deed op 'I'm just a girl' van Gwen Stefani. De aanwezige volwassen gasten gooien vervolgens met geld naar het kind, zoals bij een stripact. Deze filmpjes worden miljoenen keren gedeeld op social media. Een enkeling durft zich dan af te vragen of zo'n plek wel geschikt is voor een minderjarig kind en of een kind voor de puberteit eigenlijk al helemaal zeker kan weten wat diens seksuele geaardheid is. Ook zijn er mensen die het dubieus vinden dat de ouders hier een verdienmodel op baseren. Daarop wordt iemand overstemd door de meerderheid, want zo'n optreden is 'fabulous' en mensen moeten niet zo 'narrow minded' zijn.

Een Zuid-Koreaanse vrouw die ik op reis eens tegenkwam, vertelde me dat in haar thuisland, letterlijk alle kinderen tot hun achttiende jaar wiskundeles krijgen. De Koreanen hebben het wiskundige curriculum vormgegeven in zeven programma's sinds 1953, wat gepaard gaat met een groot politiek en publiekelijk debat. Terwijl kinderen in Oost-Azië massaal een bekwaamheid leren die ze de rest van hun leven helpt beter te functioneren, is er in de Westerse wereld een enorme focus gegroeid op 'identiteit'. Kinderen hoeven niet meer iets te leren waar ze wat mee kunnen, maar moeten vooral doen waar ze zich lekker bij voelen. Door dit hedonisme is het na verloop van tijd zo wel gedaan met het 'Westerse exceptionalisme' zoals Moyo het noemt, het idee dat Europa en Noord-Amerika bijzonder zijn en een economische en een politieke voortrekkersrol in de wereld vervullen. Westerse landen en hun inwoners laten het allemaal gebeuren, genoegzaam achterover leunend in de waan van welvaart. De meeste Nederlanders lopen ook weg voor politieke discussies, want we hebben het toch zo goed.

Dan Nicolas Nassim Taleb, een Amerikaans-Libanese schrijver en econoom. Hij is onderdeel van een Grieks-Orthodoxe minderheid in Libanon, zijn ouders vluchtten in de jaren '70 weg voor de burgeroorlog aldaar. Hij voltooide opleidingen in de VS en in Frankrijk en werkte voor meerdere grote banken zoals BNP Paribas. Zijn twitteraccount is een barrage van wiskundige en filosofische breinbrekers, waarbij duidelijk is dat hij een flexibel dagritme hanteert. Een van zijn boeken heet *The Black Swan*, naar een belangrijk begrip uit de wetenschapsfilosofie. Stel dat een bioloog na lang onderzoek tot de conclusie komt dat er geen zwarte zwanen bestaan, alleen witte. Die ziet ze ook alleen maar in de beek voor haar huis. Verder schrijft ze er wetenschappelijke artikelen over waar ze prijzen mee wint en elke keer als ze uit het raam naar de beek kijkt, wordt ze bevestigd in haar wereldbeeld. Totdat ze tot haar schrik, of beter afschuw, in het wild wordt geconfronteerd met een zwarte zwaan. Dan mag al het bestaande denkwerk de prullenbak en hebben we te maken met een compleet nieuw wereldbeeld. Of wetenschappers dat zullen accepteren is een tweede, je zou die onschuldige zwarte zwaan misschien nog liever neerschieten en begraven, schattige pulletjes erbij, om te voorkomen dat bekend wordt dat niet alle zwanen wit zijn. Volgens Taleb maken invloedrijke personen de fout dat ze een denkwijze formuleren en deze vervolgens als absolute waarheid zien. Als ze geconfronteerd worden met bewijs dat aantoonde dat hun ideeën toch niet kloppen, dan zullen ze hun mening niet aanpassen maar, in alle arrogantie, met mentale gymnastiek het bewijsmateriaal aanvallen.

In 2010 kwam deze Taleb met het boek *Het Bed van Procrustes*. Dat is een verzameling korte spreuken, wijsheden eigenlijk, die niet eens rijmen maar in vrij willekeurige volgorde opgeschreven lijken te zijn, zoals:

'Zwakke mannen worden gedreven door hun behoeftes, de sterkere door hun verplichtingen.'

Het voor- en nawoord van dit boek gaan over de mythische figuur Procrustes. Hij is een personage uit de Griekse mythologie die een herberg heeft op een toegangsweg naar Athene. Reizigers die bij hem aankloppen, kregen goed te eten en te drinken, tot hier is er niks aan de hand. Maar dan wil men slapen. Het bed van Procrustes is een vierhoekige houten kist waar niemand precies in past. Daarom bindt hij zijn korte gasten vast en rekt hij ze op tot ze wel passen, of amputeert hij tenen en complete onderbenen van langere mensen, tot er niets meer uitsteekt. Dat gaat net zo lang door tot Procrustes de verkeerde tegenkomt, namelijk Theseus, koningszoon en krijger. De laatste is op terugreis van Kreta, waar hij zojuist het kinderverslindende monster Minotaurus heeft verslagen in het labyrint van Daedalus. Theseus trakteert Procrustes op een koekje van eigen deeg, alleen laat hij delen van de bovenkant van de lange Procrustes uitsteken, in plaats van de onderkant.

De parabel van Procrustes is een manier om te kijken naar hoe de moderne mens met de waarheid omgaat. Onwelgevallige stukjes hakken we eraf, tot iets precies past, net als de cognitieve dissonantie van Timmermans over het wel en wee van 'Europese' burgers. Hebben veel Nederlandse gezinnen moeite om rond te komen? Dat past niet in mijn wereldbeeld, dus u leeft buiten de realiteit, mevrouw van de SP. Het is de menselijke neiging om de Zwarte Zwaan op het eerste gezicht te ontkennen, of, volgens Taleb, achteraf goed te praten met dubieuze redeneringen. Het ongelijk erkennen is iets dat men liever nooit doet. In Europees verband doen we niet anders. Met name de harde voorstanders van de EU, in media, de politiek en de wetenschap, hebben de bijzondere neiging om alles dat maar een beetje dreigt aan te tonen dat de EU niet zalignakend is, met het zwaard van Procrustes te amputeren. Ze willen het gewoon niet zien, voorbeelden genoeg. Neem het opiniestuk 'Lidmaatschap Schengen moet niet bediscussieerd worden' uit 2012, van Groenlinks-politica Judith Sargentini, op de site van Clingendael.

'Omdat open binnengrenzen mensen bang maken voor illegale migratie, wordt de roep om deze Europese verworvenheid terug te draaien steeds luider. Daar moeten we niet aan toegeven volgens Sargentini. 'Nederland verdient jaarlijks 120 miljard euro (1/5 van het Bruto Binnenlands Product) aan de export binnen de Europese Unie. Wanneer Nederland uit Schengen zou stappen, zou dat Nederland als exportland geld kosten. Want in zo'n geval zouden er namelijk kilometerslange rijen vrachtwagens dagelijks voor de (dan) Nederlands-Duitse en Nederlands-Belgische grens moeten wachten.'

Het bedrag dat ze noemt is onwaarschijnlijk hoog, daar gaan we in Hoofdstuk 6 op door. Het schrikbeeld is wel duidelijk: er komen weer lange rijen bij de grenzen en dat hindert het handelsverkeer, waarna we allemaal weer vreselijk arm worden. En een handelsland als Nederland zal daar extra veel last van hebben. Is dat wel zo? In 2016 publiceerde een team onder leiding van de gerenommeerde Oostenrijkse econoom Gabriel Felbermayr een wetenschappelijk artikel over dit onderwerp. Daarin werd becijferd wat de impact zou zijn van het invoeren van grenscontroles voor de handel in goederen, wat effectief betekent dat er weer twintig minuten gewacht moet worden voor een grens. Het team beantwoordde nog twee prangende vragen, in de discussie over markt, migratie en munt; hoe groot is de schade van het invoeren van grenscontroles, vergeleken met de schade van het niet hebben van een gemeenschappelijke munt en van een interne markt? In hoofdstuk 13 gaan we uitgebreider in op importtarieven. Voor nu volstaat het om te noemen dat landen vaak goederen van buitenlandse fabrikanten, zoals auto's, belasten. Daar bestaat een reeks aan smoezen voor - veiligheid, strategische belangen, milieubescherming - maar in de regel komt het neer op een ding: het beschermen van de binnenlandse industrie.¹⁸

Een importtarief is altijd een percentage van de waarde van het te belasten goed. Voor elke ondernemer uit een EU-land geldt dat als deze een partij wijnazijn uit Kazachstan wil importeren - een totaal willekeurig voorbeeld - er een belasting van 6,40 euro per hectoliter betaald moet worden. Dat maakt dat azijn uit Kazachstan voor een Nederlander duurder is dan azijn uit een ander EU land. EU-landen verhandelen namelijk goederen onderling zonder enige vorm van belastingheffing. Dat is het principe van een interne markt. Later zijn daar de verdragen van Schengen en Maastricht bijgekomen. Omdat de EU-landen onderling geen importbelasting meer heffen, doen ze dat nu automatisch met z'n allen tegen de rest van de wereld. De douanes van alle EU-landen werken daarom samen alsof ze een organisatie zijn.

Daartoe heeft de Europese Commissie de uitputtende 'Market Access Database' online gezet, met alle importtarieven. De database is zo nauwkeurig dat er voor elk denkbare klant-productcombinatie een tarief en een regulering is. Een cruiseschip uit bergland Tajikistan mag hier niet geïmporteerd worden in verband met EU-regelgeving voor de bescherming van de ozonlaag; de gorilla overkopen van een liefhebber uit Dubai is onbelast maar u moet daarvoor wel een vergunning in uw woonplaats aanvragen omdat het een bedreigd dier is volgens EU richtlijn 338/97 uit 1996; een pruik of nepsnor gemaakt van echt haar uit Colombia wordt tegen 2,2 procent van de waarde belast, van nephaar niet, een maatregel om Europese kappers te helpen omdat ze geknipt haar kunnen verzamelen en verkopen. Wie een conflict heeft met de werkgever op de Zuidas en een zelfrijdende Russische houthouwer (of 'vlammenwerper') van het type TOS-1A 'Buratino' die vacuümbommen kan afschieten wil importeren, loopt tegen hetzelfde tarief aan. Houdt u er wel rekening mee dat de weinig milieuvriendelijke installatie de Amsterdamse milieuzone niet in gereden mag worden? Alles wat u maar aan regels voor import kunt bedenken is centraal vastgelegd en geldt automatisch voor elke EU-burger. Het is het Europees parlement dat de taak heeft deze wetten voor handel centraal op te stellen.

In de regel is een importtarief schadelijk voor de economie. Het is waarschijnlijk dat een product in het buitenland goedkoper ingekocht kan worden. Een Noor kan zijn tomaten met pijn en moeite zelf kweken, of uit het zonovergoten Sicilië halen. Makers van een product in uw thuisland zullen graag voorkomen dat u toegang krijgt tot goedkopere alternatieven, om hun eigen marge te beschermen. Omdat de EU alle onderlinge tarieven heeft geëlimineerd zijn veel producten goedkoper geworden, wat veel onderlinge handel tot stand heeft gebracht. Dat voordeel van Europese integratie is evident en valt onder de eerste M, de interne markt. Wat was nu de waarde van 'Schengen'? Dat bedrag is gelijk aan de schade als we uit het verdrag zouden stappen. Het volledig afschaffen van 'Schengen' betekent dat er aan alle grenzen weer controles komen met een wachttijd van naar schatting twintig minuten. De verwachte schade is 37,5 miljard euro per jaar, gelijk aan 0,22 procent van de economie van de deelnemende landen. In ruil daarvoor mogen we wel weer grenzen controleren.

¹⁸ Felbermayr, G, J Gröschl and T Steinwachs (2016) "The trade effects of border controls: Evidence from the European Schengen Agreement", Ifo Working Paper No. 213

Om de Europese handel een dergelijke schade toe te brengen, zouden we volgens Felbermayr ook de importtarieven met 0,74 procent kunnen verhogen. Dat betekent praktisch dat als een Nederlander op internet de CD-box *Die große Schlagerparade der frühen 60er Jahre* uit Oostenrijk tegenkomt en voor 5 euro wil aanschaffen, deze door Nederland met een belasting wordt getroffen van 0,74 procent, wat neerkomt op 0,3 eurocent. Die verhoging zal enkele Nederlandse Schlagerliefhebbers doen afzien van aanschaf, wat de Oostenrijkse economie beschadigt. Het afschaffen van het Schengenverdrag richt dus net zoveel aan als het invoeren van een importtarief van 0,74 procent. Het afschaffen van het Verdrag van Maastricht zou iets meer teweeg brengen; het weer moeten afrekenen in verschillende valuta is net zo erg als het invoeren van een importtarief van 2,49 procent. De genoemde Oostenrijkse CD kost, na het opbreken van de eurozone, dan geen 5 maar 5,12 euro; nu zullen iets meer mensen hem laten staan, maar het is nog steeds niet erg schokkend. De echte waarde van de EU zit hem in de douane-unie en de interne markt, waarbij EU-lidstaten naast belastingmaatregelen ook alle andere barrières voor handel hebben weggehaald. Hiertoe is in 1957 besloten, met het verdrag van Rome, dat economisch sinds 1958 effectief is. Men sprak toen van de Europese Economische Gemeenschap, EEG, dat was en is een groot succes.

De belangrijkste handelsbarrière anders dan een belasting op buitenlandse goederen, het importtarief, is een quotum. Daarbij staat een land import toe uit een buurland, maar slechts tot een bepaald niveau is bereikt: daarna gaat de grens op slot en alles dat de douane nog aantreft bij de grens wordt teruggestuurd of in beslag genomen. Dat gebeurde vooral bij industriële goederen en voedsel, zoals auto's en kaas. Het weghalen van de douane-unie en de interne markt levert voor goederen een schade op die even groot is als een importheffing van 17,82 procent. Dat zou onze CD in waarde laten stijgen van 5 naar 5,89 euro: wel een voelbaar verschil. De Europese vrije markt houdt in dat een Nederlandse exporteur al sinds 1958 zijn goederen makkelijker kan verkopen in Duitsland, Frankrijk en Italië, zonder geconfronteerd te worden met beperkende quota. Daar zit het grote economische voordeel van 'meer Europa' in, laat dat helder zijn.

Economisch gezien is de eenheidsmunt irrelevant en dat geldt helemaal voor 'Schengen', het vrije verkeer van personen. Die uitkomst is wellicht frappant, want voorstanders van open binnengrenzen - zoals Sargentini - wijzen erop dat er in de EU veel grensoverschrijdende handel is. Die vrachtwagens met kentekens van een ander Europees land zijn toch duidelijk zichtbaar op de snelweg? Dat betekent dat als deze enorme logistieke stroom bij elke grensovergang gehinderd wordt, wat een grote schadepost oplevert, meer dan de genoemde 37,5 miljard euro. Er bestaat alleen een ongemakkelijke waarheid, die voorstanders van open Europese binnengrenzen graag met het zwaard van Procrustes afhakken van hun beeld van Europese integratie.

Het opheffen van het Verdrag van Schengen beschadigt de economie nauwelijks, omdat het belang van de handel in de Schengenzone wordt overschat. De meeste Europese handel vindt plaats buiten de Schengenzone. Opgeteld verkopen de EU-landen jaarlijks voor 2.000 miljard euro aan goederen buiten de EU, in landen als de VS, China en Rusland. Verreweg de meeste handel binnen de EU gaat slechts een enkele grens over met een ander Schengenland, deze handel is goed voor 1.750 miljard euro per jaar. Dan gaat het bijvoorbeeld om de verkoop van Nederlandse komkommers in Duitsland. Er gaat elk jaar voor 950 miljard euro aan goederen twee Schengengrenzen over (de komkommer gaat van Nederland door Duitsland naar Polen), voor 400 miljard euro drie grenzen. Daarna is de handel verwaarloosbaar. In theorie zou een handelaar wel acht Schengengrenzen kunnen oversteken met zijn waar, van Finland naar Portugal of Griekenland of andersom. Op papier is het heel mooi dat een Fin zonder enige grenscontrole naar Portugal of Griekenland kan rijden, een bijzondere Europese verworvenheid die we hebben ingesteld omdat we twee verschrikkelijke oorlogen hebben meegemaakt. Het is alleen een nuchter feit dat de Fin dat niet doet, acht Europese binnengrenzen met een vrachtwagen oversteken. Finland heeft in 2018 voor 61 miljard euro geëxporteerd, daarvan ging bijna 10 miljard euro naar Duitsland. Het gaat dan vooral om basismaterialen als hout, papier en staal maar Finland maakt ook machines, zoals grote motoren en turbines. Rusland en China ontvangen jaarlijks respectievelijk voor 8,5 en 4,3 miljard euro aan Fins product. Naar Griekenland, Malta en Portugal gaat jaarlijks slechts voor 157, 11 en 344 miljoen euro aan Finse export.¹⁹

Het idee dat Europeanen van rechtsboven naar linksonder hun spullen kunnen verkopen zonder grenscontrole klinkt heel mooi, gegeven de geschiedenis, maar slechts een half procent (0,55 procent) van de Finse export doet dat ook echt. Andersom bedraagt de export van Portugal naar Finland 0,52 procent van het totaal van dat land. De angst dat het invoeren van grenscontroles urenlange rijen oplevert omdat Europeanen onderling zoveel handelen, klopt dus niet; daarom kost het uitreden uit ‘Schengen’ ook relatief weinig.

In 2004 kregen tien landen het EU-lidmaatschap, vooral in Zuid- en Oost-Europa. Polen was het grootste land, Malta het kleinste. Deze landen hadden echter allemaal een associatieverdrag met de EU getekend, wat betekent dat ze reeds toegang hadden tot de succesvolle Europese interne markt. Het lidmaatschap van de EU zorgde ervoor dat er onbeperkt vrij verkeer van personen zou volgen en dat alle nieuwe lidstaten ooit de euro verplicht gingen invoeren. Volgens Felbermayr zou deze uitbreiding van de EU maar een marginaal voordeel moeten opleveren. De interne markt is gunstig, maar vrije migratie en een gemeenschappelijke munt leveren slechts een verwaarloosbaar voordeel op. Tegenover die voordelen staan wel forse nadelen. Nederland verliest de grip op immigratie en de gemeenschappelijke munt brengt ook risico's met zich mee. In de Miljoenennota van 2003 staat dan ook:

‘In 2004 zullen mogelijk maximaal tien landen uit Midden-, Oost- en Zuid-Europa tot de Europese Unie toetreden. De EU kan daarmee uitgroeien tot een markt van 480 miljoen consumenten, tegen 375 miljoen op dit moment. Nederlandse bedrijven kunnen van deze uitbreiding profiteren. Zij zijn ook nu al vrij actief op de markten van de kandidaat-lidstaten, via zowel handelsrelaties als directe buitenlandse investeringen. Dit beperkt het effect van de toetreding van deze landen op het Nederlandse BBP. De uitbreiding van Europa is echter niet alleen om economische redenen van belang, maar ook om politieke.’

De EU is dus vooral een politiek en geen economisch project. In dit verband is de opstelling van Polen nog interessant om te noemen. Al in 2004 beloofde het land de euro in te voeren, maar dat is in 2019 nog steeds niet gebeurd. In 2014 bijvoorbeeld probeerde de Poolse regering bij verkiezingscampagnes nog om het besluit door te schuiven naar 2020. De toenmalige Poolse premier Ewa Bożena Kopacz zei letterlijk dat ze wilde afwachten hoe de euro zich na de eurocrisis zou ontwikkelen. ‘Als de eurozone sterker wordt, moeten we wel meedoen, dat zou goed zijn voor onze economie.’ De Poolse regering kijkt de kat uit de boom en wacht met het invoeren van de euro. Daarom hoeft Polen niet mee te betalen aan Griekse en andere reddingen, heel slim. Als relatief arm lid van de EU heeft Polen wel recht op subsidie. Daarom betaalt het land elk jaar maar 3,5 miljard euro aan contributie terwijl de EU Polen een bedrag van 17,5 miljard aan subsidie geeft. Nederland zit dus om politieke redenen in een EU, die zich richting een federale staat beweegt. Aan die keuze liggen kosmopolitische idealen ten grondslag. Andere landen, zoals Polen, spelen het spel wat slimmer en kijken bij elke stap wat ze eraan verdienen. Zo dreigt Nederland steeds benadeeld te worden.

Het is niet moeilijk om te bedenken waarom het Schengenverdrag en de open binnengrenzen zo onder druk staan. De onderlinge band tussen landen in de periferie, buiten de groep van de Benelux, Duitsland en Frankrijk, is minimaal. De Fin heeft niets met de Griek of Portugees en de handel tussen de landen is zo goed als afwezig, EU of niet. Wel moet Finland door ‘Schengen’ elke migrant uit Griekenland en Malta accepteren, een paspoort van het ene land geeft immers toegang tot het andere. Dat verschijnsel is koren op de molen van eurokritische partijen. Finland kende al de Echte Finnen, een nationalistische partij die blijkens het verkiezingsprogramma goede sociale voorzieningen wil, maar dan wel enkel voor etnische Finnen. De partij is ook tegen Europese steunfondsen. Ze willen wel Europees handelen maar geen steunpakketten en immigratie, kort gezegd. Sinds het begin van de eeuw is Timo Soini het gezicht van de partij. Na de verkiezingen van 2011 kapte hij gesprekken over deelname aan de Finse regering af, want hij weigerde mee te betalen aan Europese steunfondsen. Men kan wat vinden van Soini en zijn Echte Finnen, maar hij wordt alleen maar populairder. Dat is een feit. In 1999 greep Soini nog naast een parlamentszetel, omdat hij minder dan een procent van de stemmen

¹⁹ Tilastokeskus.fi: ‘official statistics of Finland’

haalde. De partij was daarmee de negende partij van het land en wist dat in 2007 marginaal te verbeteren, toen werd het de achtste. In 2011 kwam de grote klapper: Echte Finnen haalde 19 procent van de stemmen en werd derde. Bij de meest recente verkiezingen, in 2015, werd Echte Finnen de tweede partij, hoewel het absolute aantal stemmers wel iets daalde. Sindsdien is de zeer eurokritische Soini de minister van Buitenlandse Zaken. Zoals gezegd zijn de verdragen die tot de 3 M's hebben geleid, wandelende ongelukken. Zodra de EU op een van de vlakken getest wordt gaat het fout. Bij de eerste de beste crisis moeten andere landen over de brug komen en het effect is een electorale omslag, niet alleen in Finland.²⁰

Dus, samengevat, zitten we in een disfunctionerende EU, omdat deze is vormgegeven naar politiek wensdenken in plaats van economische realiteit. Omdat keuzes maken carrières kan kosten, Brussel politici belooft die de belangen van hun eigen achterban schaden en die politici vaak ook nog eens van lage kwaliteit zijn, komen we er niet uit. Dit doormoddergedrag is goed voor bepaalde individuen, maar slecht voor het collectief, een mechanisme dat al eeuwen bekend is als 'Tragedie van het Gemeenschappelijke'. Intussen staan we voor enorme uitdagingen die in de meeste huiskamers onbesproken blijven want liever kijken we Boer Zoekt Vrouw, we zijn toch zo'n rijk land?

Het zijn zelfgecreëerde problemen en we staan erbij en we kijken ernaar. Een decadente cultuur heeft partijkartel noch patriarchaat nodig om zichzelf te beschadigen.

²⁰ Vaalit.fi: "*Finnish Parliamentary Elections 2015*", 18-4-2015.

3 Uw pensioen is een illusie

“Ik geef u een brandende lucifer, u geeft hem weer aan mij, en weer terug, enzovoort. Iemand gaat hier ooit de vingers branden”

—Ton Jongbloed, voormalig directeur Staal Bankiers

Door overkreditering in de eurozone zijn veel landen en banken technisch failliet. Daarmee wordt bedoeld dat ze nog wel ademen of zelfs lopen, maar dat het zeker is dat ze binnenkort om zullen vallen. Dat kan tijdelijk worden verhuld, als Europese instellingen de aandelen en obligaties van deze landen tegen kunstmatig hoge prijzen opkopen. Om te begrijpen hoe dat werkt, moeten we dieper ingaan op wat financiële begrippen. Deze worden in latere hoofdstukken gebruikt om uit te leggen hoe de eurocrisis is weggepoetst. En passant kunnen we ook aantonen dat de pensioenfondsen door dezelfde overkreditering niet zo gezond zijn als ze lijken, vandaar de opruiende titel van dit hoofdstuk.

Direct en indirect resultaat De discussie over de gezondheid van de Nederlandse pensioenfondsen kan u niet zijn ontgaan. Laten we de jaarrekening uit 2016 van het ABP er eens bijpakken, het fonds voor ambtenaren: daarin staat precies uitgelegd wat ‘direct’ en ‘indirect’ resultaat behelst. Een belangrijke inkomstenbron voor ABP is de premie, die de huidige werkenden in het fonds storten. Daarmee worden de uitgaven van de huidige gepensioneerden deels gedekt. In 2015 komt er voor 7,6 miljard euro premie binnen, een jaar later is dat 7,8 miljard euro; hier is niet zoveel aan de hand. Behalve geld innen uit premies bij werkenden, verdient het pensioenfonds ook geld met beleggen. Want elk jaar moet ABP 10 miljard euro aan pensioengeld uitkeren, dus de inkomsten uit de premies zijn niet voldoende. Dat gat wordt gevuld door slim te beleggen. Elk pensioenfonds zet het opgehaalde geld weg in vastgoed, aandelen en obligaties en daar komt elk jaar extra geld uit. In 2015 verdient ABP 9,9 miljard euro met beleggen: jammer, net geen 10 - maar een fantastische score is het zeker. Hoe vergaat het ABP in 2016? Bij gelijk gebleven premie-inkomsten stijgen de beleggingswinsten van 9,9 naar 33,5 miljard! Niet alleen is dat op zich al vreselijk veel geld, het is ook een fantastische verbetering van de score in het jaar ervoor; laat die glutenvrije cake maar aanrukken. Wat schrijft de directie in het voorwoord bij het verslag over dit topjaar?

‘Naar de mening van het Verantwoordingsorgaan blijft alertheid geboden en vraagt de ontwikkeling van de financiële positie van het fonds, mede in het licht van een mogelijke onvoorwaardelijke korting in 2021, om structurele monitoring.’

Wacht eens even. De winst uit beleggen neemt ten opzichte van het vorige jaar met 250 procent toe tot 33,5 miljard euro, waardoor er veel meer geld binnenstroomt dan er aan gepensioneerde ambtenaren wordt uitgekeerd. En dan moeten die arme oudjes in 2021 of zelfs eerder gekort worden? Hoe kan dat? De nuance zit hem in het begrip ‘winst’. Als een partij winst maakt, betekent dat niet dat er ook meteen geld is dat uitgegeven kan worden. Dat is dus het verschil tussen het directe en het indirecte resultaat, echt geld en geld dat volgend jaar weer als sneeuw voor de zon verdwenen kan zijn. Een hoge waardering kan tijdelijk zijn. In de latere pagina’s van de jaarrekening geeft ABP precies weer wat de indirecte en de directe resultaten zijn, uitgesplitst naar vastgoed, aandelen, obligaties en overig. Laten we de post ‘aandelen’ gebruiken om het verschil in direct en indirect resultaat uit te leggen.

Het directe resultaat bestaat uit uitgekeerde winsten, ofwel de dividenden, en gerealiseerde koerswinsten door verkoop. Een gerealiseerde koerswinst is winst die ook echt in uw zak zit. Stel dat u een pakketje aandelen koopt voor tienduizend euro. Aan het einde van het jaar zijn ze met vijftig procent gestegen, het was een goed jaar. U heeft dan vijfduizend euro ‘verdiend’. Er zijn nu twee mogelijkheden: u verkoopt het pakket en u zet die vijfduizend euro winst op een spaarrekening. In dat geval is de winst gerealiseerd, u hoeft zich geen zorgen meer te maken om dalende koersen. Dit is een direct resultaat. Als u besluit de aandelen niet te verkopen, dan is het te hopen dat uw winst niet verdampt doordat de

koers weer inzakt. In deze situatie spreken we van een koerswinst van vijfduizend euro, maar die wordt pas hard en tastbaar bij een geslaagde verkoop. Dit is een indirect resultaat. Indirecte winst rekenen we ook als winst, maar de winst is niet ‘gerealiseerd’.

Gevoelsmatig zult u een direct resultaat daarom wel meer waarderen dan een indirect resultaat: het is een gevalletje ‘beter een vogel in de hand dan tien in de lucht’. Hoe zit die verhouding tussen direct en indirect resultaat bij ABP? Van de genoemde beleggingswinst van 33,5 miljard euro komt in 2016 ongeveer de helft uit de aandelenportefeuille; om precies te zijn 16,932 miljard euro. Het directe resultaat uit aandelen, dus het bedrag waarmee de bankrekening van ABP is gegroeid, bedraagt slechts 145 miljoen. Dat is een vrij schamel rendement op een aandelenportefeuille die ongeveer duizend keer zo groot is. Het indirecte resultaat op aandelen is het overige deel en bedraagt 16,777 miljard euro. Van alle winst van ABP is dus minder dan een procent ook echt gerealiseerd, geld dat direct gebruikt kan worden om pensioenuitkeringen te verzorgen. Dus ja, 2016 was een uitzonderlijk goed jaar, zeker in vergelijking met de vijf jaar daarvoor. Maar het betreft dus voor 99 procent een speculatieve winst, waarvan we moeten hopen dat ze op tijd in klinkende munt kan worden omgezet.

Dat een eenmaal gemaakte boekwinst op een aandeel altijd wordt omgezet in latere winst is geen uitgemaakte zaak, illustreren de oudere jaarrekeningen van ABP. In rampjaar 2008 kreeg het fonds toch nog 1,9 miljard euro binnen aan dividenden, dat was het directe resultaat van dat jaar. Het indirecte resultaat bedroeg 40 miljard euro negatief, wat geen wonder is, aangezien de kredietcrisis toen begon. De les die we hieruit kunnen trekken is dat financiële markten zeer volatiel zijn. Eén grote klap en jaren van ongerealiseerd, indirect resultaat zijn zo als sneeuw voor de zon verdwenen.

Waarom zou 2016 nu juist zo’n goed jaar zijn geweest voor ABP, in termen van indirect resultaat dan? Dat komt omdat het programma van monetaire verruiming (QE) van de ECB toen op volle toeren begon te draaien. Er wordt zoveel geld gecreëerd, dat marktpartijen van gekkigheid niet weten wat ze ermee moeten doen. De tsunami van geld uit de printers van centrale banken bereikt de reële economie niet, zullen we in Hoofdstuk 7 zien. Geld ligt werkeloos op de plank bij allerhande vermogensbeheerders, ze weten niet waar ze de miljarden moeten laten. Daarom accepteren ze een steeds lager rendement bij hetzelfde geld. Zo zijn er zelfs landen, zoals Duitsland en Nederland, die tijdelijk tegen een negatieve rente geld uitlenen: banken betalen landen dus om hun geld tijdelijk bij de overheid te mogen parkeren. Zó weinig mogelijkheden om lucratief maar toch veilig te beleggen zijn er kennelijk. Uiteindelijk kopen de vermogensmanagers toch maar wat aandelen, maar dan tegen een steeds hogere prijs. Om die reden stijgen koersen van beursgenoteerde bedrijven heel hard maar het is niet zo dat het met die bedrijven ook veel beter gaat. In een kredietgedreven bubbel, vergelijkbaar met de situatie eind jaren ‘90, bieden beleggers steeds meer geld voor hetzelfde aandeel. Het aandeel Facebook, een ‘groeiaandeel’ is een mooi voorbeeld. Van begin 2015 tot de zomer van 2018 verdrievoudigt het bedrijf in waarde naar een astronomische 630 miljard dollar. Dan komt de klad erin, want er komt slecht nieuws naar buiten over het respect voor privacy dat het social mediabedrijf aan de dag zou leggen. In de tweede helft van 2018 verliest Facebook bijna de helft van zijn waarde.

Interessant genoeg heeft Facebook nog nooit dividend uitgekeerd. Startups doen dat wel vaker zo, want al het geld dat binnenkomt moet dan gebruikt worden om verder te groeien. Voor Facebook zijn de groeimogelijkheden op, want op een gegeven moment heeft zelfs elke Noord-Sentineles een Facebook-account. Het is goed denkbaar dat het bedrijf enorme klappen in de beurskoers te verwerken krijgt, als er nieuwe schandalen uitbreken. Dan is alle koerswinst honderd procent speculatief: wat de ene belegger verdient, is volledig het verlies van de ander; er is geen echte waardecreatie in de vorm van een winstuitkering.

Contante waarde Zoals eerder genoemd worden rommelkredieten aan zwakke broeders in de eurozone tegen te hoge waarden in de boeken opgenomen, teneinde het doormodderen boekhoudkundig mogelijk te maken. Een belangrijk middel daarbij is het sjoemelen met ‘contante waarde’. Dat cijfer vertegenwoordigt de waarde van een bedrag dat in de toekomst wordt uitgekeerd, waarbij er rekening mee gehouden wordt dat we er nog even op moeten wachten. Het maakt nogal wat uit of een hypotheek morgen of over dertig jaar afgelost gaat worden. De contante waarde van een bedrag dat u in de

toekomst krijgt (of zult betalen) is het gecorrigeerde bedrag, rekening houdend met de tijd die ertussen zit. Laten we een voorbeeld gebruiken.

Stel dat we in een wereld leven waarin er nog spaarrente is, vier procent. Als u honderd euro op de bank zet, dan groeit dat dankzij rente op rente aan tot het dubbele over 17 jaar. Nog 17 jaar later en uw kapitaal bedraagt vierhonderd euro, tijd en rente zijn precies zo gekozen dat we mooie ronde cijfers krijgen. Uw buurman vraagt bij de start echter of hij honderd euro kan lenen, om zijn hond naar de dierenarts te brengen. Hij kan u over 34 jaar terugbetalen, we nemen aan dat dit allemaal zekere kasstromen zijn. Helpt u hem? Als u weigert, verdient u driehonderd euro aan rente bij de bank. Het zou dus redelijk zijn om hem die gemiste inkomsten in rekening te brengen. De buurman krijgt nu honderd euro om zijn hond te redden, over 34 jaar betaalt hij vierhonderd euro terug. Ook nemen we aan dat zijn financiële situatie alleen dusdanig is dat hij nu al weet dat hij dan niet meer dan honderd euro kan missen. In dat geval is het redelijk hem nu niet meer uit te lenen dan 25 euro, als er maar een factor vier tussen zit.

Een euro die 17 jaar op de bank staat wordt twee euro, na 34 jaar vier euro. Het begrip ‘contante waarde’ houdt in dat een bedrag dat pas in de toekomst uitgekeerd wordt, gecorrigeerd wordt voor tijd en rente. Honderd euro morgen terugkrijgen is natuurlijk beter dan honderd euro over 34 jaar terugkrijgen. De genoemde verdubbeling en verviervoudiging draaien we om bij uitkeringen die in de toekomst verwacht worden. Als de buurman de honderd euro morgen terugbetaalt, dan hoeft u geen rente in rekening te brengen. Als diezelfde honderd euro echter na 34 jaar volgt, als de koopkracht van een euro ook is gedaald, dan wordt die betaling afgewaardeerd afhankelijk van de misgelopen rente. Nominaal honderd euro terugkrijgen over 34 jaar heeft een contante waarde van 25 euro nu, zeggen we dan. En nominaal honderd euro terugkrijgen na 17 jaar heeft nu een contante waarde van 50. Het maakt dus niet uit als iemand tegen u zegt: ‘wilt u vandaag honderd euro krijgen of het dubbele over zeventien jaar’, dat is hetzelfde. Aangenomen dat u genoeg heeft om van rond te komen en de risicovrije rente vier procent is, dan zijn deze betalingen gelijkwaardig. Het is wellicht een nieuw, lastig begrip maar logisch is het wel. Stel dat u de bank opbelt met de mededeling dat u de komende vijftig jaar uw hypotheek niet meer betaalt. Na die halve eeuw betaalt u exact dezelfde rentetermijnen alsnog, het komt alleen ietsje later. Nominaal gaat het om dezelfde bedragen. Zou de bank dat accepteren? Waarschijnlijk niet. Dezelfde euro’s komen op een later tijdstip terug, als de koopkracht van het geld veel lager is geworden en er rentetermijnen zijn gemist. Ze hebben dus een lagere contante waarde. Naar alle waarschijnlijkheid zal de bank de schade bij u in rekening brengen.

In augustus van 2018 werd Griekenland uit het hulpprogramma van de EU ontslagen, simpelweg omdat er een deadline op dat programma zat en niet omdat de patiënt was genezen. Griekenland kon weer op eigen benen staan, was de wens en daarmee de boodschap. Ergens achterin het persbericht werd wel gezegd dat de noodleningen tien jaar later terugbetaald mogen worden en dat de rente in die periode wordt kwijtgescholden. Nominaal gezien komt dezelfde euro dus terug, wel ietsje later, maar de EU ziet dat niet als een gift aan Griekenland en daarmee een kostenpost voor de andere landen. Van een gift is wel sprake, want de verstrekkers van de noodd kredieten lopen nu tien jaar rentetermijnen mis. Het niet opnemen van dat verlies is vreemd. In de financiële wereld is het gebruikelijk - of zelfs wettelijk verplicht - om dat te doen. Een euro die later wordt terugbetaald heeft een lagere contante waarde, is minder waard dan een euro die vandaag wordt terugbetaald en daarmee maakt de verstrekker van het krediet een verlies. Dit noemen we de tijdswaarde van geld. U doet er goed aan om u niet blind te staren op het absolute getal van de lening, maar steeds ook te kijken wanneer u een bedrag ontvangt of moet betalen.

In dit hoofdstuk bespreken we het principe van contante waarde, omdat het een belangrijk begrip is in de discussie over de eurocrisis. Maar en passant kunnen we ook de problemen aanstippen die onze pensioenfondsen hebben. We gaan terug naar ABP, dat kreeg in 2016 voor acht miljard euro (afgerond) aan premies binnen van spaarders terwijl er tien miljard euro aan de huidige gepensioneerden betaald moest worden. Dat klinkt als een scheve verhouding, maar gelukkig werd er ook nog voor 33 miljard euro aan beleggingswinsten gemaakt, zagen we. Dat klinkt als - opgeteld - een winstgevend situatie.

Immers:

Winst ABP = inkomsten - uitgaven =
Premie + beleggingswinst - uitkeringen =
€ 8 miljard + € 33 miljard - € 10 miljard =
€ 31 miljard.

Een fonds dat een dergelijke winst maakt, praat vreemd genoeg over een korting voor de aangesloten gepensioneerden. Dat komt omdat dit sommetje niet volledig is. ABP heeft voor meer dan 400 miljard euro aan bezittingen op de balans, van vastgoedprojecten tot aandelen en staatsleningen, precies de bezittingen waar zowel het directe als het indirecte resultaat uit voortvloeien. Dit lijkt een partij te zijn die vooral bezit, maar dat is niet het hele verhaal. ABP heeft namelijk ook veel schulden. De miljoenen aangesloten ambtenaren moeten namelijk een pensioenuitkering krijgen, tot ze overlijden. Het is voor het ABP noodzakelijk om te schatten hoe lang die aangesloten pensioenverzekerden blijven leven nadat ze de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt. Dat is een lastige som, als mensen door medische innovatie veel langer blijven leven is dat een uitdaging voor pensioenfondsen. Dat aspect laten we voor nu, we nemen aan dat ABP exact weet wie welk bedrag tot diens overlijden moet krijgen en wanneer dat overlijden precies zal plaatsvinden. Bij grote groepen aangesloten verzekerden kan een omvangrijk fonds dergelijke schattingen maken.

ABP doet die aangesloten ambtenaren dus een belofte: in de toekomst krijgt u zus en zoveel. Zo'n belofte is een schuld, waarvan de hoogte vaststaat. Stel dat het ABP in 2036 een bedrag van honderd euro moet overmaken aan Piet, een voormalig brugwachter. Vanaf nu rekenen we vanuit het jaar 2019. Wat is de contante waarde van die belofte aan Piet, dus die schuld aan Piet, op dit moment? Bij een rente van vier procent moet het ABP nu vijftig euro op een rekening zetten, in zeventien jaar verdubbelt dat bedrag en dan is er in 2036 het benodigde bedrag voor Piet. Als de rente echter geen vier maar twee procent is, dan moet het ABP nu veel meer op dezelfde rekening zetten, namelijk zeventig euro in plaats van vijftig euro. De lagere rente maakt het voor pensioenfondsen moeilijker om straks aan alle gedane beloftes te voldoen. De fondsen hebben last van de lage rente.

In het sommetje hierboven leek het alsof ABP in 2016 een winst van 31 miljard euro maakte, maar er ontbrak iets. Er komt elk jaar geld binnen dankzij de betaalde premie en er gaat geld uit omdat mensen van een pensioenuitkering genieten, dat snapt iedereen. Dan was er nog een enorme beleggingswinst, maar dat is bijna volledig een papieren winst, een indirect resultaat. De oorzaak daarvan ligt in monetaire verruiming door centrale banken. Er is links en rechts zoveel geld te vinden, dat investeerders voor hetzelfde aandeel nu steeds meer willen betalen. Als het ABP nu bijvoorbeeld vijftig procent winst op een aandeel Facebook heeft gemaakt, dan is het maar te hopen dat er nog steeds zoveel geld voorhanden is, op het moment dat het ABP de koerswinst wil verzilveren om Piet de brugwachter zijn pensioen te betalen. De monetaire verruiming zorgt dus voor een lage rente en extra geld in de markt en daarmee een hogere waardering van dezelfde aandelen: dat verklaart de megawinst met beleggen van 33 miljard euro. Het slechte nieuws is wel dat ABP door die lage rente steeds meer moeite heeft om zich aan zijn verplichtingen jegens gepensioneerden te houden. Nederland kent ook relatief strenge regels voor het becijferen van die schuld. Dat levert een schadepost op. Anders gezegd: de contante waarde van die schulden neemt toe door de lage rente. ABP is verplicht om een correctie in de boekhouding op te nemen voor die verandering van de marktrente. In 2016 noteerde ABP daarom een kostenpost van 32 miljard euro door die lage rente. Merkt u op dat het verlies van 32 miljard euro ongeveer gelijk is aan het eerder genoemde ongerealiseerde resultaat op beleggingen. Het voordeel - de hogere koersen en daarmee het indirecte resultaat - valt samen met de nadelen van meer geld moeten aanhouden om straks hetzelfde pensioen uit te kunnen keren. Het voordeel en het nadeel van monetaire verruiming heffen elkaar op.

Het vervelende voor het ABP is dat door monetaire verruiming (dus de muur van geld die de ECB schept, plus de lage rente) de koersen hoog staan, maar er tegelijkertijd een extra schuld in de boeken moet worden opgenomen vanwege de lage rekenrente. Die twee kunnen we tegen elkaar wegstrepen. De overige posten (vooral premie-inkomsten en pensioenuitkeringen) vallen licht negatief uit, het is een bekend gegeven dat Nederland vergrijst dus beter keren we op korte termijn niet te veel uit aan de grote groep gepensioneerden. Zo kan het gebeuren dat het ABP tientallen miljarden 'winst maakt' op de beurs en tegelijkertijd denkt aan korten. Het grote schrikbeeld voor ABP - we gaan het zo weer over de euro hebben - is dat er een schok komt die de koersen doet dalen, zonder dat die gepaard gaat met een stijging van de rente. Er zijn genoeg nieuwe conflicten in de wereld te bedenken, allerlei vormen van grote geopolitieke instabiliteit, die bij een escalatie zonder twijfel koersen wereldwijd zullen doen dalen. De volgende schok is niet te voorspellen, maar hij komt wel. Ook is de kans groot dat China een klap krijgt, omdat banken daar ook een vastgoedbubbel hebben gefinancierd.

Zoals gezegd was de combinatie van een Amerikaanse kredietcrisis en een Eurocrisis bijzonder heftig: zo heftig dat we er tien jaar later nog lang niet van hersteld zijn, we moeten in Europa eigenlijk nog beginnen met het opruimen van de rommel. Daarom staat de rente nog steeds op nul, met alle gevolgen voor de boekhouding van ABP van dien. De aandelen en vastgoedprojecten staan voor hoge bedragen in de boeken, maar daar staat een hoge schuld tegenover. Als er straks een onverwachte economische schok komt die een recessie veroorzaakt dan dalen de koersen bij gelijkblijvende, lage rente. ABP moet dan een enorm verlies op de beleggingen nemen, terwijl de schuld door de lage rente onveranderd hoog blijft. Bij een nieuwe recessie zal de ECB de rente immers laag houden, om de economie te stimuleren. Dan volgen er enorme koersverliezen die onvermijdelijk gepaard zullen gaan met kortingen op de uitkeringen. Het Onderzoek Financiële Stabiliteit van DNB noemt uit 2018 dan ook expliciet dat het gevaar van een plotselinge correctie op de aandelenmarkten 'acuut' is. Bij andere Nederlandse fondsen geldt hetzelfde probleem, ABP is slechts een voorbeeld. Over de pensioenfondsen van andere eurolanden zullen het we het maar niet hebben, dan blijft het gezellig.

Primaire en secundaire markt en yield Behalve bakstenen en aandelen staan er ook vastrentende leningen op de balans van ABP en daar is ook iets mee aan de hand. Om dat te begrijpen moeten we naar het begrip 'yield'. Dat is de rente die obligatiebeleggers aan een land of een bedrijf zouden uitlenen, als ze de kans hadden. De yield volgt uit de koersen van obligaties die al zijn uitgegeven en door handelaren over en weer worden verkocht.

Een obligatie is een stuk papier waarop staat dat een bepaalde partij - neem Griekenland - na een periode van bijvoorbeeld tien jaar een bedrag van 1.000 euro terug zal betalen. Een belegger uit Duitsland - we noemen hem Günther - kan dan zeggen: ik koop die obligatie, misschien wel een paar stuks ineens, wat betekent dat Griekenland nu 1.000 euro per obligatie krijgt. Die moet straks wel worden terugbetaald, dus het is te hopen dat de Grieken slimme dingen doen met dit geld. Er wordt een rente afgesproken, in 2007 zou dat 3,5 procent zijn. Een transactie tussen Günther en Griekenland noemen we een deal op de primaire markt, de eerste markt. De obligatie, het waardepapier, ontstaat omdat Günther bereid is zaken te doen. Vanaf het moment dat Günther en de Griekse minister van Financiën een krabbel zetten, bestaat het stuk papier immers. Günther betaalt dus eerst duizend euro, hij krijgt dan de rente van 35 euro per jaar en na tien jaar ontvangt hij de hoofdsom van 1.000 euro weer terug. De obligatie is wel 'aan toonder', zoals dat heet. Günther kan namelijk besluiten om tien jaar te wachten, van de rente te genieten en dan zijn geld terug te krijgen. Maar er is ook zoiets als een secundaire markt. Stel dat Günther zijn BMW halverwege de looptijd van de obligatie stuk gaat en hij een nieuwe wil kopen: dan moet hij nog vijf jaar wachten voordat hij zijn geld terugkrijgt. Wat nu?

Dan neemt hij zijn toevlucht tot de secundaire markt. Nog voordat de obligatie is afgelopen, kan Günther hem al kwijt bij een andere investeerder, die noemen we Dieter. Die betaalt dan 1.000 euro aan Günther, wacht tot de eindtijd die op de obligatie staat geschreven is aangebroken en stuurt hem dan naar Athene. Dieter is dan de 'toonder' en krijgt vervolgens 1.000 euro terug van de Grieken. De secundaire markt bij aandelen werkt net zo. Als u koersen van instellingen ziet stijgen en dalen in een financieel nieuwsbericht, dan zijn dat beleggers die dat onderling doen op de secundaire markt, het bijbehorende land of bedrijf heeft er niets mee te maken. Hoewel de uitgever van de obligatie

(Griekenland in dit geval) zelf geen partij is op die secundaire markt, zijn de gebeurtenissen daar van levensbelang voor die uitgever. De financiële markten kunnen je afmaken, terwijl je er bij staat en er naar kijkt. Hoe zit dat?

Een realistisch scenario is namelijk dat Günther na vijf jaar zijn stukken wil aanbieden op de secundaire markt, maar hij merkt dat niemand ze wil hebben: Griekenland is inmiddels failliet gegaan. Had hij vijf jaar geleden maar niet zoveel geld uitgeleend, maar dat is wijsheid achteraf. Het enige dat hem rest is het verlies beperken. Wat hij kan doen om van de obligatie verlost te raken is in prijs zakken, misschien wil Dieter zijn obligatie voor de helft hebben, of nog minder. De situatie waarbij een lening van 1.000 euro samenvalt met een rente van 3,5 procent is voorbij, dat was zo in de goede oude tijden. Stel dat Dieter denkt dat er een kans van 75 procent is dat Griekenland verzaakt op de lening. Hij wil de obligatie van Günther wel hebben, maar dan enkel tegen een korting van 75 procent. Een teleurgestelde Günther gaat akkoord en ontvangt 250 euro voor zijn obligatie waar hij zelf eerder 1.000 euro voor betaalde. Dat is vervelend voor Günther, maar dodelijk voor de Grieken, zonder dat ze deel uitmaken van deze transactie. De rente die op een zekere obligatie wordt betaald staat vast, voor altijd. In dit geval is dat 3,5 procent, want dat is wat Günther had afgesproken met de Griekse minister van Financiën. De laatste wil nieuwe obligaties uitgeven, de salarissen van ambtenaren en de pensioenen van Griekse ouderen moeten immers betaald worden. Zoals de minister gewend is biedt hij een rente van 3,5 procent, net als bij Günther. Een eventuele nieuwe obligatiehouder, Heinz, betaalt dan wederom nu 1.000 euro, terug te krijgen na tien jaar, met een jaarlijkse vergoeding van 35 euro. Waarschijnlijk zal Heinz echter afhaken. Waarom?

Heinz kan 1.000 euro op de tafel van de Griekse minister van Financiën leggen, waarna hij een jaarlijkse beloning - de rente - krijgt van 35 euro. Als hij oplet, dan heeft hij echter gezien dat Dieter dezelfde rente krijgt, van dezelfde Grieken, maar dan op de tweedehands obligatie die hij voor slechts 250 euro kocht. Heinz ziet op twee plekken hetzelfde product maar bij de een is datzelfde papiertje vier keer zo duur als bij de ander. Heinz zal de Griekse minister bellen en om dezelfde deal vragen: voor een rente van 35 euro per jaar ben ik bereid je slechts 250 euro uit te lenen. Athene heeft echter de volledige 1.000 euro nodig, het viervoudige bedrag dus. Dan is er maar een oplossing om Heinz over de streep te trekken: zijn rente moet ook vier keer zo hoog worden. De Grieken betalen dan geen 35 euro rente per jaar aan Heinz, maar 140 euro, om dezelfde 1.000 euro te kunnen lenen. Dat correspondeert met een rente van veertien procent, vier keer zo hoog als eerst. Die stijging is precies het omgekeerde van de korting bij de verkoop van de obligatie van Günther aan Dieter, de verkoop op de secundaire markt waarvan het koersverloop openbaar wordt gemaakt. Omdat Dieter dus een vier keer zo lage prijs weet te bedingen van Günther, wordt de rente op alle nieuwe staatsschulden voor de Grieken vier keer hoger. De Grieken hebben last van een handeling van Günther, zonder dat ze met hem hebben kunnen overleggen. Deze rente, die volgt uit transacties op de secundaire markt, heet 'yield'. Dat is de rente die een overheid zou moeten betalen, om beleggers nog te interesseren, gegeven de huidige stand op de markt. Het is goed mogelijk dat de Grieken deze veertien procent niet kunnen of willen betalen, maar dan hebben ze dus acuut hulp nodig en zo is het in de eurocrisis ook gegaan. De yield is een interessante indicator, omdat we zo op dagbasis kunnen kijken hoe ingevoerde beleggers denken over de kans van terugbetalen van schuld door een bepaald land, ook als die tijdelijk even helemaal geen nieuwe schuldbewijzen uitgeeft.

In dit geval lijken de Grieken het onschuldige slachtoffer van een transactie op de secundaire markt, maar hier hebben ze natuurlijk wel aan bijgedragen. Het steeds hoger laten worden van de staatsschuld en het rommelen met cijfers maakte beleggers juist zenuwachtiger en daardoor eerder bereid hun obligaties met korting te verkopen. Zo waren in 2007 beleggers inderdaad nog bereid om Griekenland geld te lenen tegen 3,5 procent, zo hoog was de yield toen. In maart 2012, op het hoogtepunt van de Griekse crisis, steeg deze naar 44 procent. Dat zou betekenen dat als Griekenland gedurende tien jaar 1000 euro wil lenen, er jaarlijks 440 euro rente betaald moet worden, totaal onmogelijk. Op 12 maart 2012 daalde de yield van de ene dag op de andere naar 18 procent, om daarna te schommelen tussen de 3,5 procent en de 5 procent.

In veel Nederlandse zelfbenoemde kwaliteitskranten staat dan te lezen dat ‘de markten kalmeren’. De journalisten hebben het bij het rechte einde, als ze menen dat de secundaire markt rustiger wordt omdat de overheid bijspringt. Maar eigenlijk moeten we eerlijk zijn, er bestaan helemaal geen financiële markten. Op dit moment zijn de Griekse schulden hoger dan in 2008, de economie is met een kwart gekrompen, het is inmiddels bekend geworden dat de Grieken met hun cijfers hebben gerommeld en er waart een populistisch spook door Europa dat het Europese eenheidsproject dreigt op te blazen. Het is dus niet zo dat mensen als Günther, Dieter en Heinz bereid zijn om weer voor een rente van 3,5 procent uit te lenen aan de Grieken, na het maken van een grondige risicoanalyse. Op dit moment is meer dan tachtig procent van de Griekse staatsschuld in handen van andere Europese overheden en de steunfondsen. Geen weldenkende belegger die nog geld aan Athene uitleent. De enige reden waarom ze dat soms toch nog doen, is omdat ze weten dat andere landen bereid zijn de no-bail-out-clausule uit het Verdrag van Maastricht te breken en Griekenland te helpen als het moet. Maar dat is dus geen vrije financiële markt, het is een markt waarin overheden waardes sturen met belastinggeld.

Het sturen van de yield is overigens heel simpel. Stel dat er slecht nieuws in de krant komt, bijvoorbeeld over Griekenland. Rutte kan dan 1.000 euro uit de staatskas van Nederland trekken en een Griekse obligatie kopen. Die verkoopt hij tegen een iets hogere prijs door aan Merkel, daardoor daalt vervolgens de Griekse yield. Dan volgt het nieuws dat ‘de markten kalmeren’, maar het is allemaal overheidshandelen. Overheden en Europese instellingen kunnen de waarderingen van dit soort obligaties dus compleet manipuleren, door met de onderlinge aankooprijzen de vermeende rente, de yield, te sturen. Ze gooien de hete aardappel in een kringetje naar elkaar en elke keer als een politicus bereid is voor een geflatteerd bedrag een heel klein plukje van de Griekse staatsschuld koopt, dan zeggen we dat ‘markten kalmeren’.

Italië is financieel ook zeer ongezond en heeft een staatsschuld die met meer dan 130 procent van de economie zelfstandig niet te financieren is. De yield steeg eind 2011 naar zeven procent. De staatsschuld van Italië kroop toen naar de 2.000 miljard euro. Als het land alleen al de rente op die schuld wil betalen, dan kost dat 140 miljard euro per jaar en dat stijgt ook nog eens. Gelukkig was er de ECB: diens president Mario Draghi - zelf een Italiaan - kondigde aan ‘alles te doen’ om de euro te redden. Dat kalmeerde de markten, omdat ze wisten dat Europese instellingen en hier specifiek de ECB zouden ingrijpen om Italië te helpen. De ECB kan bij de printer waar euro's uitkomen, dus de vuurkracht van Draghi is schier oneindig.

In 2017 kocht hij de helft van alle nieuwe staatsobligaties op die Italië uitgaf. De yield van Italië daalde naar een procent, omdat beleggers wisten dat een Italiaanse staatsobligatie wordt gedekt door de ECB. Het is niet zo dat het land minder risicovol is geworden. De staatsschuld is sinds de val van Lehman Brothers met veertig procent gestegen richting de 2.500 duizend miljard. Mede door de vergrijzing stagneert de economie en door politieke onrust is er sinds de Koude Oorlog nooit meer een begrotingsoverschot geweest. Dat maakt de kans op een Italiaans faillissement alleen maar groter, maar beleggers weten dat de ECB dan zal ingrijpen. Ook hier geldt dus dat ‘de markt’ niet bestaat. Zonder ECB en andere vormen van Europese steun zou de rente op zeven procent of hoger liggen en kon Italië helemaal niet zoveel schulden financieren. De Europese steun maakt het schuldenprobleem van Italië dus alleen maar groter; wederom een voorbeeld van Europese solidariteit die misschien goed bedoeld is, maar een negatieve uitwerking kent.

De dalende yield van veel vastrentende waarden, ook in de boeken van ABP, zorgt ervoor dat die obligaties een hoge waardering kennen. Maar die waardering valt of staat bij de bereidheid van andere eurolanden om belastinggeld van de eigen mensen stuk te slaan op het hooghouden van de koersen van Italiaanse obligaties middels de genoemde manipulatie. Zodra verkiezingsuitslagen in de EU dusdanig zijn dat er geen eurominnende regering kan worden gevormd, is het feest over. Hoge koersen zijn dus een politieke keuze, eigenlijk bestaat er daarom geen vrije markt.

Waarde van een aandeel Als een belegger overweegt om een aandeel in een bedrijf te kopen, dan baseert deze de aankooprijzen op de dividenden die hij in de toekomst mag verwachten. De waarde van elk goed is afhankelijk van de voordelen die ermee gemoeid zijn. Stel dat we in een wereld leven waarin

de risicovrije spaarrente vier procent is en een pizzeria wil een beursnotering hebben. Niet alleen staat dat stoer, een beursnotering op het Damrak, het biedt de oprichter de mogelijkheid om aandelen op de openbare markt te verkopen en daar lekker van te leven: misschien komt hij zo wel in de *Quote 500*. Hoeveel moet een geïnteresseerde belegger betalen voor een aandeel in deze pizzeria, die we de hippe naam PZZR geven? Dat hangt er vanaf hoeveel winst PZZR aan zijn aandeelhouders kan uitkeren. Linksom of rechtsom, we moeten wat aannames maken, in de financiële wereld doen ze de hele dag niet anders. De pizzeria zal een inschatting moeten maken van hoeveel mensen er nu en later in het servicegebied wonen die mogelijk komen eten. In een krimpgemeente is dezelfde pizzeria natuurlijk minder waard dan in een opkomende binnenstad. Die winst kan worden uitgekeerd aan aandeelhouders en zo bepalen we de waarde van de pizzeria. We nemen aan dat de pizzeria dit jaar, over 17 jaar en over 34 jaar 100 euro aan winst kan uitdelen. Er worden in totaal honderd aandelen uitgegeven. Wat is een redelijke prijs voor een aandeel PZZR?

Er wordt in totaal voor 300 euro aan winst uitgekeerd, in nominale zin dan. Het dividend over zeventien jaar is echter slechts 50 euro waard, het dividend dat over 34 jaar komt nog maar 25. Het dividend van dit jaar heeft een contante waarde van 100 euro. Opgeteld is de contante waarde van alle te verwachten winstuitkeringen daarom 175 en dat is ook een mooie prijs voor het hele bedrijf. Op een dergelijke, iets ingewikkelder manier bepalen handelaren in aandelen tegen welke prijs ze een aandeel kopen. Tenminste, dat heeft menigeen in de schoolbanken geleerd: tegenwoordig worden waardes gestuurd door overheden, centrale banken en steunfondsen, dat volgt zo. PZZR heeft honderd aandelen dus elk aandeel is 1,75 waard. Een rationeel en goed ingevoerd persoon in de financiële wereld gaat nooit meer op tafel leggen voor het aandeel van een bedrijf, dan de contant gemaakte (voor wachttijd gecorrigeerde) kasstroom van alle voordelen hij uit die investering mag verwachten. Als een bedrijf zegt dat de nabije toekomst fantastisch gaat zijn, met nog meer winst, maar beleggers lopen weg, dan is dat voor de buitenwereld een teken dat die beleggers meer weten. In Hoofdstuk 14 zien we dat insiders zo menen dat bepaalde Europese grootbanken op omvallen staan.

Er wordt wel eens gezegd dat Brexit een vreselijke ramp is en dat daardoor koersen van aandelen instorten. Is dat een terechte claim want Brexit en tegen EU zijn staat gelijk aan zelfmoord, is het eurofiele hysterie of zijn die dalende koersen het bewijs van een veel groter en complexer probleem? Waarschijnlijk het laatste. Laten we kijken hoe financiële markten omgaan met slecht nieuws. Stel dat PZZR de winstuitkering van over 34 jaar niet meer kan verzorgen, omdat het bedrijfspand ruim voor die tijd gesloopt gaat worden. Dat is slecht nieuws, met hoeveel moet de koers dan nu dalen?

Er verdwijnt een betaling die een contante waarde heeft van 25 euro, op een totaal van 175. De winstdeling is nu 150 in plaats van 175 euro, veertien procent lager dan eerst gedacht en de koers moet met dat percentage dalen, als we aannemen dat er een vrije markt is met rationele deelnemers. Nu Brexit. Op 23 juni 2016, toen de Britten besloten om de EU te verlaten, daalden de koersen van Europese banken met veel grotere percentages. Unicredit, de grootste bank van Italië, verloor al snel een derde van de beurswaarde. Is dat terecht?

Unicredit is een bank in omvang vergelijkbaar met ING, die buiten de grenzen van het thuisland vooral in Oost-Europa is gespecialiseerd. Het directe effect van een Brexit zou de bank ook niet heel erg moeten raken. Laten we aannemen dat de EU heilig is en dat het verlaten van de EU neerkomt op totale zelfdestructie, vanaf de dag van uitvoering. Op de dag dat de Britten de EU verlaten - stel dat dat na wat politiek gesteggel 31 januari 2020 zal zijn - verdwijnt het land, niet alleen de economie, de mensen, maar het hele eiland wordt geologisch van de kaart gewist. Handig voor de export naar de VS, Nederlandse containerschepen hoeven niet om dat land heen waar mensen wonen die 'niet enthousiast' zijn over de EU. De voorstanders van de EU hebben gelijk, dit project verlaten geeft een ramp van Bijbelse proporties. Alle economische activiteit die met de Britten samenhangt, zal op die dag ophouden. Dat is natuurlijk onzin, maar dan zitten we met de berekening van een redelijke koersdaling van banken door Brexit aan de veilige, euro-minnende kant. Volgens de eigen jaarrekening van unicredit valt het VK compleet buiten het focusgebied. De schade door Brexit zal daarom niet heel erg kunnen ophopen, voor Unicredit dan.

Italië exporteert elk jaar vooral naar Duitsland, Frankrijk, de VS en Spanje. De Britten komen op de vijfde plaats met een aandeel in het totaal van vijf procent. Die vijf procent verdwijnt dus in 2020, laten we aannemen dat de Italiaanse economie met dat bedrag krimpt en de business van Unicredit ook. Dan is er elk jaar vijf procent minder dividend uit te keren. Dat betekent dat de contante waarde van al die dividenden ook met precies vijf procent daalt en dat dat de koersdaling voor Unicredit moet zijn. Brexit is voor veel mensen een emotioneel gebeuren geweest, maar bankiers en beurshandelaren zijn vooral rationele mensen. Zelfs onder de extreme aanname 'vertrek uit EU betekent verdwijnen onder de golven' zou een Brexit de koers van Unicredit met niet meer dan vijf procent omlaag hebben mogen trekken.

In het jaarverslag van 2016 zegt de directie van Unicredit zelf dat Brexit vooral gevoelsmatig vervelend is. Van grote directe schade maakt de directie van Unicredit zelf geen melding. Brexit kunnen we misschien niet leuk vinden, meer dan vijf procent koersdaling voor Unicredit mag het niet opleveren en dat is een hele veilige schatting. Waarom verliest die bank dan ineens een derde van de waarde? Het bijzondere is dat we nog helemaal niet kunnen weten wat het effect van de Britse uittrekking is, want er wordt in 2019 nog onderhandeld over de voorwaarden. Als er een politiek akkoord komt waarbij de Britten volledige toegang houden tot de interne markt - het enige deel van de EU dat veel economische waarde schept - dan zal het allemaal meevallen. Als Italiaanse banken weinig activiteiten hebben in het VK, dan is de schade helemaal gering. Brexit is dus geen reden waarom de koers van een Italiaanse bank moet dalen. De desbetreffende banken waren op zichzelf al ziek, Brexit of niet.

Wat hier in werkelijkheid aan de hand is, is dat Italiaanse banken wandelende zombies zijn. Eigenlijk zijn ze al dood, of technisch failliet, wat betekent dat de koers precies nul euro moet zijn, er valt in de toekomst geen plezier aan te beleven. Er is nog wel een politieke wil om ze te redden en dat maakt het een leuk speeltje voor speculanten. Europese leiders zijn (nog) eensgezind in hun bereidheid stervende banken in andere landen overeind te houden. Nu die Europese eensgezindheid na het Brexit-referendum toch niet zo sterk blijkt te zijn, roept dat de vraag op of de zieke banken wel gered worden als ze straks om hulp vragen. Brexit liet zien dat die kans kleiner is geworden, want het zit niet snor met het Europese eenheidsgevoel. De kans dat ze omvallen zonder redding is dus groter geworden, daarmee neemt de waarschijnlijkheid dat ze in de toekomst nog een dividend uitkeren af en daalt de verwachte kasstroom uit een aandeeltje Unicredit. Net als bij de Griekse staatsobligaties, is het aandeel van een Italiaanse bank zo hoog als de prijs waartegen Europese regeringen bereid zijn het op te kopen.

In december van dat jaar kwam Unicredit overigens met een vervelend persbericht. Er waren wat foutjes gemaakt bij het opstellen van de jaarrekening en ook was er sprake van onregelmatigheden - dat zou men ook boekhoudfraude kunnen noemen. De Italiaanse bank had voor twaalf miljard euro aan bezittingen in de boeken opgenomen die niet bestaan. Dat moest worden gecorrigeerd en dat betekent dat het verlies zo groot is als dat bedrag. Unicredit is een bank in een vergrijzend land dat al met overkreditering kampt, dus de gewone winst uit onderneming is al zo goed als nul. Dit incidentele verlies van twaalf miljard euro is dus verschrikkelijk nieuws voor beleggers, het betekent dat het komende decennium of langer nauwelijks dividend uitgekeerd gaat worden.

Uit de casus van PZZR weten dat als er minder dividend wordt uitgekeerd, een bedrijf ook fors minder waard zal worden. Een bericht als 'we hebben twaalf miljard euro verlies uit de boeken gehouden' is toch niet iets waar de koers van gaat stijgen, omdat het mensen optimistisch maakt. Interessant genoeg steeg de koers in die maand met veertig procent, na zo'n onheilstijding nog wel. De premier van Italië van dat moment, Matteo Renzi, had zich bereid verklaard tot het redden, met overheidsgeld, van een andere zieke bank, Monte dei Paschi di Siena of MPS. Dat wekte de toorn van Duitsland en Merkel, maar Renzi wist de druk te weerstaan.²¹ Europese afspraak of niet, Italië zal alles doen banken te redden met het geld van de belastingbetaler. Dat maakt beleggers in banken blij. Eerst iets over dat MPS.

²¹ Watts, W., MarketWatch.com: "Why Italy's banks could ignite a eurozone crisis", 2016

De grootste individuele aandeelhouder in deze bank was destijds een beleggingsmaatschappij die de naam Finamonte S.r.l. draagt. Die had boekhoudkundig, dus niet naar marktwaarde (die schommelt nogal), een belang van 340 miljoen euro. In de raad van commissarissen zit iemand met de naam Aleotti. De directeur van Finamonte S.r.l. heet ook Aleotti en nee, dat is geen toeval. Broer en zus Aleotti zijn de kinderen van Alberto Aleotti, een van de rijkste Italianen. Hij was in de jaren tachtig eigenaar van farmaceut Menarini, waaruit hij volgens schattingen van Reuters ten minste 495 miljoen euro naar Liechtenstein heeft weten door te sluizen. Een gedeelte van het familiekapitaal wordt dus in de bank uit Siena belegd. Volgens de Italiaanse justitie heeft Aleotti zich in de jaren tachtig en negentig schuldig gemaakt aan grootscheepse factuurfraude. Via offshorebedrijven stuurde hij nepfacturen naar zijn eigen bedrijf voor levering van grondstoffen voor medicijnen. Daardoor ging de prijs van die medicijnen omhoog en moest het Italiaanse ziekenfonds meer betalen. En de winst stak papa Alberto in zijn diepe zakken. Nog steeds rust een beslag van de Italiaanse justitie op zijn persoonlijke bankrekeningen.²²

Door dat schandaal hebben Finamonte en Menarini een slechte reputatie, dat zal duidelijk zijn. Inmiddels is vader Aleotti overleden en hebben zijn kinderen Lucia en Alberto het bedrijf overgenomen. Slim als ze zijn, geven ze al meer dan tien jaar gul aan allerlei liefdadigheidsprojecten in hun uitvalsbasis Florence. Computers voor scholen, huizen voor mensen die het moeilijk hebben, noem het maar op. Op de site van de Provincia di Firenze (Provincie Florence) zien we meer dan eens een stralende Lucia geschenken uitdelen, wat mogelijk is dankzij het roofoorkapitaal van haar vader.

Dat was fantastisch nieuws voor de burgemeester destijds, een jonge veelbelovende sociaaldemocraat met een gat in de hand. Dankzij giften uit het bedrijfsleven kan hij de gulle gever uithangen, het is alleen wel de vraag wat dat bedrijfsleven later terug hoopt te krijgen. Deze jonge burgemeester werd later premier van Italië, want het gaat hier natuurlijk om niemand minder dan Matteo Renzi. Hij is in die nieuwe rol bereid een conflict met Duitsland te riskeren, teneinde een bank te redden die deels van een dubieuze familie is die ruim aan zijn regio heeft gedoneerd toen hij er het politieke hoofd van was.

Wilt u een goede belegger of beurshandelaar worden? In theorie moet u de boeken van Palepu bestuderen, dan bent u in staat om in te schatten wat een redelijke koers van een aandeel is. Die vergelijkt u dan met de huidige koers en misschien ontdekt u wel een goed instapmoment voor een bepaald aandeel, een ‘pareltje’ zouden ze dat in het jargon noemen. Helaas leven we in een bijzonder tijdperk, dat in Hoofdstuk 5 aangeduid zal worden als Ondemocratie. Traditionele financiële begrippen (zoals rente op spaargeld, kent u het nog?) staan daarin compleet op hun kop.

‘Vroeger’ zou een dubieuze relatie tussen een bankier en een politicus een reden zijn geweest om een aandeel te mijden. De kans is aanwezig dat de bank betrokken raakt bij een corruptieschandaal en boetes, wat de toekomstige winstgevendheid schaadt. Daardoor dalen de waarschijnlijk te ontvangen dividenden en daarmee de koers. Tegenwoordig redeneren analisten andersom. Het is juist goed nieuws als politici zoals Renzi op dubieuze wijze hun oor laten hangen naar failliete banken waar ze een voor de buitenwereld onzichtbaar persoonlijk contact mee hebben. De kans wordt dan groter dat de desbetreffende politicus een greep uit de staatskas gaat doen om de bank te redden. Als een bank als Unicredit een levensbedreigend verlies rapporteert wegens een boekhoudschandaal uit het verleden, dan blijkt dat goed nieuws te zijn als de regeringsleider meteen daarna een subtiele hint geeft dat hij die bank om die reden nooit zou laten vallen, door namelijk een andere Italiaanse bank te redden. Leuk voor aandeelhouders van Unicredit, maar het is twijfelachtig of de innige band tussen bankier en politicus wel democratisch en wenselijk is. De koers van Unicredit beweegt al naargelang er politiek nieuws komt en dat is moeilijk te voorspellen, er zijn geen colleges die men kan volgen of boeken die men kan lezen over de waarschijnlijkheid dat regeringsleider X bank Y zal redden.

Europese bankaandelen worden dus opgestuwd door een combinatie van een overheid die zich afwisselend bereid toont om de bank te redden, gecombineerd met centrale banken die met hun beleid die arme bankiers en vermogensmanagers tot wanhoop drijven. Er komt zo veel geld uit de printers van

²² Fontevecchia, A., Forbes: “Menarini Group Heirs Set To Inherit \$10.4B, But The Tax Man Is After Them”, 2014